

# **AGRARISCHE HANDELSPOLITIEK EN EXPORTBEVORDERING**

**Een institutioneel onderzoek naar taken en handelingen van actoren op het gebied van  
de agrarische handelspolitiek, internationale samenwerking en exportbevordering  
ten aanzien van agrarische en visserijproducten,  
en naar de agrarische vertegenwoordiging in het buitenland, vanaf 1945**

PIVOT-rapport nr. 80

Dit rapport is een gezamenlijke uitgave van de Facilitaire Dienst van het ministerie van Landbouw,  
Natuurbeheer en Visserij en de Rijksarchiefdienst/PIVOT

's-Gravenhage, 2000

Tekst: J.H. van Tol

Vormgeving:

Zetwerk:

Druk:

ISBN: 90-74442-77-3

ISSN:

© Rijksarchiefdienst /PIVOT. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Rijksarchiefdienst /PIVOT.

## **PROJECT INVOERING VERKORTING OVERBRENGINGSTERMIJN**

Voor u ligt het rapport waarin de uitkomsten van een onderzoek, gehouden in het kader van het Project Invoering Verkorting Overbrengingstermijn (PIVOT), zijn weergegeven. PIVOT is een project-organisatie die in mei 1991 door de Algemene Rijksarchivaris in het leven is geroepen. De aanleiding daarvoor vormde de (voorgenomen) verkorting van de overbrengingstermijn conform de nieuwe Archiefwet van vijftig naar twintig jaar. Vanuit het oogpunt van democratisering van het openbaar bestuur moet deze termijnverkorting positief worden beoordeeld. Immers, eerder overgedragen archieven worden ook eerder volledig toegankelijk voor het publiek. Voor de Rijksarchiefdienst betekent deze termijnverkorting echter dat, wanneer er geen maatregelen worden genomen, zij overstroomd wordt met archiefmateriaal. De neerslag van dertig jaar overheidshandelen zou bij de invoering van de nieuwe wet in een korte periode moeten worden overgebracht naar de depots van de archiefdiensten. Voor de centrale rijksorganen wordt de omvang van deze stroom van gegevensbestanden geschat op ongeveer 600 strekkende kilometer over de periode 1943-1973 en over de periode 1973-1990 op nog eens eenzelfde hoeveelheid. Omdat een dergelijke hoeveelheid archiefmateriaal niet beheersbaar, noch hanteerbaar is en de opslag ervan te kostbaar, heeft de Rijksarchiefdienst in het kader van PIVOT tezamen met de verschillende Hoge Colleges van Staat en de ministeries maatregelen getroffen om deze vloed te kanaliseren.

Bij het uitvoeren van deze inhaaloperatie moesten reeds bestaande problemen bij de archiefzorg van de rijksoverheid in versneld tempo worden opgelost. Onder de Archiefwet 1962 zijn grote achterstanden ontstaan in het selecteren van naoorlogs archiefmateriaal en in het overbrengen van archief van vóór 1940 naar de Rijksarchiefdienst. In inspectierapporten van de Rijksarchiefdienst werd daar al op gewezen, maar door het rapport 'Archiefbeheer en -behoud bij het Rijk' dat de Algemene Rekenkamer in 1988 uitbracht, is dit probleem pas in zijn volle omvang tot politiek Den Haag doorgedrongen.

PIVOT is mogelijk geworden door de inzet van extra financiële middelen die de minister van WVC in 1991 heeft toegezegd: fl. 17 miljoen over een periode van tien jaar (de looptijd van het project). Daarnaast zetten de ministeries en de Hoge Colleges van Staat, verantwoordelijk voor selectie en overdracht van hun archieven, elk eigen middelen in om deze operatie mogelijk te maken. Afspraken daarover zijn vastgelegd in convenanten die de verschillende secretarissen-generaal of vertegenwoordigers van de Hoge Colleges van Staat met de Algemene Rijksarchivaris hebben gesloten.

### **1. De uitgangspunten van PIVOT**

Om de hierboven beschreven papiervloed op een verantwoorde manier te kunnen beperken heeft PIVOT een nieuw selectie-instrument ontworpen. De traditionele selectiemethoden zijn voor een operatie van deze omvang niet toereikend: zij zijn te arbeidsintensief en dus te kostbaar waarbij de basis van de gevoerde selectie niet altijd duidelijk is geformuleerd. Bij de traditionele selectie worden als criteria gebruikt: de inhoudelijke of informatieve waarde van documenten en de plaats die zij innemen in het geheel van een dossier, een archief of verzameling archieven. Aangezien men bij die manier van selecteren geen model hanteert waarmee men de context van de gegevens in kaart kan brengen, kan men aan de gegevens op zich moeilijk een waarde toekennen. De functie van de gegevens is in dat geval niet te achterhalen. Het gevolg hiervan is een subjectieve selectie omdat iedereen die selecteert een eigen interpretatie aan de gegevens geeft.

PIVOT gaat ervan uit dat de selectie moet worden uitgevoerd vanuit het gezichtspunt van het overheidsorgaan of de organen die deze documenten in het kader van hun taak en het daaruit voortvloeiende handelen hebben ontvangen of geproduceerd: niet de informatiewaarde van documenten maar de waardebepaling van handelingen van overheidsorganen staat centraal. Met de gegevensbestanden die naar de Rijksarchiefdienst worden overgebracht moet het handelen van de overheid in relatie tot haar omgeving op hoofdlijnen te reconstrueren zijn. Daarbij wil PIVOT met het resultaat van de selectie op

basis van deze doelstelling bronnen voor de kennis van en het inzicht in de Nederlandse samenleving (en cultuur) veiligstellen voor blijvende bewaring.

De methode om dit te bereiken is de methode institutioneel onderzoek van PIVOT. Deze methode is in de afgelopen jaren ontwikkeld aan de hand van praktijkervaringen en nieuwe, theoretische inzichten uit binnen- en buitenland. Via wet- en regelgeving en andere bestuurlijk-organisatorische bronnen wordt nagegaan welke handelingen overheidsorganen verrichten. Op basis van de handelingen kan achterhaald worden welke neerslag er in principe zou *moeten* zijn. Met andere woorden, de selectie zal niet meer plaatsvinden op basis van het archiefstuk zelf, maar op basis van de handeling. Handelingen worden gewaardeerd in het kader van de context.

Uiteindelijk zal PIVOT de overbrenging van het geselecteerde materiaal naar de depots van de Rijksarchiefdienst begeleiden. De rijksorganen zijn zelf verantwoordelijk voor de fysieke selectie en bewerking die de archieven en andere gegevensbestanden moeten ondergaan om ze geschikt te maken voor overdracht. Desgewenst zal PIVOT hen daarbij adviseren. Richtsnoer voor de bewerking na het institutioneel onderzoek en de institutionele selectie vormen de door de Permanente Commissie Documentaire Informatievoorziening (PCDIN) in september 1991 aanvaarde 'Normen voor goede en geordende staat' (zie hiervoor ook de PIVOT-brochure 'Om de kwaliteit van het behoud: normen 'goede en geordende staat' (Rijksarchiefdienst/PIVOT, 's-Gravenhage 1993).

## **2. Het institutioneel onderzoek**

Om het voor de selectie noodzakelijke inzicht te krijgen in het handelen van de overheidsorganen is PIVOT institutionele onderzoeken gestart bij de verschillende ministeries. De onderzoekers worden door PIVOT zelf en door de verschillende ministeries ingezet. Zij nemen gezamenlijk ongeveer 130 onderzoeksgebieden of beleidsterreinen voor hun rekening. Per beleidsterrein beschrijft de onderzoeker de historische ontwikkeling van dat beleidsterrein als context van de handelingen die er sinds 1940 zijn verricht. De onderzoeksperiode verschilt per beleidsterrein, maar bestrijkt in het algemeen de periode 1940 tot heden.

Uitgangspunt bij de onderzoeken vormt de Methode van Institutioneel Onderzoek (MIO), neergelegd in de brochure 'Handelend optreden' (PIVOT-brochure, 's-Gravenhage 1994). De resultaten van een institutioneel onderzoek worden beschreven in een Rapport Institutioneel Onderzoek (RIO). Een RIO is de contextbeschrijving van een beleidsterrein waarop overheidsorganen handelend optreden en omvat:

1. een historische schets van het beleidsterrein waarop het onderzoek betrekking heeft, inclusief:
  - de doelstellingen van de overheid op het beleidsterrein;
  - de overheidsorganen en overige actoren;
  - de onderlinge relaties tussen de actoren;
  - de beleidsinstrumenten;
  - een beschrijving van het taakgebied waartoe het beleidsterrein behoort.
2. een overzicht van de handelingen die overheidsorganen verrichten of hebben verricht, inclusief:
  - de looptijd van elke handeling (begin- en einddatum);
  - de grondslag (bron) van elke handeling;
  - het produkt van de handeling (indien bekend).

Zo mogelijk worden de handelingen thematisch of procedureel geordend, waardoor men de handelingen in hun context kan zien.

Een belangrijk begrip in het institutioneel onderzoek vormt de 'handeling'. Een handeling is een complex van activiteiten, gericht op het totstandbrengen van een produkt, dat een actor verricht ter vervulling van een taak of op grond van een bevoegdheid. Aangezien we niet alleen willen beschrijven wat de overheid moet doen maar ook wat zij daadwerkelijk doet, gebruiken we als bron voor het

beschrijven van het handelen niet alleen officiële wet- en regelgeving en de daaruit voortvloeiende algemene maatregelen van bestuur, koninklijke besluiten, ministeriële regelingen en beschikkingen zoals instellings-, opheffings- en organisatiebesluiten als onderzoeksbron, maar ook jaarverslagen en jaaroverzichten, staatsalmanakken, memories van toelichting op de rijksbegroting en op bovengenoemde wetten, beleidsnota's, archieven en literatuur. Daarnaast vormen interviews met beleidsmedewerkers en andere deskundigen - in en buiten de overheid- op het beleidsterrein een bron van informatie.

Naast het begrip 'handeling' neemt het begrip 'actor' in het institutioneel onderzoek een belangrijke plaats in. 'Actor' volgens de PIVOT-methode wordt gedefinieerd als "een overheidsorgaan of een particuliere organisatie of persoon die een rol speelt op een beleidsterrein". Strekten de PIVOT-onderzoekers zich tot 1995 uit tot de handelingen van overheidsorganen in de strikte zin van het woord, in de Archiefwet 1995 wordt, gebaseerd op de Algemene wet bestuursrecht, onder 'overheidsorgaan' verstaan "organen van overheidsstichtingen, verenigingen en vennootschappen die, ook voor zover zij niet krachtens publiekrecht zijn ingesteld, toch met openbaar gezag zijn bekleed of waaraan toch één of meer overheidstaken zijn opgedragen en de daarvoor benodigde publiekrechtelijke bevoegdheden zijn toegekend". Het begrip 'overheidsorgaan' is hiermee aanzienlijk verbreed.

In de onderzoeksrapporten worden de handelingen van particuliere instellingen niet opgenomen. Wel wordt hun rol op het beleidsterrein beschreven. Op grond van het acquisitieprofiel van het Algemeen Rijksarchief wordt bepaald of de archieven van particuliere instellingen voor overbrenging in aanmerking komen.

### **3. De toepassingsmogelijkheden**

De resultaten van het institutioneel onderzoek, neergelegd in het RIO, worden daarna verwerkt in een wettelijk voorgeschreven selectie-instrument: de selectielijst, in PIVOT-termen het "basis selectiedocument" (BSD). De selectielijst is een lijst van handelingen die elk voorzien zijn van de waardering 'bewaren' of 'vernietigen'. De selectielijst volgt uit de beschrijving van het RIO. In overleg met de betreffende instelling(en) wordt aan de hand van deze selectielijst gezien welke gegevensbestanden voor 'de eeuwigheid' geselecteerd moeten worden en uiteindelijk overgebracht worden aan de Rijksarchiefdienst. De ontwerp-selectielijst wordt ter inzage gelegd bij verscheidene instanties en de zorgdrager(s) bied(t)(en) de ontwerp-selectielijst aan aan de minister van OCenW. De definitieve selectielijst wordt vastgesteld door de zorgdrager(s) in kwestie en de minister/staatssecretaris van OCenW.

Wanneer de inhaaloperatie eenmaal voltooid is, zijn we er nog niet. In de toekomst moet worden voorkomen dat nieuwe achterstanden ontstaan bij selectie en overbrenging van gegevensbestanden. Om de toepassingsmogelijkheden van het institutioneel onderzoek ook voor de toekomst te kunnen garanderen, is het daarom noodzakelijk om ontwikkelingen in taken, handelingen en organisatie van de overheid, alsmede de grondslag van die taken en handelingen bij te houden. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de zorgdragers. Het RIO en het BSD kunnen gebruikt worden als basis voor de ontwikkeling van een structureel documentair informatieplan teneinde het beheer van de gegevensbestanden die de Rijksarchiefdienst na 20 jaar verwerft en het beheer van de gegevensbestanden bij de verantwoordelijke organen zelf te verbeteren.

Zo kan in samenwerking met de betreffende organen worden voorkomen, dat zich in de toekomst nieuwe, onbeheersbare stuwmeren van archief en andere gegevensbestanden zullen vormen.

Algemeen Rijksarchief/PIVOT  
Den Haag, juni 1995.

## Inhoud

|                                                                                                                                                                 |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Verantwoording.....                                                                                                                                             | 9  |
| Doel en aanpak.....                                                                                                                                             | 9  |
| Inhoud en indeling .....                                                                                                                                        | 10 |
| Deel 1. Agrarische handelspolitiek.....                                                                                                                         | 12 |
| 1.1 Het beleidsterrein .....                                                                                                                                    | 13 |
| 1.1.1 Definitie en doelstelling.....                                                                                                                            | 13 |
| 1.1.2 Afbakening ten opzichte van andere beleidsterreinen .....                                                                                                 | 13 |
| 1.2 Handelspolitiek: opvattingen en instrumenten.....                                                                                                           | 15 |
| 1.2.1 Uitgangspunten .....                                                                                                                                      | 15 |
| 1.2.2 Beperkende instrumenten en vormen van samenwerking.....                                                                                                   | 16 |
| 1.2.3 Handelspolitiek en landbouwbeleid.....                                                                                                                    | 17 |
| 1.2.4 Positie van ontwikkelingslanden.....                                                                                                                      | 18 |
| 1.3 Historische ontwikkelingen.....                                                                                                                             | 20 |
| 1.3.1 Internationaal overzicht tot 1960 .....                                                                                                                   | 20 |
| 1.3.2 Wederopbouw en expansie van de Nederlandse agrarische handel .....                                                                                        | 20 |
| 1.3.3 Internationale ontwikkelingen vanaf de jaren zeventig .....                                                                                               | 21 |
| 1.4 Multilaterale organisaties en algemene overeenkomsten.....                                                                                                  | 24 |
| 1.4.1 GATT en WTO .....                                                                                                                                         | 24 |
| <i>Geschiedenis</i> .....                                                                                                                                       | 24 |
| <i>Uitgangspunten</i> .....                                                                                                                                     | 25 |
| <i>Instellingen</i> .....                                                                                                                                       | 25 |
| <i>Afspraken met betrekking tot de landbouw</i> .....                                                                                                           | 27 |
| <i>Continuïteit en nieuwe ontwikkelingen</i> .....                                                                                                              | 28 |
| 1.4.2 ECE .....                                                                                                                                                 | 30 |
| 1.4.3 OEES.....                                                                                                                                                 | 30 |
| 1.4.4 OESO .....                                                                                                                                                | 30 |
| 1.4.5 UNCTAD .....                                                                                                                                              | 31 |
| 1.5 Actoren.....                                                                                                                                                | 34 |
| 1.5.1 Minister van LNV en taakvoorgangers.....                                                                                                                  | 34 |
| 1.5.2 Actoren binnen het ressort van de minister van LNV.....                                                                                                   | 35 |
| <i>College voor de Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden; College van Overleg voor de Voedselvoorziening en Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden</i> ..... | 35 |
| <i>Regeringscommissaris voor de buitenlandse agrarische aangelegenheden</i> .....                                                                               | 35 |
| 1.5.3 Andere overheidsactoren .....                                                                                                                             | 36 |
| <i>Coördinatiecommissie voor Europese Integratie- en Associatieproblemen (CoCo)</i> .....                                                                       | 36 |
| <i>Coördinatiecommissie op Hoog Ambtelijk Niveau (CoCoHan)</i> .....                                                                                            | 36 |
| <i>Coördinatiecommissie voor overige internationale aangelegenheden (CORIA)</i> .....                                                                           | 36 |
| <i>Hoofdprodukschap voor Akkerbouwprodukten</i> .....                                                                                                           | 36 |
| <i>Interdepartementale Raad voor de Handelspolitiek (IRHP)</i> .....                                                                                            | 36 |
| <i>Kamers van Koophandel</i> .....                                                                                                                              | 36 |
| <i>Minister van Buitenlandse Zaken</i> .....                                                                                                                    | 36 |
| <i>Minister van Economische Zaken</i> .....                                                                                                                     | 37 |
| <i>Minister van Financiën</i> .....                                                                                                                             | 37 |
| <i>PV-EU</i> .....                                                                                                                                              | 37 |
| <i>Raad voor Economische Aangelegenheden (REA)</i> .....                                                                                                        | 37 |
| <i>Raad voor Europese en Internationale Aangelegenheden (REIA)</i> .....                                                                                        | 37 |
| 1.6 Interdepartementale taakverdeling .....                                                                                                                     | 38 |
| 1.7 Algemene handelingen .....                                                                                                                                  | 40 |
| 1.8 Nationale agrarische handelspolitiek .....                                                                                                                  | 43 |
| 1.8.1 Algemeen .....                                                                                                                                            | 43 |

|        |                                                                    |    |
|--------|--------------------------------------------------------------------|----|
| 1.8.2  | Bilaterale kaders.....                                             | 43 |
| 1.8.3  | Multilaterale kaders .....                                         | 45 |
| 1.8.4  | Handelingen .....                                                  | 47 |
| 1.9    | Gemeenschappelijke handelspolitiek van de Benelux .....            | 49 |
| 1.9.1  | Totstandkoming en ontwikkeling van Benelux-handelspolitiek.....    | 49 |
| 1.9.2  | Instellingen en handelingen .....                                  | 50 |
| 1.10   | Productovereenkomsten .....                                        | 52 |
| 1.10.1 | Context.....                                                       | 52 |
|        | <i>Algemeen</i> .....                                              | 52 |
|        | <i>Suiker</i> .....                                                | 53 |
|        | <i>Graan</i> .....                                                 | 54 |
|        | <i>Olijfolie</i> .....                                             | 55 |
|        | <i>Koffie</i> .....                                                | 55 |
|        | <i>Zuivelproducten</i> .....                                       | 56 |
|        | <i>Cacao</i> .....                                                 | 56 |
|        | <i>Rundvlees</i> .....                                             | 57 |
|        | <i>Thee</i> .....                                                  | 57 |
| 1.10.2 | Totstandkoming en beheer op internationaal niveau .....            | 58 |
|        | <i>Totstandkoming</i> .....                                        | 58 |
|        | <i>Beheer</i> .....                                                | 59 |
| 1.10.3 | Nationale toepassing.....                                          | 60 |
|        | <i>Informatieverstrekking</i> .....                                | 60 |
|        | <i>Koffie</i> .....                                                | 61 |
|        | <i>Cacao</i> .....                                                 | 64 |
| 1.11   | Gemeenschappelijke agrarische handelspolitiek van de EG.....       | 69 |
| 1.11.1 | Uitgangspunten .....                                               | 69 |
| 1.11.2 | Internationale reacties op het EG-beleid.....                      | 71 |
| 1.11.3 | Bilaterale kaders.....                                             | 73 |
|        | <i>Wederzijdse preferentiële invoerregelingen</i> .....            | 73 |
|        | <i>Eenzijdige preferentiële invoerregelingen</i> .....             | 74 |
|        | <i>Brede economische samenwerkingsakkoorden</i> .....              | 75 |
|        | <i>Betrekkingen met andere belangrijke handelspartners</i> .....   | 75 |
| 1.11.4 | Multilaterale kaders .....                                         | 76 |
|        | <i>GATT/WTO</i> .....                                              | 76 |
|        | <i>Productovereenkomsten</i> .....                                 | 77 |
| 1.11.5 | Overleg tussen de Commissie en de lidstaten.....                   | 79 |
|        | <i>Bevoegdheden van de Commissie</i> .....                         | 79 |
|        | <i>Comité 113</i> .....                                            | 79 |
|        | <i>Beperkt Comité Samenwerkingsovereenkomsten</i> .....            | 81 |
|        | <i>Werkgroep Proba</i> .....                                       | 82 |
| 1.11.6 | Besluitvorming door de Raad en voorbereiding daarop .....          | 84 |
|        | <i>Ontwikkeling van Commissievoorstellen</i> .....                 | 84 |
|        | <i>Eerste stappen na indiening van een Commissievoorstel</i> ..... | 85 |
|        | <i>Raadswerkgroepen</i> .....                                      | 87 |
|        | <i>Groep Raden/Attachés</i> .....                                  | 89 |
|        | <i>Coreper en CSA</i> .....                                        | 89 |
|        | <i>High Level Groep</i> .....                                      | 91 |
|        | <i>Raad</i> .....                                                  | 92 |
| Deel 2 | Agrarische exportbevordering .....                                 | 95 |
| 2.1    | Het beleidsterrein .....                                           | 96 |
| 2.1.1  | Definitie en doelstelling.....                                     | 96 |
| 2.1.2  | Afbakening ten opzichte van andere beleidsterreinen .....          | 97 |
| 2.2    | Historische ontwikkelingen.....                                    | 98 |

|       |                                                                                 |            |
|-------|---------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 2.2.1 | Nederland als agrarisch exportland.....                                         | 98         |
| 2.2.2 | Periode tot 1970 .....                                                          | 99         |
| 2.2.3 | Jaren zeventig en tachtig .....                                                 | 101        |
| 2.2.4 | Recente ontwikkelingen .....                                                    | 102        |
| 2.3   | Actoren .....                                                                   | 104        |
| 2.3.1 | Minister van LNV .....                                                          | 104        |
| 2.3.2 | Actoren binnen het ressort van de minister van LNV .....                        | 106        |
|       | <i>Landbouwraden en -attachés.....</i>                                          | <i>106</i> |
|       | <i>Platform Know How Export landbouw en cultuurtechniek.....</i>                | <i>106</i> |
|       | <i>Stuurgroep voor agribusinessprojecten .....</i>                              | <i>106</i> |
| 2.3.3 | Andere overheidsactoren .....                                                   | 107        |
|       | <i>Publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties (PBO's).....</i>                     | <i>107</i> |
|       | <i>Minister van Buitenlandse Zaken .....</i>                                    | <i>107</i> |
|       | <i>Minister van Economische Zaken.....</i>                                      | <i>107</i> |
|       | <i>Minister van Financiën.....</i>                                              | <i>108</i> |
|       | <i>Minister van Sociale Zaken .....</i>                                         | <i>108</i> |
|       | <i>Stuurgroep/Interdepartementale Coördinatiegroep Know How Export.....</i>     | <i>108</i> |
| 2.3.3 | Particuliere actoren .....                                                      | 108        |
|       | <i>Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen in Nederland (CBT) .....</i>        | <i>108</i> |
|       | <i>Centrale organisaties van het bedrijfsleven.....</i>                         | <i>109</i> |
|       | <i>Enkele andere organisaties met exportbevorderende activiteiten .....</i>     | <i>109</i> |
| 2.4   | Interdepartementale taakverdeling tussen LNV en Economische Zaken.....          | 110        |
| 2.5   | Overzicht van instrumenten .....                                                | 111        |
| 2.6   | Agrarische vertegenwoordiging in het buitenland .....                           | 114        |
| 2.7   | Beleid en instrumenten in het algemeen .....                                    | 118        |
| 2.7.1 | Ontwikkeling en verantwoording van beleid .....                                 | 118        |
| 2.7.2 | Ontwikkeling en toepassing van instrumenten .....                               | 120        |
|       | <i>Inbreng van de minister van LNV en de PBO's.....</i>                         | <i>120</i> |
|       | <i>Grensgebied met het werkterrein van Economische Zaken en Financiën .....</i> | <i>122</i> |
| 2.8   | Activiteitenprogramma's en marktonderzoek .....                                 | 124        |
| 2.9   | Voorlichting en promotie .....                                                  | 126        |
| 2.10  | Internationale samenwerking .....                                               | 128        |
|       | <br>Bijlagen .....                                                              | <br>130    |
|       | Geraadpleegde wet- en regelgeving .....                                         | 130        |
|       | Agrarische handelspolitiek.....                                                 | 130        |
|       | Agrarische exportbevordering .....                                              | 131        |
|       | Geraadpleegde literatuur .....                                                  | 132        |
|       | Stukken afkomstig van het ministerie van LNV .....                              | 132        |
|       | Overige literatuur .....                                                        | 132        |
|       | Begrippen .....                                                                 | 134        |
|       | Afkortingen .....                                                               | 137        |

## Verantwoording

### Doel en aanpak

#### Doel en totstandkoming van dit rapport

Dit rapport beoogt een beschrijving te geven van de beleidsontwikkelingen en het handelen van alle relevante actoren over de hele bandbreedte van het beschreven beleidsterrein in de periode 1945-1998. Het rapport leidt tot een selectielijst voor alle overheidsarchieven op het beleidsterrein, een lijst die geldig blijft tot 20 jaar na vaststelling.

Zoals blijkt in het volgende hoofdstuk, is het principe van de Pivot-methode om zoveel mogelijk uit te gaan van wettelijk vastgelegde taken en bevoegdheden. Het beleid inzake de agrarische handelspolitiek en exportbevordering is echter niet in specifieke wetgeving vastgelegd. Zodoende moesten de handelingen in dit onderzoek veel meer dan anders gedistilleerd worden uit de beschikbare literatuur en uit gesprekken met deskundigen van het ministerie van LNV en het Hoofdproductschap Akkerbouw. De medewerking van onderstaande personen heeft dan ook een wezenlijke bijdrage betekend aan de totstandkoming van dit rapport.

#### *Directie Internationale Zaken*

G. Buijs, vormgever documentaire informatievoorziening

F.J. van Maurik, beleidscoördinator plantaardige producten

Drs. A.J.M. van Poppel, beleidscoördinator (inter)departementale coördinatie en voormalig landbouwrap

Ir. J. Schotanus, beleidscoördinator WTO-uitbreiding

Drs. J.A.M. van Sluisveld, senior beleidsmedewerker tropische producten

Ir. L.C. Smits, deskmanager multilaterale samenwerking

A.J. van der Stokker, hoofd Internationaal Secretariaat

Drs. G.G.J. Thissen, deskmanager (inter)departementale coördinatie

#### *Directie Industrie en Handel*

E. Klein MA, senior beleidsmedewerker afdeling Handels- en Industrieontwikkeling

A.C.G. van der Kroon, hoofd stafafdeling

J.P. Snel, vormgever documentaire informatievoorziening

Ir. A. Wolthuis, senior beleidsmedewerker afdeling Buitenlandse Markten

#### *Directie Kabinet*

Dr. R.A. Bosch, voormalig hoofd bureau Agrarische Vertegenwoordiging Buitenland en voormalig landbouwrap

R.F. van den Brink, hoofd intern management

T.B. Hebing, vormgever documentaire informatievoorziening

P.N.G. Vlasveld, hoofd bureau Agrarische Vertegenwoordiging Buitenland

#### *Hoofdproductschap Akkerbouw*

Ir. P. Hijma, sectormanager Aardappelen en Teelt

Mr. E.R. Kleijwegt, afdelingshoofd Juridisch Bestuurlijke Aangelegenheden

L.D. de Ruijter, archiefcoördinator

G.W.A. Zanoni, afdelingshoofd Logistiek

#### *Productschap Wijn*

P.R. Kooijman, beleidsmedewerker

Een eerdere versie van dit rapport is getoetst door E.A.T.M. Schreuder en drs. P.M. Spierenbrug, Pivot-onderzoekers van de Rijksarchiefdienst. Het commentaar van dr. M.T. Knibbe van het Van Hall-Instituut leidde tot enkele nuancerings in de tekst.

## **Inhoud en indeling**

### Overeenkomsten en verschillen tussen agrarische handelspolitiek en exportbevordering

De Nederlandse handelspolitiek is gericht op liberalisering van de internationale handel en afbraak van alle soorten van handelsbelemmeringen, terwijl de agrarische exportbevordering bedoeld is voor het behoud en zo mogelijk de vergroting van de Nederlandse exportpositie. Deze twee beleidsgebieden hebben als voor de hand liggende overeenkomst het streven naar vergroting van de Nederlandse uitvoer.

Maar er zijn ook verschillen. Zo zet de agrarische handelspolitiek zich tevens in voor de belangen van de Nederlandse import (vooral de behoefte aan grondstoffen voor de primaire en secundaire landbouwsectoren is groot: granen, veevoer en veredelingsgrondstoffen zoals cacao en koffie). Verder zijn internationale handelspolitieke besprekingen het exclusieve terrein van de overheid, terwijl de export ondanks bevordering van overheidswege een zaak is van het bedrijfsleven. De bovenstaande verschillen worden weerspiegeld in de competentieverdeling en het instrumentarium ten aanzien van handelspolitiek en exportbevordering: de minister van LNV heeft coördinerende bevoegdheden op het gebied van de agrarische handelspolitiek, terwijl hij grotendeels op eigen gezag gestalte kan geven aan de agrarische exportbevordering.

Een grensgeval is de internationale samenwerking, die zich op het eerste gezicht ergens halverwege handelspolitiek en exportbevordering bevindt. Bij nadere beschouwing is er een overwegende verwantschap met de laatstgenoemde taak, die het ministerie van LNV tegenwoordig immers aanduidt als ‘agrarische exportbevordering en internationalisering’.

### Indeling van het rapport

Vanwege de geconstateerde verschillen, die trouwens ook tot uiting komen in de ambtelijke taakverdeling binnen het ministerie van LNV, worden de agrarische handelspolitiek en de exportbevordering in dit rapport behandeld in twee afzonderlijke delen.

Deel 1, agrarische handelspolitiek, begint met een beschrijving van de voornaamste algemene achtergronden in een zestal hoofdstukken.

Vanaf hoofdstuk 1.7 komen de handelingen aan bod, met voorzover van toepassing een specifieke contextbeschrijving per hoofdstuk. Sommige thema's komen op meerdere plaatsen in het rapport ter sprake:

- Productovereenkomsten: de overeenkomsten zelf en de Nederlandse inbreng in 1.10, de coördinatie in EG-verband in hoofdstuk 1.11.
- Overige multilaterale organisaties: zelfstandige nationale inbreng in 1.8, nationale standpunten als bijdrage aan gemeenschappelijke EG-inbreng in 1.11.
- Staatshandellanden: nationale bilaterale overeenkomsten met staatshandellanden tot 1973 in 1.8, EG-kaders daarvoor in 1.11.1 en internationale samenwerking sindsdien in 2.10.

Deel 2, agrarische exportbevordering, is op dezelfde manier opgebouwd als deel 1 en begint dan ook met een beschrijving van de voornaamste algemene achtergronden in een viertal korte hoofdstukken. Om het zicht op de beleidsmogelijkheden ten aanzien van de agrarische exportbevordering te vergroten is een apart overzicht gemaakt van de beschikbare instrumenten (2.5).

Vervolgens komen ook hier de handelingen aan bod, met voor ieder hoofdstuk een specifieke contextbeschrijving.

De bijlagen, zoals de lijst met begrippen en afkortingen, hebben betrekking op het rapport als geheel.

#### Enkele persoonlijke keuzen

Naar verhouding tot het aantal handelingen gaat dit rapport vrij uitgebreid in op de achtergronden van het beleid en op de internationale organisaties, met speciale aandacht voor de werking en strekking van de communautaire handelspolitiek. Voor effectieve archiefselectie is m.i. namelijk voldoende inzicht nodig in de complexe vervlechting van internationale relaties.

De FAO is een belangrijke organisatie voor internationaal overleg inzake agrarische grondstoffen, maar komt toch in het voorliggende rapport niet ter sprake. De FAO is overwegend gericht op wereldwijde voedselvoorziening en wordt daarom behandeld in Pivot-rapport 'Agrarisch markt- en prijsbeleid en voedselvoorziening'. Om versnippering te voorkomen worden daar de hele complete organisatie en de Nederlandse inbreng besproken.

De aanduidingen EEG en EU zijn in het voorliggende stuk alleen gebruikt wanneer ze gerelateerd zijn aan respectievelijk de periode tot 1968 of de periode sinds 1993. Voor het tussenliggende tijdvak en bij overlappingsen gebruik ik de algemene aanduiding EG. Overigens blijven de verordeningen en richtlijnen in formele zin producten van de EG en niet van de EU.

De agrarische vertegenwoordiging in het buitenland (AVB) staat in wezen ten dienste van alle departementale beleidsterreinen. Om praktische redenen is dit hoofdstuk onder de vlag gebracht van het beleidsterrein waarop altijd de meeste nadruk gelegen heeft: de agrarische exportbevordering. De contextbeschrijving en de handelingen in hoofdstuk 2.6 zijn van toepassing op het volledige takenpakket van de AVB.

Het onderzoek inzake de exportbevordering vond plaats in september 1996 en van januari tot april 1997, waarna de handelspolitiek en de AVB onder de loep werden genomen tussen september en december 1998 en nogmaals in de zomer van 1999.

Alle betrokkenen wil ik hartelijk danken voor hun medewerking bij de totstandkoming van dit rapport en de officiële selectielijst *Agrarische handelspolitiek en exportbevordering*.

Den Haag, augustus 1999  
Jan van Tol

## **DEEL 1. AGRARISCHE HANDELSPOLITIEK**

## 1.1 Het beleidsterrein

### 1.1.1 Definitie en doelstelling

De zeer open Nederlandse economie is in veel opzichten sterk verweven met de buitenlandse handel. De invoer van grondstoffen en halffabrikaten is essentieel voor de productie, en die is vervolgens voor een groot deel gericht op buitenlandse afzetmarkten. Zeker in de agrarische sector is deze dubbele afhankelijkheid waar te nemen, zowel bij de invoer van granen en van grondstoffen zoals veevoeders, vlees en cacao als bij de uitvoer van landbouwproducten (zoals zuivelproducten, eieren, vlees en cacao-producten). Wat betreft de invoer is het van wezenlijk belang om de laagst mogelijke prijs te betalen: alle obstakels aan de invoerzijde leiden tot prijsstijgingen, die niet alleen de binnenlandse koopkracht benadelen maar bovendien de internationale concurrentiepositie verzwakken doordat de kostprijs toeneemt. Naast de in- en uitvoer is van oudsher ook de doorvoer een belangrijke factor, die voortkomt uit de gunstige ligging ten opzichte van de aanvoerlijnen, de goede infrastructuur en het grote achterland.

Het is dan ook logisch dat Nederland groot belang heeft bij handelsliberalisatie en bij het principe van permanente herallocatie van productiefactoren. De belangrijkste voorwaarde daarvoor is een zo vrij mogelijk internationaal handelsklimaat. Niet alleen de in het oog springende handelsbelemmeringen van al dan niet tarifaire aard moeten daarom bestreden worden, maar evenzeer de meer verborgen vormen van internationale concurrentievervalsing. Daarom is Nederland groot voorstander van zorgvuldige naleving van de multilateraal overeengekomen regels, en van de verdere uitbreiding daarvan.

Het doel van de overheid ten aanzien van de agrarische handelspolitiek kan worden samengevat als: *het bevorderen van de verruiming van de internationale agrarische handel en de vermindering van handelsbelemmeringen*. Er kan onderscheid gemaakt worden tussen het beleid op de lange en op de korte termijn. Op de lange termijn is het doel gericht op zo gezond mogelijke internationale concurrentieverhoudingen en op de korte termijn staat het oplossen van plotselinge marktverstoringen voorop.

De kaders waarbinnen de agrarische handelspolitiek wordt uitgeoefend hebben uiteraard een internationaal karakter en kunnen zowel bilateraal als multilateraal zijn. Sinds begin jaren zeventig is het nationale beleid in de meeste gevallen ondergeschikt aan het communautaire beleid van de EG.

### 1.1.2 Afbakening ten opzichte van andere beleidsterreinen

#### *Agrarisch markt- en prijsbeleid*

Het markt- en prijsbeleid streeft naar stabilisering van de prijsvorming voor landbouwproducten. Instrumenten daarvoor zijn o.a. prijssteun aan producenten en beperking van de invoer uit derde landen door heffingen en quota. Dit beleidsterrein is het onderwerp van het Pivot-rapport 'Agrarisch markt- en prijsbeleid en voedselvoorziening' van het ministerie van LNV, waarin tevens de FAO ter sprake komt.

Internationale product- of grondstoffenovereenkomsten, zoals voor graan, cacao en koffie, kunnen beschouwd worden als een grensgeval. Een overeenkomst met een marktregulerende doelstelling kan leiden tot economische bepalingen inzake prijzen of in- en uitvoerquota. Daarnaast hanteren deze overeenkomsten instrumenten van wederzijdse informatie en consultatie over productie,

handelsstromen en voorraden, en afspraken ter bevordering van consumptie, kwaliteit en onderzoek van de producten. Deze afbakeningsvraag, die gevolgen heeft voor de bevoegdheden van de lidstaten, is overigens lange tijd onopgelost gebleven in de EG als gevolg van de onvolledige definitie van het begrip gemeenschappelijke handelspolitiek. Volgens de Raad vielen alleen de maatregelen ter beïnvloeding van het handelsverkeer onder de Gemeenschapscompetentie, waarbij de lidstaten zelf verantwoordelijk zouden blijven voor aspecten als ontwikkelingsbeleid, defensiebelangen, algemeen economisch beleid en financiën. De Europese Commissie daarentegen vond dat niet de afzonderlijke aspecten, maar het doel van een maatregel bepaalde of deze onder de handelspolitiek viel. Het Europese Hof van Justitie bevestigde met Advies 1/78 (dat betrekking had op de Internationale Rubber-Overeenkomst) de opvatting van de Commissie. Daarom zouden productovereenkomsten in het algemeen wel opgevat dienen te worden als handelspolitiek en dus als onderdeel van de gemeenschapscompetentie, behalve wanneer de financiële lasten voor rekening kwamen van de lidstaten.

Aangezien productovereenkomsten dus per saldo overwegend op het vlak liggen van de handelspolitiek, komen de agrarische productovereenkomsten ter sprake in het voorliggende rapport.

#### *Buitenlandse Handel*

De algemene kaders van de buitenlandse handel worden behandeld in het gelijknamige Pivot-rapport van het ministerie van Economische Zaken (nog niet voltooid). Daarentegen komt de specifieke overheidsbemoediging ten aanzien van de landbouwsector aan de orde in het voorliggende rapport.

#### *Sanctiebeleid*

Los van handelspolitieke motieven kan de internationale handel ook beperkt worden vanuit het oogpunt van veiligheid of buitenlands beleid. Het gaat dan bijvoorbeeld om sancties krachtens resoluties van de VN-Veiligheidsraad, die de export naar bepaalde landen aan banden leggen. Weliswaar kunnen zulke maatregelen ook landbouwgoederen betreffen, maar het Nederlandse sanctie- en boycotbeleid wordt als geheel behandeld in het Pivot-rapport 'Gedane buitenlandse zaken' van het ministerie van Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking.

## 1.2 Handelspolitiek: opvattingen en instrumenten

### 1.2.1 Uitgangspunten

De voornaamste uitgangspunten voor internationale handelspolitiek zijn die van de vrijhandel en van de staatshandel. De vrijhandelstheorie gaat ervan uit dat wereldwijde specialisatie leidt tot effectiever gebruik van productiemiddelen en daardoor tot hogere mondiale welvaart. Daarentegen menen aanhangers van de staatshandel – die vooral wordt toegepast in socialistische en communistische landen – dat de ongewenste effecten van de vrije markt op de economie afgeremd moeten worden. De vrijhandel streeft op de lange termijn naar een doelmatige allocatie van productiefactoren, oftewel een specialisatie vanuit de voorsprong in natuurlijke omstandigheden die landen voor een bepaald productie hebben. Een essentiële voorwaarde daarbij is het openstellen van markten, zodat concurrentie kan bijdragen tot de gewenste aanpassing en specialisatie van de nationale productiestructuren.

Vanuit de optiek van de vrijhandel wordt de realisering van dit ideaalbeeld belemmerd door protectionistische tendenzen en door staatshandel.

Bij verstoringen op de korte termijn, zoals economische stagnatie, grote werkloosheid of verslechtering van de concurrentiepositie, staat de overheid onder druk om protectionistische maatregelen te nemen. Deze bescherming is doorgaans tijdelijk bedoeld, maar kan verstrekkende gevolgen hebben voor de wereldhandel. In de eerste plaats wordt de concurrentie beperkt en wordt een optimale benutting van productiefactoren verhinderd door beperking van de internationale specialisatie. Verder roepen zulke maatregelen vaak tegenmaatregelen op in de getroffen landen, die het bovengenoemde effect nog versterken. Bovendien blijkt in de praktijk dat eenmaal ingestelde beschermende regelingen, ook wanneer die tijdelijk bedoeld zijn, zich moeilijk laten afschaffen. Een bekend voorbeeld is het multi-vezelakkoord.<sup>1</sup> Verder leidt bescherming van zwakke sectoren meestal niet tot de voorgenomen herstructurering, maar juist tot voortzetting van inefficiënte productiemethoden. En last but not least hebben handelspolitieke maatregelen het nadeel dat ze politieke spanningen kunnen oproepen of versterken.

Andere belangrijke factoren van instabiliteit zijn de schuldenproblematiek en de instabiliteit van wisselkoersen. Zo wordt bij een hoge schuldenlast – die vaak de nieuwe industrielanden treft – vaak overgegaan tot saneringen, bezuinigingen en invoerrestricties, die op hun beurt leiden tot stagnatie van de handelsstromen.

De tweede wezenlijke verstoring van het vrije internationale handelsverkeer is zoals gezegd de staatshandel, waarbij van overheidswege dwingend wordt ingegrepen in het handelsverkeer. Een kenmerkend verschijnsel dat daarbij optreedt is de compensatiehandel, waarbij betaling geheel of gedeeltelijk vervangen wordt door de levering van goederen of diensten. Compensatiehandel komt behalve in transacties met staatshandellanden trouwens ook veel voor bij de handel met ontwikkelingslanden. Bij staatshandellanden zijn de oorzaken grotendeels structureel (technische achterstand, geringe concurrentiekracht) en verder conjunctureel (schulden, gebrek aan inwisselbare valuta). Voor de ontwikkelingslanden zijn de oorzaken vooral conjunctureel, waarbij naast de schuldenlast ook de ontwikkelingen op de grondstoffenmarkt op de voorgrond treden.

Het klassieke vrijhandelsideaal stelt zich tegen deze belemmeringen te weer door met alle beschikbare middelen te blijven streven naar verruiming van handelsvrijheid. Nieuwere handelstheoretische opvattingen daarentegen geven meer nuancering aan dat uitgangspunt door het eerder te hanteren als

---

<sup>1</sup> Dit akkoord beschermde de textielproductie van de VS, de EU en Japan tegen de invoer uit ontwikkelingslanden om een herstructurering mogelijk te maken. Het was een als tijdelijk bedoelde maatregel die meer dan 20 jaar in stand gehouden werd en zelfs in die periode niet leidde tot de voorgenomen aanpassing.

richtlijn dan als dogma. Een terugblik op de naoorlogse welvaartstoename leerde immers dat die vooral landen met een vergelijkbare economische structuur betrof en dus geen resultaat kon zijn van de internationale specialisatie uit de vrijhandelsgedachte. Bovendien bleek uit de Europese economische integratie de onjuistheid van de theoretische verwachting dat de productie van gehele sectoren zich zou gaan concentreren in bepaalde lidstaten.

Als gevolg van deze constatering kwam er een aanpassing van de handelstheorie die de verklaring van succes toeschreef aan de combinatie van schaalvoordelen met geografische concentratie, waardoor de verspreiding van technologische kennis binnen zulke industrieën een positief effect heeft op andere sectoren. Daarnaast wordt het geaccepteerd dat bepaalde strategische industrieën bij uitstek waardevol zijn voor de nationale economie. Overheidsbescherming van zulke sectoren draagt dus aantoonbaar bij aan de verhoging van de welvaart en hoeft daarom niet uitgebannen te worden. Wel is een beperking van belang, evenals een evenwichtige verdeling van het gebruik van kunstmatige stimulansen en beschermende maatregelen.<sup>2</sup>

### 1.2.2 Beperkende instrumenten en vormen van samenwerking

Beschermende maatregelen roepen vaak tegenmaatregelen op van de getroffen exporterende landen, zoals de intrekking van een vergelijkbare waarde aan concessies. Zo'n reactie kan voorkomen worden wanneer het importerende land een liberalisatie aanbiedt ter compensatie van de invoerbeperking. Overigens worden de problemen vaak veroorzaakt door een of enkele landen, waardoor een algemene invoerbeperking de meeste landen ten onrechte treft. Dit geldt vooral ten opzichte van ontwikkelingslanden, die bovendien een gering vermogen tot vergelding hebben. Selectieve vrijwaring van de invoerbeperking zou een oplossing kunnen zijn, maar heeft als nadeel dat het bilateralisering van de handelsbetrekkingen in de hand werkt.

De voornaamste instrumenten van handelspolitiek kunnen onderscheiden worden naar stimulering van de export en bescherming van de binnenlandse markt. Een wezenlijk onderscheid is dat naar tarifair en non-tarifair. In de internationale handel is het van groot belang dat ondubbelzinnig duidelijk is wat precies omvat wordt door de categorieën van invoertarieven die de verschillende landen of economische unies hanteren. Om interpretatieverschillen en dus tariefverschillen te vermijden is een verfijning van de nomenclatuur dan ook van groot belang, waarbij de wederzijdse uitsluiting van tariefposten zo duidelijk mogelijk is.

Tarifaire maatregelen maken gebruik van invoertarieven of invoerheffingen. Met de term 'non-tarifaire maatregelen' wordt een breed spectrum aan instrumenten aangeduid, zoals:

- specifieke beperkingen van de in- en uitvoer

Bijvoorbeeld quoterings, handelsverdragen met beperkende bepalingen, economische boycot, deviezencontrole en vrijwillige exportbeperking.

- non-tarifaire prijsdistorsies

Zoals selectieve indirecte belastingen en subsidies, meervoudige wisselkoersen, minimumprijzen, preferentiële kredietbepalingen en anti-subsidie- en anti-dumpingmaatregelen.

- technische normen en administratieve bepalingen

Bijvoorbeeld technische voorschriften ter bescherming van de gezondheid en veiligheid van de consument en/of de landbouw (veterinaire en fytosanitaire voorschriften), oorsprongsregels en douaneformaliteiten.

- directe overheidsbemoeienis

Deze kan bestaan uit staatshandel of uit een discriminatoir aankoopbeleid.

---

<sup>2</sup> J. Kol en L.B.M. Mennes, 'Internationale handel – theorie en beleid' in: *Economisch Statistische Berichten* 7 (1990) 3784.

Tegenover handelsbeperking staat internationale samenwerking, die als volgt kan worden omschreven.

#### *Wederzijdse preferentiële invoerregelingen*

Hierbij doen beide partijen gelijkwaardige concessies, bijvoorbeeld inzake tarieven en restricties.

##### – Vrijhandelsakkoorden

Deze streven naar het einddoel van volledige vrijhandel voor elkaars goederen en eventueel ook diensten. De markttoegang voor ‘gevoelige producten’ (bijvoorbeeld van agrarische herkomst) kan worden beperkt of uitgesloten.

##### – Douane-unies

Kenmerk van een douane-unie is niet alleen de wederzijdse vrijhandel, maar ook de instelling van gemeenschappelijke buitentarieven voor derde landen.

#### *Eenzijdige preferentiële invoerregelingen*

Hierbij biedt een partij handelspreferenties aan de andere, maar vaak niet voor alle sectoren.

Voorbeelden hiervan zijn vooral te vinden ten gunste van ontwikkelingslanden.

#### *Brede economische samenwerkingsakkoorden*

Hierbij worden geen afspraken gemaakt over handelsregelingen, maar is eerder sprake van wederzijdse meestbegünstiging. Doel is vooral de vereenvoudiging van handel en uitwisseling of samenwerking op gebieden als technologie, wetenschap, milieubeheer en ontwikkelingssamenwerking. Voorbeelden van brede economische samenwerkingsverbanden:

##### – Partnerschapsakkoorden

##### – Kaderovereenkomsten

##### – Samenwerkingsovereenkomsten

### **1.2.3 Handelspolitiek en landbouwbeleid**

Vooraf door toedoen van de GATT-verdragen is de algehele handelsvrijheid sinds 1948 enorm gestegen.<sup>3</sup>

Desondanks behouden veel landen zich het recht voor om hun agrarische markten enerzijds te beschermen met beperkende maatregelen zoals variabele invoerheffingen en anderzijds te stimuleren met exportsubsidies. De aanleiding daarvoor is de kwetsbaarheid van de agrarische markt, die over het algemeen op betrekkelijk kleine fluctuaties in het aanbod reageert met veel grotere prijsfluctuaties. De beschermende landbouwpolitiek van de ontwikkelde landen leidt echter in de meeste gevallen (althans in het westen) tot agrarische overproductie. Deze overschotten worden betrekkelijk duur geproduceerd, en kunnen alleen worden afgezet op de wereldmarkt door ze tegen een kunstmatig lage prijs aan te bieden; de overheid bekostigt het werkelijke prijsverschil.

De laatstgenoemde praktijk druist regelrecht in tegen de handelsliberalisatie zoals die in andere sectoren juist voortdurend is toegenomen, en waar zo’n vorm van dumping juist algemeen wordt afgewezen. Het landbouwbeleid staat dan ook op gespannen voet met handelsliberalisatie. Om de agrarische sectoren te kunnen betrekken bij de handelsverruiming is er een harmonisatie nodig van het landbouwbeleid van de betrokken partijen. Over het algemeen is dat teveel gevraagd, met als gevolg dat de landbouw meestal buiten beschouwing blijft bij afspraken over handelsliberalisering. De GATT-verdragen hadden tot voor kort dan ook afzonderlijke bepalingen voor landbouw.

---

<sup>3</sup> Zie hoofdstuk 1.4 voor uitgebreide informatie over de achtergronden van de GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) en de WTO (World Trade Organisation).

De landbouw rechtvaardigt deze bescherming met een beroep op de nadelen van ongeordende vrijhandel. Die zou namelijk een hernieuwde blootstelling betekenen van de landbouw aan grote prijsfluctuaties, waarvan de desastreuze effecten uit de geschiedenis genoegzaam bekend zijn. Bovendien hebben prijsgaranties en afzetsubsidies aan de agrarische sectoren de ruimte gegeven om te investeren in de modernisering van hun productie, wat dus juist de bevordering betekende tot het aanpassingsproces die de vrijhandel als einddoel voor ogen heeft.

Intussen blijkt het vrijhandelsideaal in werkelijkheid een andere uitkomst te hebben dan de voorstanders verkondigen. Dit valt af te leiden aan de situatie binnen de EG, die in 1990 al een zo goed als vrije interne landbouwhandel kende, maar waar niettemin de regionale ongelijkheid eerder is vergroot dan verkleind. En voor een sociaal-politiek verantwoorde verdeling van bestaansbronnen en inkomen moet er heel wat bijgestuurd worden door regionaal en socio-structureel beleid, gevoerd door een overkoepelend gezag. Verder blijkt een succesvolle regionale specialisatie niet alleen af te hangen van de natuurlijke voordelen (die volgens de vrijhandelsadepten genoeg zouden zijn) of van prijsondersteuning (die volgens dezelfde een oneerlijke concurrentie betekenen), maar minstens evenzeer van de mate waarin geïnvesteerd wordt in infrastructuur en onderzoek.

Voor de EG-lidstaten geldt trouwens dat ze hun nationale handelspolitieke instrumenten indertijd nooit uit handen hadden gegeven als er geen supranationaal markt- en prijsbeleid was gekomen. Naar analogie daarmee is het even onwaarschijnlijk dat landen – zoals de WTO nastreeft – hun instrumentarium van landbouwpolitiek loslaten als er alleen maar de onzekerheid van een ongeordende wereldmarkt voor terugkomt. De zuiver marktgerichte benadering van de agrarische handel, zoals de WTO, de Wereldbank, het IMF en andere instellingen propageren, is in deze optiek een simplificatie die voorbij gaat aan het bijzondere karakter van de landbouw. Bovendien zouden de wezenlijke belangen van milieu, derde wereld en volksgezondheid door die ongebreidelde liberalisatie in het gedrang komen. En tot slot is het nog altijd zo, dat de landbouwproductie zich door zijn organisatie in miljoenen kleine productie-ondernemingen, meest gezinsbedrijven, moeilijk laat besturen door prijsmaatregelen. Productiebeheersing zal niet tot stand komen door liberalisatie (die eerder leidt tot wanorde in de inkomensverdeling), maar veel eerder door voortgaande quoterings. De effectiviteit van dit instrument wordt sinds 1984 geïllustreerd bij de melkproductie.<sup>4</sup>

Veruit de belangrijkste handelsblokken op de agrarische wereldmarkten zijn sinds jaar en dag de EU en de VS. Wat export betreft leveren beide partijen tegenwoordig ongeveer hetzelfde aandeel (rond de 23%), terwijl de EU met 27% een grotere agrarische importeur is dan de VS (18%).<sup>5</sup> De kosten van de landbouwbescherming drukken steeds zwaarder op hun begrotingen, vooral wegens de toenemende productiviteit; voor de EU gaat het vooral om de sectoren zuivel, rundvlees en oliezaden en voor de VS om granen. Vermindering van prijssteun is daarom niet alleen uit politieke maar ook uit budgettaire overwegingen zeer gewenst. Als compensatiemiddel wordt vooral gedacht aan directe inkomenssteun voor de boeren.

In principe kunnen Europa en Amerika zulke veranderingen eenzijdig invoeren zonder al te grote hinder van de gelijkblijvende steun aan de andere kant van de oceaan, maar aangezien de markten niet geïsoleerd van elkaar staan is het uiteraard veel beter om tot gezamenlijke opvattingen over steunvermindering te komen.<sup>6</sup> Daarom konden beide partijen elkaar begin jaren negentig uiteindelijk vinden in de jongste GATT-overeenkomst, die een rigoureuze vermindering van de agrarische bescherming voorschrijft.

#### **1.2.4 Positie van ontwikkelingslanden**

Het effect van de westerse landbouwpolitiek op de ontwikkelingslanden is veelomvattend.

---

<sup>4</sup> De Hoogh, 'Handelspolitiek en landbouwbeleid: co-referaat'.

<sup>5</sup> De Hoogh, p. 174. Wat de EU betreft gaat het bij deze cijfers dus alleen om de handel met derde landen.

<sup>6</sup> De Zeeuw, 'Handelspolitiek en landbouwbeleid'.

In de eerste plaats domineren de ontwikkelde landen de wereldmarkt voor landbouwproducten uit gematigde streken (temperate zone products): zuivelproducten, vlees, granen, oliën en vetten, suiker, citrusfruit en wijn. Die positie danken ze zowel aan de geschiktheid van hun landen voor de voortbrenging van deze producten als aan de overheidsbescherming van de landbouw. Hoewel deze landen een minderheid van de wereldbevolking herbergen, brengen ze het leeuwendeel voort van de mondiale voorraad aan essentiële landbouwproducten. Gesubsidieerde export houdt de wereldprijzen kunstmatig laag, wat ten koste gaat van de opbrengst voor exporterende ontwikkelingslanden. Een tweede onevenwichtigheid op de wereldmarkt ligt in het feit dat exporterende ontwikkelingslanden gehinderd worden door de westerse invoerheffingen. Rechtstreekse concurrentie met gematigde producten is alleen mogelijk voorzover westerse landen hun invoerbeperkingen willen versoepelen. Voor tropische producten ligt de situatie gunstiger, maar over het geheel genomen is de economische betekenis daarvan aanzienlijk minder dan die van de gematigde essentiële landbouwproducten.<sup>7</sup>

Ontwikkelingslanden hebben over het algemeen een te kwetsbare economie om volwaardig te kunnen meedoen aan internationale afspraken over handelsvrijheid. Vaak is hun export grotendeels afhankelijk van een enkel product, waardoor prijsschommelingen een onevenredig groot effect hebben. Dit mechanisme werkt dubbelop omdat zo'n product in veel gevallen een landbouwproduct is. Zoals gezegd zijn de westerse markten op een aantal concessies na gesloten en ondervinden ze in eigen land bovendien de concurrentie van gesubsidieerde westerse landbouwproducten. De UNCTAD bevordert sinds 1963 de economische opbouw van de ontwikkelingslanden en komt op voor hun speciale positie ten aanzien van de internationale handelsverplichtingen. De handelspolitieke regels en voorwaarden van de GATT/WTO worden dan ook minder streng toegepast op de ontwikkelingslanden, die tevens ontheffing hebben van bijvoorbeeld de verplichting tot wederkerigheid van concessies. Een kenmerkend probleem voor veel ontwikkelingslanden is hun omvangrijke schuldenlast, veroorzaakt doordat de productiviteit aanzienlijk minder snel groeit dan de bevolking en de noodzaak van agrarische invoer dus voortdurend toeneemt. De schulden werken remmend op de mogelijkheden tot herstructurering en continueren daardoor de economische achterstand. Bovendien veroorzaken ze een compensatiehandel buiten de normale marktwerking om.

Sinds de jaren zeventig is echter een grote differentiatie ontstaan binnen de groep van ontwikkelingslanden. Zo zijn de olielanden zeer rijk en is de welvaart in de Zuidoost-Aziatische en Latijns-Amerikaanse landen gestaag toegenomen. Toen dergelijke landen uitgroeiden tot volwaardige concurrenten op de wereldmarkt en toch hun traditionele handelsvoordelen behielden, overwogen andere landen protectionistische maatregelen. Om dat tegen te gaan werden de privileges van rijkere ontwikkelingslanden geleidelijk verminderd: door zogenaamde graduatie liep de mate van toegekende preferentie terug, en door integratie werden langzamerhand alle algemene handelspolitieke afspraken op deze *newly industrialized countries* (NIC's) van toepassing. De oude uitzonderingspositie wordt echter nog gehandhaafd voor de minst ontwikkelde landen (mol's).<sup>8</sup>

Een recent twistpunt tussen ontwikkelde en minder ontwikkelde landen is de toepassing van handelsbeperkingen uit andere dan economische overwegingen. De industrielanden willen handelsmaatregelen gebruiken om landen aan te zetten tot het respecteren van ethische en sociale normen, zoals ter vermindering van milieuvervuiling, kinderarbeid en dierenmishandeling. Dit zogenaamde Noord-Zuid conflict berust op het feit dat zulke morele opvattingen door de ontwikkelingslanden gezien worden als een extra aanleiding tot protectionisme bovenop de al bestaande agrarische handelsbelemmeringen. Tegelijkertijd zijn deze toepassingen van handelspolitieke instrumenten een indicatie van de mate waarin de klassieke opvatting over handelsliberalisatie buiten zijn vertrouwde economische oevers begint te treden.

---

<sup>7</sup> Nagle 35-46.

<sup>8</sup> *Handelspolitiek in een veranderende wereld*, 17-21 en 25-28.

## 1.3 Historische ontwikkelingen

### 1.3.1 Internationaal overzicht tot 1960

De liberaliseringstheorie die gestalte kreeg in het 19<sup>e</sup> eeuwse economische denken was gebaseerd op het Britse voorbeeld. De economische en industriële voorsprong van het indrukwekkende imperium zou voor een belangrijk deel het gevolg zijn van het terughoudende overheidsoptreden, dat aan het vrije krachtenspel van vraag en aanbod voldoende ruimte bood om een optimale reallocatie (herverdeling) van productiefactoren mogelijk te maken. Veel landen beschouwden dit als een voorbeeld ter navolging. Een belangrijke vroege aanzet tot internationale liberalisatie was het vrijhandelsverdrag uit 1856 tussen Frankrijk en Groot-Brittannië, waarbij ook Nederland, België en Denemarken zich aansloten.<sup>9</sup>

De grote landbouwcrisis in het laatste kwart van de vorige eeuw markeerde echter het begin van een toenemende nationale handelsprotectie. De gevolgen van de Eerste Wereldoorlog versterkten deze tendens, waarna er alleen wederkerige handelsverruiming tot stand kwam tussen twee partijen. Dit leidde ertoe dat de wereldhandel in de jaren dertig gekenmerkt werd door een gecompliceerd stelsel van bilateralisme.

Direct na de Tweede Wereldoorlog hadden de meeste ontwikkelde landen alle aanleiding voor een protectionistische landbouwpolitiek. Toch werd in diezelfde jaren de kiem gelegd voor een geleidelijke liberalisering van de internationale handel, in de eerste plaats voor industriële producten. Deze sloot aan bij de in ruime kring gedeelde conclusie uit de periode van crisis en oorlog dat bilateraal overleg een te smalle basis vormde voor het oplossen van belangentegenstellingen, spanningen en conflicten. De handelsvrijheid wordt bevorderd met multilaterale verdragen en internationale samenwerking. In deze ontwikkeling werd een grote rol gespeeld door het cluster van VN-organisaties – vooral de UNCTAD en de FAO – en door de GATT, het in 1947 gesloten algemene verdrag over tarieven en handel. Een derde hoofdrolspeler was de OEES, die aanvankelijk de Marshall-hulp verdeelde en in de vijftiger jaren een liberalisatie van de handel en het betalingsverkeer voorschreef.

### 1.3.2 Wederopbouw en expansie van de Nederlandse agrarische handel

Toen Nederland na de Duitse capitulatie van mei 1945 zijn vrije contacten met het buitenland kon herstellen, streden verschillende problemen om voorrang. Voor de wederopbouw van de nationale voedselvoorziening was dringende behoefte aan de invoer van granen, veevoer, oliën en vetten, kunstmest en landbouwwerktuigen. Tegelijk met dit noodzakelijke herstel van de zwaar gehavende agrarische sector was echter een zo spoedig mogelijke hervatting van de agrarische export van groot belang voor de economie.

De invoer werd bemoeilijkt door de grote productieproblemen bij de traditionele leveranciers uit Oost-Europa en Azië, waardoor bij de wereldwijd grotere vraag dan het beschikbare aanbod de prijzen stegen. De voornaamste landen die wel konden leveren waren de VS en Canada, waardoor dollars nodig waren om goederen te kunnen invoeren. Aangezien er juist aan dergelijke harde valuta een groot tekort was, verdeelde de regering de beschikbare dollars en ponden over de

---

<sup>9</sup> H. van Dijk, *De modernisering van Europa. Twee eeuwen maatschappijgeschiedenis*, pp. 173 en 187.

maatschappelijke sectoren.<sup>10</sup> De valutavoorraad werd verruimd door Amerikaanse en Canadese leningen en door de liquidatie van bezittingen, maar ondanks het zuinige beleid was die voorraad in 1947 zover geslonken dat een drastische beperking van alle importen voor 1948 noodzakelijk leek. Het tij werd gekeerd door de Marshallhulp, die deels bestond uit dollars en deels uit goederen.

Omdat de buitenlandse handel in deze periode een groot aantal complicaties met zich mee bracht, nam de overheid een grotere rol op zich dan voorheen. Enkele van die problemen waren het tekort aan scheepsruimte, mede doordat de oorlog in Azië nog niet voorbij was, en de abnormaal grote risico's die de buitenlandse handel in zich droeg.<sup>11</sup>

Er waren ook obstakels van meer structurele aard. Zo werd de agrarische uitvoer gehinderd doordat veel afzetlanden verarmd waren en hun eigen economie beschermden met invoerbeperkingen.

Daarnaast kwam het slecht uit dat de geallieerden invoerbelemmingen oplegden aan het bezette Duitsland, dat altijd een grote handelspartner van Nederland was geweest. Nederland pleitte daarom voor verlichting van deze maatregelen, om zo snel mogelijk weer te kunnen leveren aan wat met de nodige nadruk (maar enigszins hypocriet) werd aangeduid als 'de Duitse burgerbevolking'.<sup>12</sup> Ook voor de export hanteerde de regering een planning, opdat bilaterale handelsakkoorden zoveel mogelijk zouden bijdragen aan de verhoging van de nationale export (zie verder rubriek 1.8.1).

Toen in september 1949 de handel met Duitsland werd vrijgegeven, kreeg de inmiddels sterk toegenomen landbouwproductie zijn belangrijkste afzetmarkt terug. In de volgende jaren kreeg de agrarische export flink de wind mee door de toenemende internationale samenwerking op handelsgebied, die vooral op gang kwam na het eerste GATT-verdrag (1947). Van groot belang voor de export naar West-Europese landen waren ook de douane-unies waarbij Nederland betrokken raakte: de Benelux (vanaf 1948) en vooral de EEG (sinds 1958). De grotere handelsvrijheid was zeer gunstig voor Nederland met zijn rendabele agrarische productie. Alleen op de sector groenten en fruit, die voor de oorlog een belangrijk exportaandeel had, waren de effecten gemengd. De fruitteelt en conservenindustrie kregen het aanvankelijk erg moeilijk op de Europese markt door concurrentie met de zuidelijke lidstaten, maar de groententeelt deed het in deze beginjaren opmerkelijk goed dankzij de toenemende Duitse koopkracht en de afname van de eigen Duitse teelt en verwerking van tuinbouwproducten.

Het EEG-beleid bood Nederland niet alleen een grotere afzetmarkt, maar bracht nog een andere, bijzondere expansiemogelijkheid met zich mee voor de dierlijke landbouwproductie en voor de mengvoederindustrie. Toen de Europese plannen voor het markt- en prijsbeleid begin jaren zestig besproken werden in de GATT, resulteerde dat namelijk in de afspraak dat bepaalde landbouwproducten vanuit de wereldmarkt op een laag prijsniveau ingevoerd mochten worden zonder communautaire Europese beperkingen. Het betrof onder meer tapioca, waarvan in Nederland al snel de bruikbaarheid als veevoer werd ontdekt. Door deze en dergelijke grondstoffen te gebruiken als vervangers van het veel duurere graan, werd het veevoeder aanmerkelijk goedkoper. Dit kwam niet alleen de Nederlandse mengvoederindustrie ten goede, maar vooral de productie van vlees, zuivel en eieren, waardoor ons land zijn dominante plaats als exportland in deze sectoren kon versterken.<sup>13</sup>

### 1.3.3 Internationale ontwikkelingen vanaf de jaren zeventig

---

<sup>10</sup> Ook het Britse pond vertegenwoordigde een belangrijke koopkracht op de wereldmarkt, al was de betekenis ervan minder dan die van de dollar.

<sup>11</sup> *Verslag over de landbouw in 1947*.

<sup>12</sup> Die aanduiding is bijvoorbeeld te lezen in de *Verslagen over de landbouw* uit die jaren. Het belang van deze handelspartner valt af te leiden uit de instelling van een interdepartementale Commissie voor het Duitse vraagstuk.

<sup>13</sup> *EU-landbouwpolitiek van binnen en van buiten* (1996), 143.

Aan het begin van de jaren zeventig stegen de wereldprijzen van landbouwproducten explosief. De productie was gelijk gebleven, terwijl de vraag wel toegenomen was en nog veel meer steeg toen de graanoogsten in Rusland, China en Australië mislukten door slecht weer. Rusland en China wilden hun nationale levensstandaard handhaven en moesten dus aanzienlijke hoeveelheden graan invoeren voor de voedselvoorziening en de vleesproductie. Samen hadden ze ongeveer eenderde van de wereldproductie aan graan nodig. Tegelijkertijd kenden veel ontwikkelde landen een hoge economische groei en inflatie. Door deze combinatie van factoren stegen de graanprijzen, en in het kielzog daarvan die van graanvervangers en dierlijke producten.<sup>14</sup>

De prijzen werden eveneens beïnvloed door niet-economische ontwikkelingen, met name de gebeurtenissen in de aardolie-sector. Tot dan toe konden de olieproducerende landen de mondiale afhankelijkheid van hun olie niet effectief benutten doordat ze te weinig samenwerkten. Op een toenemende vraag reageerden ze met productievergroting, zodat de prijzen – al stegen die tussen 1950 en 1970 met 400% – toch betrekkelijk beperkt toenamen. De in 1960 opgerichte Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) vond bij zijn leden echter een toenemend gehoor voor zijn streven naar groter gebruik van de latente machtspositie van de olieproducerende landen. Toen in 1973 de Yom Kippoer-oorlog uitbrak tussen Israël en een aantal Arabische landen, zag de OPEC daarin aanleiding om zowel de olieprijs te verhogen als de export aan banden te leggen. Daarnaast kreeg een drietal landen, waaronder Nederland, zelfs een embargo opgelegd vanwege een pro-Israëlische houding.<sup>15</sup> Door de prijzen in 1974 opnieuw te verhogen vertienvoudigden de olielanden hun inkomsten ten opzichte van 1970.

Het effect op de wereldeconomie in het algemeen en op de prijzen van landbouwproducten in het bijzonder was enorm. De agrarische productie is tenslotte afhankelijk van brandstof voor machines en gebruikt allerlei producten die ook machinaal geproduceerd worden, zoals kunstmest, bestrijdingsmiddelen en kunststoffen. Bovendien namen de transportkosten sterk toe, evenals de productiekosten voor de agrarische industrie. Deze keten van reacties leidde tot een wereldwijde terugslag, die vooral de ontwikkelingslanden hard trof met snel stijgende schulden.<sup>16</sup> De VS kregen problemen met hun graanafzet als gevolg van de afnemende mondiale vraag (mede door het graanembargo tegen Rusland), in combinatie met de stijgende dollarkoers en de enorm gestegen graanproductie.

De recessie leidde tot een wereldwijde opkomst van protectionisme. Voor de Amerikanen was dat aanleiding om een volgende GATT-ronde voor te stellen, na de in 1979 afgesloten Tokio-ronde. Vooral de EG aarzelde lang: het duurde enkele jaren voordat de Europese ministers in 1985 een instemmend antwoord gaven. Tegelijk brachten ze echter het voorbehoud aan dat het landbouwbeleid buiten de besprekingen zou blijven. Nederland en Groot-Brittannië waren het als traditionele voorstanders van handelsliberalisatie uiteraard niet eens met dit standpunt, maar ze konden niet voldoende steun verzamelen voor hun opvatting.<sup>17</sup> Ondanks de Europese tegenwerking kwam de landbouw uiteindelijk wel degelijk op de agenda van de Uruguay-ronde, die in 1986 van start ging. Aan deze onderhandelingsronde namen voor het eerst ook de ontwikkelingslanden actief deel, omdat ze beseften dat hun handelsbelemmeringen uiteindelijk remmend werkten op hun eigen economieën en dat liberalisatie dus ook voor hen gunstig zou zijn. Hierdoor werd het voorheen fundamentele onderscheid tussen industrielanden (al dan niet nieuw) en ontwikkelingslanden vager. Een andere groep landen die op grond van hun economische en handelspolitieke structuur tot dan toe een eigen positie had ingenomen bij GATT-onderhandelingen was de groep van staatshandellanden. Ook deze

---

<sup>14</sup> Nagle, 106.

<sup>15</sup> De Nederlandse regering nam crisismaatregelen voor brandstof, zoals distributie van benzine en de legendarische autoloze zondagen.

<sup>16</sup> Nagle 64-69.

<sup>17</sup> F.A. Engering, 'Wereldwijde handelspolitiek: belangenconflicten omtrent handelsliberalisatie' in: *Maandschrift Economie* 60 (1996) 3.

groep verliet in opmerkelijk korte tijd zijn tegendraadse koers, toen na de val van het IJzeren Gordijn de meeste staatshandellanden hun economieën in versneld tempo gingen oriënteren op de markt.<sup>18</sup>

Mede door het wegvallen van deze oude tegenstellingen neemt de handelsvrijheid wereldwijd alsmaar toe. Niettemin proberen verschillende landen de WTO-afspraken te omzeilen door indirecte vormen van protectie toe te passen, de zogenaamde non-tarifaire handelsbelemmeringen. Het kan dan gaan om verscherping van kwaliteitseisen op veterinair of fytosanitair gebied, of van voorschriften met betrekking tot verpakking en etikettering. Voorvechters van handelsvrijheid richten veel van hun inspanningen dan ook op de vermindering van non-tarifaire handelsbelemmeringen.

---

<sup>18</sup> Krueger, p. 7.

## 1.4 Multilaterale organisaties en algemene overeenkomsten

De onderstaande organisaties worden beschreven in chronologische volgorde.

### 1.4.1 GATT en WTO

#### Geschiedenis

In 1947 sloten 23 landen de General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), die in het Nederlands wordt aangeduid als Algemene Overeenkomst voor Tarieven en Handel en die het belangrijkste kader vormt voor de internationale handel. Het doel ervan is verhoging van de mondiale welvaart door multilaterale regels op te stellen voor vrijmaking van de wereldhandel. De overeenkomst vormt vooral een kader voor de vermindering van handelsbelemmeringen aan de grens, zoals invoertarieven en kwantitatieve beperkingen. Verder fungeert de organisatie als forum voor multilaterale handelsbesprekingen. Landen die zich willen aansluiten moeten voldoen aan de toelatingseisen.

Nadat de GATT in 1948 in werking trad richtten de handelsbijeekkomsten of ronden zich aanvankelijk vooral op verlaging van de invoertarieven. Erg effectief was de Kennedy-ronde van halverwege de jaren zestig, waaraan 62 landen deelnamen en die resulteerde in een tariefddaling van 35% voor driekwart van de wereldhandel. In de volgende ronden bleef het aantal deelnemende landen en dus het belang van de GATT groeien, en bovendien kwamen er onderwerpen aan de orde die aanvankelijk buiten beeld waren gebleven. Tijdens de Tokio-ronde bespraken 99 landen voor het eerst non-tarifaire handelsbelemmeringen, zoals subsidies, dus in feite bewoog de GATT zich tot voorbij de nationale grenzen. De afspraken uit deze ronde om zulke belemmeringen te verminderen hadden weliswaar iets vrijblijvends door de vorm waarin ze gesteld waren, maar dat nam niet weg dat ze onderdeel werden van de GATT-regels. Over de mate waarin de Subsidiecode toegepast kon worden op de landbouw liepen de meningen daarna uiteen. Ondanks pogingen van de VS om het Europese landbouwbeleid als tegenstrijdig met de code te afficheren bleek de landbouw er toch buiten te vallen, zelfs na uitbreiding van de subsidieregels.

De zeer lange onderhandelingen tussen de 123 deelnemende landen aan de Uruguay-ronde (1986-1993) vergrootten de actieradius van de GATT tot de voordien ongemoeid gelaten sectoren landbouw, textiel en diensten. Overigens strandde deze ronde bijna op de meningsverschillen tussen de VS en de EU over het Europese gemeenschappelijk landbouwbeleid; een opsomming van de afspraken ten aanzien van de agrarische handel volgt hieronder. De Uruguay-ronde kwam daarnaast tot afspraken over verbetering van de geschillenbeslechting, en last but not least voorzag het in 1994 ondertekende slotakkoord in het besluit om een lang bestaand voornemen te realiseren: de oprichting van de World Trade Organisation (WTO). De GATT was oorspronkelijk namelijk bedoeld als onderdeel van een International Trade Organisation, maar aangezien die nooit van de grond kwam betekende de instelling van de WTO in 1995 de langverwachte institutionalisering van de GATT.<sup>19</sup> Het WTO-verdrag bestaat uit 28 afzonderlijke overeenkomsten.

De GATT-ronden waren:

Genève 1947; Havana 1948; Annecy 1949; Torquay 1950-1951; Genève 1960-1962; Kennedy-ronde 1964-1967; Tokio-ronde 1973-1979; Uruguay-ronde 1986-1993.

WTO-bijeekkomsten tot nu toe:

Singapore 1996-1997, Genève 1998- (132 landen nemen deel en 30 willen lid worden).

---

<sup>19</sup> De ITO was bedoeld als een van de drie pijlers van de naoorlogse economische orde, naast het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank. Veel landen wilden in de ITO vasthouden aan de mogelijkheid tot nationale protectie ten behoeve van de werkgelegenheid, maar dat was voor Amerika juist een reden om niet akkoord te gaan. Wel nam de VS het initiatief voor een eerste multilaterale handelsronde, en om die structuur te geven werd het GATT-verdrag geformuleerd. (A.O. Krueger (red.), *The WTO as an international organization* (Chicago 1998), p. 3).

## Uitgangspunten

De voornaamste uitgangspunten zijn de volgende.

1. De GATT/WTO streeft niet alleen naar vermindering van handelsbelemmeringen, maar ook naar toepasselijkheid voor alle deelnemende landen. Hiertoe wordt het beginsel van non-discriminatie gehanteerd: handelsvoordelen die aan één handelspartner worden toegekend, moeten aan alle andere aangesloten landen worden gegeven. Dit wordt ook wel aangeduid als het principe van de meest begunstigde natie.
2. De handelsregulering wordt zoveel mogelijk beperkt tot het gebruik van invoertarieven, waarna het gebruik van tariefconcessies zorgt voor stabiliteit en voorspelbaarheid van de handelsvoorwaarden.
3. Het reciprociteitsbeginsel bepaalt dat bij de aanvraag van tariefconcessies gelijkwaardige concessies moeten worden aangeboden.
4. Voor beschermende maatregelen heeft een lidstaat toestemming nodig, en bij gebrek daaraan vervalt de aanspraak op de GATT-voordelen. Handelsbelemmeringen worden aan strikte voorwaarden gebonden; er moet bijvoorbeeld sprake zijn van bestrijding van dumping en subsidiëring, van bevordering van nieuwe levensvatbare bedrijfstakken of van vermindering van aanpassingskosten in bepaalde uitzonderingsgevallen. De maatregelen moeten tijdelijk en tarifair van aard zijn en eventueel verbonden worden aan een herstructureringsprogramma. Bij het verdrag van 1993 is overeengekomen om alle non-tarifaire maatregelen om te zetten in tarieven, waardoor de geleidelijke vermindering van handelsbelemmeringen beter geleid kan worden.
5. Over maatregelen die nadelig kunnen uitwerken op een van de partijen wordt altijd overlegd. Geschillen worden in GATT-kader opgelost via consultatie, bemiddeling en geschillenbeslechting.
6. De ontwikkelingslanden hebben een speciale positie. Pas sinds de Uruguay-ronde nemen zulke landen actief deel aan de GATT-besprekingen.

Een belangrijke uitzondering op het non-discriminatiebeginsel is de mogelijkheid die het GATT-verdrag biedt voor handelsbeperkingen in het kader van economische integratie. Deze betreft vrijhandelszones, douane-unies, gemeenschappelijke markten en economische unies en heeft als voornaamste voorwaarde dat de totale afscherming ten opzichte van derde landen niet mag toenemen. In de GATT wordt dan beoordeeld of er wel sprake is van handelsverruiming, of dat er alleen handelsverschuiving optreedt.

Discriminatoire vastgestelde beperkingen zijn eveneens toegestaan, en sinds de Tokio-ronde is er een basis voor het verlenen van tarifaire preferenties aan ontwikkelingslanden (APS). Zulke eenzijdige preferentiële invoerregelingen vereisen wel een tijdelijke ontheffing van de bepalingen van GATT/WTO.

## Instellingen

### *Algemene Vergadering*

De deelnemende landen (Contracting Parties) komen jaarlijks bijeen in een algemene vergadering.

### *Ministersvergaderingen*

Hierin stellen de handelsministers WTO-werkprogramma's op (ter uitwerking van afspraken en ter voorbereiding op volgende onderhandelingsronden). Iedere twee jaar is er een ministersconferentie.

### *WTO-bijeenkomsten op regeringsniveau*

### *Voorbereidend Comité*

Zo'n comité wordt ingesteld door de Algemene Vergadering om methoden en procedures te ontwerpen voor de eerstkomende ronde van onderhandelingen.

### *Algemene Raad*

De Algemene Raad fungeert als dagelijks bestuur en vergadert maandelijks, maar kan ook bijeen komen voor specifieke onderwerpen en heet dan Trade Policy Review Body, of Dispute Settlement Body.

#### *Vakraden*

Onder de Algemene Raad ressorteren gespecialiseerde raden, die zelf de benodigde comités en werkgroepen kunnen instellen. Voorbeelden zijn de Council for Trade in Goods, de Council for Trade in Services en de Council for Trade Aspects of Intellectual Property Rights.

Voor de agrarische handel zijn vooral de volgende raden van belang:

– Uitvoerend Comité / Internationale Zuivelraad

Het Uitvoerend Comité beheerde de GATT-zuivelregeling uit 1970. De GATT-Zuivelovereenkomst uit 1980 werd beheerd door de daartoe ingestelde Internationale Zuivelraad, die op zijn beurt een drietal gespecialiseerde comités oprichtte: het Comité voor het Protocol inzake bepaalde melkpoeders, het Comité voor het Protocol inzake melkvet en het Comité voor het Protocol inzake bepaalde kaas.

– Internationale Vleesraad

Deze werd opgericht voor het beheer van de GATT-regeling voor rundvlees uit 1980.

#### *Landbouwcomité/Landbouwcommissie*

Dit comité, ingesteld in 1967, ressorteert inmiddels onder de Council for Trade in Goods. Het komt ieder kwartaal bijeen en bewaakt de uitvoering van afspraken ten aanzien van de landbouw. Sinds 1982 werkt het ook de handelspolitieke afspraken verder uit voor de agrarische handel. Tijdens de Uruguay-ronde werd een Landbouwcommissie ingesteld voor het voeren van de landbouwonderhandelingen en voor toezicht op de uitvoering van de resulterende Landbouwovereenkomst uit 1994.

#### *Comité voor Handel en Ontwikkeling*

In dit comité worden de belangen van de ontwikkelingslanden besproken, die voor een groot deel door hun landbouw worden bepaald. Ondanks de veelal agrarisch getinte onderwerpen wordt de Nederlandse inbreng gecoördineerd door het ministerie van Economische Zaken.

#### *Comité voor Handel en Milieu*

De delegaties naar deze commissie bestaan uit vertegenwoordigers van Economische Zaken, VROM en Buitenlandse Zaken. LNV is alleen betrokken bij de voorbereidende stadia.

#### *SPS-Comité*

Het Committee on Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS) maakt inmiddels onderdeel uit van de Council for Trade in Goods en houdt toezicht op veterinaire en fytosanitaire akkoorden.

#### *Comité voor geschillenbeslechting*

De Nederlandse inbreng in dit comité wordt gecoördineerd door het ministerie van Economische Zaken, ook bij agrarische onderwerpen. Het comité ressorteerde onder de Algemene Raad.

Dit GATT-comité is inmiddels vervangen door de organisatie voor geschillenbeslechting, het Dispute Settlement Body (DSB). Deze organisatie is gebaseerd op de overeenkomst voor geschillenbeslechting (Dispute Settlement Understanding, DSU) die sinds 1994 onderdeel vormt van het WTO-verdrag.

#### *Comité voor het handelsbeleid*

Onder de Algemene Raad ressorteert deze commissie, die het handelsbeleid van de lidstaten beoordeelt.

#### *Werkgroepen*

Voor belangrijk onderwerpen, zoals ontheffingsverlening (waivers) en toelatingen, worden ad hoc werkgroepen ingesteld.

### Afspraken met betrekking tot de landbouw

Het GATT-verdrag had lange tijd geen betrekking op de landbouw, aangezien in de meeste landen een markt- en prijsbeleid wordt gevoerd dat de eigen landbouw beschermt tegen al te grote prijsfluctuaties. De middelen waarmee die bescherming wordt gerealiseerd – zoals subsidies op productie en export en heffingen op invoer – worden in dit verband beschouwd als non-tarifaire handelsbelemmeringen. Ondanks de gestaag verminderende tarifaire handelsbelemmeringen werd er dus decennia lang een uitzondering gemaakt voor de landbouw (artt. 11 en 16 GATT-verdrag). Na afloop van de Kennedy-ronde werd in 1967 het Landbouwcomité ingesteld. De landbouwpolitieke maatregelen werden per productgroep geïnventariseerd en getypeerd, waarna werkgroepen de mogelijkheden van liberalisatie onderzochten. De landbouw kwam echter pas voor het eerst uitgebreid ter sprake tijdens de Uruguay-ronde, waarin overeenstemming bereikt werd over de noodzaak van vermindering van handelsbelemmeringen in deze sector. De EG en de VS stonden hierin lijnrecht tegenover elkaar. Het conflict tussen deze twee grootste handelsblokken domineerde de besprekingen en bracht ze zelfs aan de rand van een mislukking. Na het stranden van de onderhandelingen in 1990 bracht de EG een discussiedocument uit over de hervorming van het landbouwbeleid. Dit plan van Europees commissaris MacSharry voorzag in drastische prijsverlaging en productievermindering, gecompenseerd in de vorm van rechtstreekse inkomenssteun. Het was daarna van essentieel belang dat de GATT-partners de hectaresteen in de graansektor zouden accepteren als een maatregel die de handel niet of nauwelijks verstoort, omdat die interne steunmaatregel dan volgens afspraak met 20% verminderd zouden moeten worden. En dat zou dan weer onaanvaardbaar zijn voor Europa. Een afzonderlijke overeenkomst tussen de EG en de VS, het Blair House akkoord, bevestigde de afbraak van agrarische subsidies volgens het MacSharry-plan en maakte vervolgens deel uit van het nieuwe GATT-verdrag dat eind 1993 gesloten werd. Binnen de afgesproken een looptijd van zes jaar vanaf 1995 zullen de Amerikaanse landbouwsubsidies ophouden, en van Europa wordt eenzelfde daadkracht verlangd. De consequenties voor zowel de omvang als het instrumentarium van het gemeenschappelijk markt- en prijsbeleid zijn dus ingrijpend.

Het huidige GATT-verdrag heeft voor de landbouw de volgende hoofdpunten.

#### *Markttoegang*

Alle grensbelemmeringen – zoals variabele invoerheffingen en quota – worden omgezet in invoertarieven. De invoertarieven worden binnen zes jaar met gemiddeld 36% verlaagd. Bij te grote prijsdaling of aanbodstijging staat een vrijwaringsclausule toe dat het tarief tijdelijk verhoogd wordt. Verder komt er een vrije markttoegang voor minstens 3 à 5% van de interne consumptie, waarbij de lopende invoerafspraken met derde landen meetellen (zoals de preferentiële regelingen voor suiker en rundvlees).

#### *Interne steun*

Markt- en prijssteun, toeslagen en andere maatregelen in deze categorie ('gele box') moeten met 20% verminderd worden. Het gaat hierbij om de totale hoeveelheid steun, zodat de vermindering niet per product hoeft worden doorgevoerd. Een uitzondering wordt gemaakt voor 'groene box' maatregelen die de handel niet of bijna niet belemmeren en die bijvoorbeeld gericht zijn op milieuverbetering, gezondheid van dieren en planten, kwaliteitsverbetering of steun voor bedrijfsbeëindiging.

#### *Exportsteun*

De subsidiehoogte wordt met 36% teruggebracht en het gesubsidieerde volume met 21%. Volgens het akkoord van Blair House kan de vermindering op flexibele wijze gerealiseerd worden.

#### *Fytosanitaire en veterinaire normen*

Er zullen voortaan wetenschappelijk onderbouwde normen gebruikt worden. Normen waarvoor in deskundige kringen consensus bestaat dienen als uitgangspunt in geval van geschillenbeslechting; het

gebruik van striktere normen is alleen toegestaan als een land de noodzaak daarvan voldoende kan aantonen. Wat betreft technische handelsbelemmeringen moeten de deelnemende landen hun voorgenomen beleidsmaatregelen voorleggen aan de WTO. Het gaat zowel om het SPS-akkoord (Sanitary and Phytosanitary) als om de TBT-overeenkomst (Technical Barriers to Trade), die betrekking heeft op etikettering, kwaliteit e.d.

#### *Overige bepalingen*

Het akkoord van Blair House gaf een vredesclausule van zes jaar, waarin de VS geen tegenmaatregelen zullen nemen tegen de Europese interne en exportsteun die in lijn is met de bovengenoemde afspraken. De twee partijen kwamen daarna overeen om deze clausule met nog eens drie jaar te verlengen, en om in het vijfde jaar een verdere verlenging te bespreken.

Een nieuw aandachtsgebied van de GATT bestaat uit de handelsaspecten van intellectuele eigendomsrechten (TRIP's), die zullen worden beschermd tegen fraude en namaak. Een van de toepassingsmogelijkheden voor de landbouw is het kwekersrecht. Vanwege de nieuwe afspraken wijzigde de EU de verordening inzake het Gemeenschapsmerk (PbEG 1994, L 349).

De aanpassingstijd aan de GATT-afspraken is voor ontwikkelingslanden in het algemeen gesteld op tien jaar; de minst ontwikkelde landen blijven van deze plicht vrijgesteld.

De GATT-Commissie van Landbouw bewaakt de voortgang van de afspraken. In het vijfde jaar, dus in 1999, komt er een tussentijdse evaluatie van het verdrag.

#### Continuïteit en nieuwe ontwikkelingen

Over het algemeen borduurt de WTO voort op het akkoord uit de laatste GATT-ronde.<sup>20</sup> In zijn korte geschiedenis kan de organisatie al bogen op sectorale overeenkomsten voor telecommunicatie, informatietechnologie en financiële dienstverlening. Hoog op de agenda staan de sectoren landbouw, kleding en textiel, waarover binnen de GATT nog niet zo lang gepraat wordt en waarover nog geen concrete afspraken zijn gemaakt.

De WTO heeft van de GATT het streven overgenomen naar de totstandkoming van wereldwijde regels die de internationale handel vergemakkelijken, en evenzeer bevordert de WTO het naleven van gemaakte afspraken. Regeringen worden daarom opgeroepen tot terughoudendheid met beschermende maatregelen, aangezien die vaak tegenmaatregelen oproepen van de exporterende landen, zoals de intrekking van een vergelijkbare waarde aan concessies. Wel zijn er nog altijd uitzonderingen mogelijk; zo biedt de WTO zijn lidstaten onder bepaalde omstandigheden de mogelijkheid om de eigen import drie jaar lang te beschermen zonder compensatie te hoeven betalen aan buitenlandse aanbieders. Om de vergeldingsreflex af te remmen is het tijdens de looptijd van handelsbeperkende maatregelen verboden om tegenmaatregelen te nemen die tegen dat ene land gericht zijn.

Een grote vooruitgang is de toegenomen effectiviteit bij de beslechting van geschillen. Aanvankelijk waren zowel de wijziging als de interpretatie van afspraken alleen mogelijk met algemene stemmen. Geschillen tussen twee partijen konden sinds eind jaren vijftig worden voorgelegd aan een panel, maar een eventueel resulterende veroordeling moest unaniem bevestigd worden door de GATT. Weliswaar moest het aangeklaagde land sinds jurisprudentie uit 1962 zijn handelsmaatregelen rechtvaardigen, maar dat gebeurde op basis van de interpretatie die zo'n land op dat moment aan de GATT-afspraken kon geven. De Uruguay-ronde voorzag in een grondige herziening van dit systeem, en inmiddels is de arbitrage bij handelsconflicten veel effectiever: als een WTO-panel nu een partij bij een handelsconflict veroordeelt, kan die uitspraak slechts bij unanimitieit worden teruggedraaid.<sup>21</sup>

De geschillenbeslechting illustreert het wezenlijke verschil tussen de wat vleugellamme GATT-organisatie en de WTO, die beschikt over een eigen statuut met bijbehorende bevoegdheden.

---

<sup>20</sup> Officiële teksten met betrekking tot de WTO zijn gepubliceerd in Trb. 1995, 130 en 263.

<sup>21</sup> Krueger, p. 166; F.A. Engering, 'Wereldwijde handelspolitiek: belangenconflicten omtrent handelsliberalisatie' in *Maandschrift Economie* 60 (1996) 3.

Bovendien heeft de WTO een vaste staf, waarmee eigen initiatieven ontplooid kunnen worden voor verdere liberalisering van de wereldhandel.

Echte vernieuwingen zijn de samenwerking met het IMF en de Wereldbank over afstemming van wereldwijde economische beleidsvoering en de aandacht voor milieubescherming. De WTO hecht grote waarde aan het belang van duurzame economische ontwikkeling en heeft een Comité voor Handel en Milieu opgericht. In de praktijk staan WTO-panels handelsbelemmeringen toe wanneer de aangevoerde bezorgdheid over het natuurlijk leefmilieu van mens of dier terecht is, bijvoorbeeld bij de invoer van oesters die gevangen zijn op een manier die zeldzame zeeschildpadden in hun voortbestaan bedreigt.<sup>22</sup>

Nederland is een van de landen die al geruime tijd aangedrongen heeft op het meewegen van zulke motieven, die vaak terug te voeren zijn op gevoelens van bezorgdheid bij het publiek en daarom ‘consumer concerns’ genoemd worden. Dit standpunt is afkomstig van LNV en wordt inmiddels ondersteund door het ministerie van Economische Zaken. De keerzijde is overigens dat de Nederlandse landbouw zich zal moeten voorbereiden op buitenlandse kritiek op onze productiemethoden.

---

<sup>22</sup> Het Agrarisch Dagblad van 22-10-1998 noemt dit geval ‘volgens de experts de eerste keer dat de WTO zich iets gelegen laat liggen aan *consumer concerns*’.

#### 1.4.2 ECE

In 1947 werd de Economische Commissie voor Europa opgericht door de Economische Raad (ECOSOC) van de VN. Doel was de ondersteuning en coördinatie van het naoorlogse economisch herstel in Europa, zowel het westelijk als het oostelijk deel ervan. De kort daarna ingestelde OEES bleek effectiever te zijn, maar die richtte zich bij zijn verdeling van Marshall-gelden alleen op de Westerse landen. De betekenis van de ECE ligt vooral in het feit, dat alle Europese landen erin verenigd zijn, samen met landen als de VS en Canada.

De ECE is een overlegpodium voor economische en andere samenwerking tussen West- en Oost-Europese landen.

#### 1.4.3 OEES

De Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEES, in het Engels: OEEC) werd in 1948 opgericht als instantie voor de verdeling van de Marshall-hulp die de Amerikanen vastlegden in hun European Recovery Programme en die de gehavende Oude Wereld een beslissende stimulans gaf voor economisch herstel. Behalve Finland en Spanje waren alle niet-communistische Europese landen er lid van.<sup>23</sup> Toen het hulpprogramma in 1952 beëindigd werd, verschoof de taak naar het bevorderen van onderlinge liberalisatie van de handel en het betalingsverkeer. De aangesloten landen dienden jaarlijkse liberalisatielijsten in met betrekking tot de invoer die ze toestonden.

De samenhang binnen de OEES verdween door het ontstaan van twee economische blokken: de EEG in 1957 en de EVA in 1960. Als gevolg hiervan werd de organisatie opgeheven in 1961.

#### 1.4.4 OESO

Voortbouwend op de werkzaamheden van de Europese organisatie OEES werd in 1960 de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) opgericht door de industrielanden in Europa, Noord-Amerika en Azië.<sup>24</sup> De Engelse afkorting luidt OECD.

Deze rijke landen proberen onderlinge overeenstemming te bereiken over economische aangelegenheden, die eventueel als standpunten worden ingebracht in multilaterale organisaties. Standpunten ten aanzien van de ontwikkelingslanden worden naar voren gebracht in de UNCTAD, en ook de GATT/WTO kan een volgend podium zijn voor OESO-afspraken. Een recent voorbeeld van dat laatste is de voorgenomen wereldwijde regeling voor gelijke behandeling van binnenlandse en buitenlandse investeringen. Toen de WTO-onderhandelingen daarover mislukten, probeerde de OESO (vruchteloos) om er een akkoord over te bereiken dat in de WTO ingebracht zou kunnen worden.<sup>25</sup> Niet alle OESO-overeenkomsten lenen zich voor inbreng in andere organisaties. Dat geldt bijvoorbeeld voor de OESO-Consensus die moet voorkomen dat de concurrentieverhoudingen verstoord raken wanneer afwijkende kredietvoorwaarden aan landen met betalingsmoeilijkheden voordeel opleveren voor het financierende land.

In 1974 besloten de OESO-landen middels de *Trade Pledge* om de gevolgen van de oliecrisis niet door protectionisme af te wentelen op elkaar of op de ontwikkelingslanden; er werd een principe overeengekomen van *standstill*. Om de naleving te stimuleren werden er jaarlijkse reviews gehouden van de handelspolitieke ontwikkelingen, en in 1980 werd de Trade Pledge omgezet in een *Declaration*

---

<sup>23</sup> Spanje trad op de valreep toe in 1959.

<sup>24</sup> Zie Trb. 1961, 60 en Trb. 1994, 193.

<sup>25</sup> De ruim twee jaar durende onderhandelingen over dit *Multilateral Agreement on Investment* (MAI) leverden in 1998 geen resultaat op, maar naar verwachting zal het onderwerp opnieuw op de WTO-agenda verschijnen.

*on Trade Policy*. Drie jaar later kwam er tevens de belofte om in tijden van beginnend economisch herstel een aantal protectionistische maatregelen terug te draaien: het principe van *roll back*.

De OESO kan gekarakteriseerd worden als een economische denktank annex waakhond, die de inmiddels 29 lidstaten gevraagd of ongevraagd van advies dient. Een andere belangrijke functie is het zoeken naar een onderlinge consensus in voorbereiding op GATT-ronden.

Wat de landbouw betreft kreeg de OESO in 1982 een veel ruimer mandaat, en sindsdien zijn het Landbouwcomité en het Handelscomité betrokken bij de analyse en evaluatie van het landbouwbeleid in de lidstaten. Sinds 1987 geeft de OESO in vijfjaarlijkse rapporten aanbevelingen over dat landbouwbeleid, rapporten die door hun rijke cijfermateriaal en analyses uitgegroeid zijn tot de meest gezaghebbende informatiebronnen over de agrarische handel.<sup>26</sup>

#### *Raad*

De Raad is het hoogste orgaan en komt bijeen op ministerieel en op ambtelijk niveau. De permanente vertegenwoordigers van 12 leden bereiden de Raadsvergaderingen voor in het *Executive Committee*.

#### *Handelscommissie*

De Handelscommissie bespreekt handelsproblemen tussen OESO-leden onderling en ten opzichte van ontwikkelingslanden, en heeft een speciale groep ter behandeling van het verlenen van tariefpreferentie (APS) aan ontwikkelingslanden.

#### *Landbouwcommissie*

Deze komt o.a. op ministerieel niveau bijeen ter voorbereiding van bv. GATT- of FAO-conferenties; de onderwerpen betreffen doorgaans het landbouwbeleid en niet de agrarische handelspolitiek.

#### *Joint Working Party*

Voor agrarische handelsproblemen is er een Joint Working Party uit de Handelscommissie en de Landbouwcommissie.

#### *Commissie landbouw en milieu*

Aan vergaderingen van deze Milieucommissie neemt LNV af en toe op ambtelijk niveau deel.

#### *Informele vergadering van landbouwministers*

Deze bijeenkomsten worden sinds 1987 iedere vijf jaar gehouden en resulteren in rapporten met aanbevelingen over het landbouwbeleid.

### **1.4.5 UNCTAD**

De United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) werd opgericht in 1963 met als voornaamste doel de bevordering van de economische opbouw van de ontwikkelingslanden. Een zo groot mogelijke deelname van deze landen aan het internationale handelsverkeer staat daarbij voorop, waarbij de landbouw een van de belangrijkste handelssectoren vormt. De UNCTAD is een tegenhanger van de GATT en de OESO, die in hun streven naar onbelemmerde vrijhandel vooral de belangen van de ontwikkelde landen vertegenwoordigen en te weinig rekening houden met de achterstand in de ontwikkelingslanden. UNCTAD-conferenties resulteren in de formulering van principes, beleidsvoorstellen en voorstellen tot uitvoering daarvan. Nadere analyse van een vraagstuk gebeurt in een consultatie, die bijvoorbeeld betrekking heeft op grondstoffen of de werking en verbeteringsmogelijkheden van het APS (zie hieronder). De besluiten, resoluties en gedragscodes

---

<sup>26</sup> Krueger, p. 115.

hebben het karakter van aanbevelingen aan de regeringen en krijgen pas meer effect wanneer de GATT ze aanneemt.

De aandacht van de UNCTAD beperkt zich zoals gezegd niet tot de handelspolitiek maar strekt zich ook uit over terreinen als grondstoffen, scheepvaart, de overdracht van technologie en economische samenwerking tussen ontwikkelingslanden. Deze thema's hebben onder meer geleid tot de internationale hulpdoelstelling van 0,7% van het bruto nationaal product en tot de instelling van het Algemeen Preferentieel Systeem (APS). Dit laatste stelsel, voluit Algemeen Systeem van Tariefpreferenties voor Ontwikkelingslanden, regelt een verlaging van het invoertarief voor producten uit ontwikkelingslanden. De toepassing van het APS in bilaterale preferentiële handelsakkoorden kan worden beperkt tot maximale hoeveelheden per land en per product, en het stelsel wordt af en toe aangepast. Doorgaans wordt het APS toegepast op industriegoederen, halffabrikaten en verwerkte landbouwproducten.

Het onderwerp grondstoffen is voor ontwikkelingslanden van groot belang. Vaak is een grondstof het voornaamste of zelfs het enige product dat geëxporteerd kan worden, wat een grote kwetsbaarheid betekent ten opzichte van prijsschommelingen op de wereldmarkt.

Andere instrumenten waarmee de grondstoffenproblematiek tegenover getreden wordt zijn het streven naar verbetering van de markttoegang en het tot stand brengen van algemene criteria voor productovereenkomsten (zie hoofdstuk 1.10). Naast het APS kan UNCTAD bogen op de totstandkoming van internationale grondstoffenovereenkomsten voor onder meer tarwe en suiker en op het geïntegreerd grondstoffenprogramma (IPC). Dit programma uit 1976 dat voorzorg in akkoorden voor de 18 belangrijkste grondstoffen, waarvan de financiering sinds 1980 wordt begeleid door het Gemeenschappelijk Grondstoffenfonds.

Het lidmaatschap van UNCTAD vloeit automatisch voort uit het lidmaatschap van de VN. De betekenis van UNCTAD is sterk verminderd sinds veel ontwikkelingslanden zijn toegetreden tot de WTO.

#### *UNCTAD-conferenties*

Deze vinden ongeveer eens in de 3 à 4 jaar plaats. Er wordt deelgenomen door nationale vertegenwoordigingen, en daarnaast is de Europese Commissie bevoegd om gemeenschappelijke standpunten in te brengen.

#### *Raad voor Handel en Ontwikkeling*

De Raad voert de Conferentiebesluiten uit of delegeert ze naar lagere organen, en kan daarnaast tussentijdse besluiten nemen. Er zijn doorgaans twee vergaderingen per jaar. Enkele commissies:

- De *Grondstoffencommissie* hield zich aanvankelijk bezig met de algemene grondstoffenproblematiek, maar is vanaf 1973 ook gericht op afzonderlijke grondstoffen.
- De *Commissie voor Verwerkte Producten* onderzoekt de afzetproblemen van verwerkte producten uit ontwikkelingslanden (waaronder verwerkte landbouwproducten), ook wanneer het gaat om non-tarifaire invoerbelemmingen.
- De *Speciale Preferentiecommissie* was aanvankelijk een onderdeel van de Commissie voor Verwerkte Producten, maar sinds de derde UNCTAD-Conferentie ressorteert hij direct onder de Raad. Hierin worden aanpassingen van het APS besproken.

#### *Intergouvernementele productgroepen*

In de Committees on Commodity Problems wordt overlegd over de desbetreffende grondstoffen. Als voor een grondstof een productovereenkomst wordt gesloten, dan verliest het desbetreffende comité zijn functie en wordt het opgeheven.

#### *Grondstofgewijze intergouvernementele consultaties*

Deze worden gehouden sinds 1973 en hebben als doel om marktstabiliserende voorstellen te presenteren aan de belanghebbende regeringen. De voorstellen worden ontwikkeld binnen de bestaande grondstoffengroepen (eventueel die in FAO-verband of de zelfstandige organisaties die verbonden zijn aan een productovereenkomst). UNCTAD-leden die niet aangesloten zijn bij de FAO of bij zo'n productovereenkomst kunnen toch meedoen aan dat overleg, mits UNCTAD dat voorbereidt en coördineert samen met de FAO of de desbetreffende grondstoffengroepen. Voor grondstoffen die geen groep hebben organiseert de UNCTAD ad hoc consultaties.

#### *Integrated Program for Commodities (IPC)*

Dit geïntegreerde grondstoffenprogramma kwam in 1976 tot stand na UNCTAD-resolutie 93. Het onderzoekt de wenselijkheid van productovereenkomsten voor de 18 belangrijkste grondstoffen, en van het eventueel in te zetten instrumentarium.

#### *Gemeenschappelijk Fonds voor Grondstoffen*

Ingesteld bij een op 27 juni 1980 te Genève tot stand gekomen overeenkomst,<sup>27</sup> in samenhang met het geïntegreerd grondstoffenprogramma. Het fonds werkt met aandelenuitgifte, waarop wordt toegezien door een Raad van Bestuur en een College van Bewindvoerders. Verder kent de organisatie een directeur en een Raadgevend Comité. Het zogenaamde eerste loket van het fonds ondersteunt de werking van buffervoorraden en het tweede loket is gericht op de (mede)financiering van projecten die onderzoek, afzet enz. bevorderen.<sup>28</sup> Sinds de afschaffing van de marktmechanismen is het belang van loket 1 sterk verminderd.

Het fonds, dat in 1989 in werking trad voor Nederland, is gevestigd in Amsterdam. De Nederlandse inbreng wordt gecoördineerd door EZ.

#### *Internationale Trade Committee (ITC)*

Dit gemengde UNCTAD/GATT comité heeft een voornamelijk onderzoekende functie, dat projecten kan voordragen aan het Gemeenschappelijk Fonds voor Grondstoffen. Binnen het comité zijn verschillende International Commodity Boards, zoals de Internationale Specerijen Groep (waarvan Nederland lid is).

---

<sup>27</sup> Trb. 1982, 2 (goedkeuring Stb. 1983, 169) en Trb. 1989, 111.

<sup>28</sup> J.J. Feenstra, 'De deelname van de EEG aan grondstoffenovereenkomsten' in: *Sociaal-Economische Wetgeving* 2 (1984) p. 64.

## 1.5 Actoren

### 1.5.1 Minister van LNV en taakvoorgangers

Met de actor ‘minister van LNV’ wordt niet alleen de bewindsman bedoeld, maar tevens het ondersteunende ambtelijke apparaat. Ambtelijke functionarissen met extern gerichte bevoegdheden worden opgevoerd als zelfstandige actoren.

Er is niet altijd een afzonderlijk ministerie van Landbouw geweest. Tot 1945 ressorteerden de aangelegenheden van landbouw en visserij achtereenvolgens onder de ministeries van:

|           |                                                             |
|-----------|-------------------------------------------------------------|
| 1901-1905 | Waterstaat, Handel en Nijverheid                            |
| 1905-1922 | Landbouw, Nijverheid en Handel                              |
| 1923-1932 | Binnenlandse Zaken en Landbouw                              |
| 1932-1935 | Economische Zaken en Arbeid (vanaf 1933: Economische Zaken) |
| 1935-1937 | Landbouw en Visserij                                        |
| 1937-1940 | Economische Zaken                                           |
| 1940-1944 | Landbouw en Visserij                                        |
| 1944-1945 | Handel, Nijverheid en Landbouw                              |

Sinds de bevrijding heeft het ministerie geopereerd onder de volgende namen:

|           |                                          |
|-----------|------------------------------------------|
| 1945      | Voedselvoorziening, Landbouw en Visserij |
| 1945-1959 | Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening |
| 1959-1989 | Landbouw en Visserij                     |
| 1989-     | Landbouw, Natuurbeheer en Visserij       |

Het onderstaande schema brengt de organisatieonderdelen van het ministerie van LNV in beeld die sinds 1945 taken hebben uitgeoefend met betrekking tot de agrarische handelspolitiek. Het gaat vooral om de huidige directies Internationale Zaken en Industrie en Handel met hun taakvoorgangers. De laatstgenoemde directie is sinds 1976 nog slechts zijdelings betrokken bij het handelspolitieke terrein, maar voert nog wel de coördinatie inzake het verminderen van non-tarifaire handelsbelemmeringen.

#### Directie Internationale Zaken en taakvoorgangers

|           |                                                                                                                                                        |
|-----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1946-1950 | afdeling Buitenlandse Betrekkingen<br>(onderdeel van Recobaa)                                                                                          |
| 1950-1959 | directie Internationale Organisaties<br>(onderdeel van directie van de Voedselvoorziening)                                                             |
| 1959-1971 | directie Internationale Economische Samenwerking<br>(onderdeel van directie, later DG van de Voedselvoorziening)                                       |
| 1971-1973 | directie Internationale Aangelegenheden<br>(onderdeel van DG van de Voedselvoorziening, later DG voor de Landbouw en Voedselvoorziening)               |
| 1973-1989 | directie Internationale Economische Aangelegenheden (DIEA)<br>(onderdeel van DG voor de Landbouw en Voedselvoorziening)                                |
| 1989-1995 | directie Internationale Agrarische Aangelegenheden en Marktordeningsvraagstukken (DIAMOV)<br>(onderdeel van DG voor de Landbouw en Voedselvoorziening) |
| 1995-     | Directie Internationale Zaken                                                                                                                          |

#### Directie Industrie en Handel en taakvoorgangers

|           |                                              |
|-----------|----------------------------------------------|
| 1946-1950 | Afdeling Buitenlandse Handelsaangelegenheden |
|-----------|----------------------------------------------|

(onderdeel van Recobaa)

|             |                                                                                                                                                                                                  |
|-------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1950-1963   | Afdeling (vanaf 1957: directie) Buitenlandse Handelsaangelegenheden<br>(onderdeel van directie van de Voedselvoorziening)                                                                        |
| 1963-1971   | Directie Agrarische Handel en Nijverheid (AHN)<br>(onderdeel van DG van de Voedselvoorziening en Visserijen)                                                                                     |
| 1971-1976   | Directie Agrarische Handel en Nijverheid (AHN)<br>(onderdeel van hoofddirectie Agrarische Productie, Verwerking en Afzet (APVA), die onderdeel is van DG voor de Landbouw en Voedselvoorziening) |
| 1976-1991   | Directie Verwerking en Afzet van Agrarische Producten (VAAP)<br>(onderdeel van DG voor de Landbouw en Voedselvoorziening)                                                                        |
| 1991- heden | Directie Industrie en Handel (I&H)<br>(tot 1995 onderdeel van DG van de Landbouw en Voedselvoorziening)                                                                                          |

### 1.5.2 Actoren binnen het ressort van de minister van LNV

#### College voor de Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden; College van Overleg voor de Voedselvoorziening en Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden

Het College voor de Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden ressorteerde onder de Regeringscommissaris voor de Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden en adviseerde zowel de commissaris als de minister. Toen het Regeringscommissariaat (Recobaa) in 1949 opging in de departementale structuur, werd het college samengevoegd met het College voor de Voedselvoorziening (Stert. 71). Zo ontstond het College van Overleg voor de Voedselvoorziening en de Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden, dat onderdeel uitmaakte van de directie voor de Voedselvoorziening en opgeheven werd rond 1959.

*N.B. Het archief van het eerstgenoemde college is al overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief, als onderdeel van het Recobaa-archief.*

#### Regeringscommissaris voor de buitenlandse agrarische aangelegenheden

Deze commissaris stond aan het hoofd van het Regeringscommissariaat voor de Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden (Recobaa), dat in 1946 werd ingesteld door de minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening voor het herstellen van de buitenlandse handelsbetrekkingen. Zijn taken waren drieledig: de behandeling van alle aangelegenheden die de in- of uitvoer betroffen van producten uit de land- en bosbouw en visserij, het vertegenwoordigen van het ministerie in commissies en op conferenties inzake de buitenlandse handel, en het uitoefenen van toezicht op de agrarische vertegenwoordiging in het buitenland.

Voor de handelspolitiek relevante onderdelen van het Recobaa waren de afdelingen voor Buitenlandse handelsaangelegenheden, Buitenlandse betrekkingen en Buitenlandse voorlichting. Het commissariaat werd in 1949 geïntegreerd in de departementale structuur; de afdeling Buitenlandse betrekkingen ging op in de directie Internationale Organisaties en de afdeling Buitenlandse Handelsaangelegenheden werd overgeheveld naar de directie voor de Voedselvoorziening. De Regeringscommissaris bleef nog in functie tot 1953.

*N.B. Het Recobaa-archief is al overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief.*

### 1.5.3 Andere overheidsactoren

#### Coördinatiecommissie voor Europese Integratie- en Associatieproblemen (CoCo)

De CoCo behandelt wekelijks alles wat in de Raadsvergaderingen van Europese ministers ter sprake komt, waarna de ministerraad de instructies vaststelt van de Nederlandse delegatie naar de Raad. Het gaat dus om de voorbereiding van alle Raadsvergaderingen, ongeacht de samenstelling.

N.B. Van deze actor zijn in het voorliggende rapport geen handelingen opgenomen.

#### Coördinatiecommissie op Hoog Ambtelijk Niveau (CoCoHan)

Voor algemene en op langere termijn spelende zaken van EU-belang bestaat sinds 1993 de Coördinatiecommissie op Hoog Ambtelijk Niveau (CoCoHan).

N.B. Van deze actor zijn in het voorliggende rapport geen handelingen opgenomen.

#### Coördinatiecommissie voor overige internationale aangelegenheden (CORIA)

De CORIA is een ambtelijk voorportaal met eenzelfde functie als de CoCo, maar dan voor alles wat buiten de EU valt. CORIA werd ingesteld tegelijk met de REIA (Stcrt. 1996, 32) en komt bijeen op ad hoc basis.

N.B. Van deze actor zijn in het voorliggende rapport geen handelingen opgenomen.

#### Hoofdproductschap voor Akkerbouwprodukten

Het HPA werd door de minister van LNV ingeschakeld bij de uitvoering van de in- en uitvoerregelingen voor cacao (vanaf 1973) en koffie (vanaf 1976). De bevoegdheden waren deels gemandateerd (waarbij de minister verantwoordelijk bleef) en deels gedelegeerd (waardoor het hoofdproductschap bestuurlijk verantwoordelijk werd). In de mandaatconstructie kan de minister gedetailleerde aanwijzingen geven over de uitvoering en kan hij het mandaat intrekken. Bij delegatie geldt dezelfde situatie als voor de medebewindstaken, die de PBO's op eigen gezag uitoefenen en waarvoor de minister krachtens de Algemene Wet Bestuursrecht hoogstens algemene aanwijzingen kan geven. Tegenwoordig draagt deze instelling de naam Hoofdproductschap Akkerbouw.

#### Interdepartementale Raad voor de Handelspolitiek (IRHP)

Op 4 augustus 1945 stelde de Economische Commissie van de ministerraad dit ambtelijke voorportaal in. De IRHP werd in 1990 opnieuw ingesteld, dit keer door de minister van Economische Zaken in overeenstemming met de ministers van Buitenlandse Zaken, Landbouw, Ontwikkelingssamenwerking en Verkeer en Waterstaat (Stcrt. 1990, 115 en gewijzigd Stcrt. 1994, 108). De raad stelt instructies vast en kan adviezen uitbrengen, die vervolgens aan de ministerraad worden voorgelegd. De betrokken departementen zijn erin vertegenwoordigd op DG-niveau.

De IRHP behandelt alle handelspolitieke zaken die buiten de Brusselse kaders vallen, en stelt bijvoorbeeld instructies op voor WTO-ministersconferenties of standpunten ten behoeve van een volgende onderhandelingsronde (zoals de recente interdepartementale notitie Handel en Milieu).

#### Kamers van Koophandel

Tussen 1969 en 1990 waren de Amsterdamse en de Rotterdamse Kamer van Koophandel belast met het afgeven van uitvoercertificaten voor koffie.

#### Minister van Buitenlandse Zaken

De minister van Buitenlandse Zaken voert de algemene coördinatie van het buitenlandse beleid. Tot 1974 speelde de minister tevens een rol bij de nationale regelgeving ter implementatie van de Cacao-Overeenkomsten.

### Minister van Economische Zaken

De minister van Economische Zaken is primair verantwoordelijk voor de coördinatie van de buitenlandse handel. Voor de nationale regelgeving ter implementatie van de productovereenkomsten voor koffie en cacao was de minister mede verantwoordelijk naast de minister van LNV.

### Minister van Financiën

De minister is betrokken bij de nationale regelgeving ter implementatie van agrarische productovereenkomsten (koffie vanaf het begin, cacao vanaf 1980).

### PV-EU

De Permanente Vertegenwoordiging van het Koninkrijk der Nederlanden bij de EU (de PV-EU) staat onder leiding van twee hoge diplomaten van Buitenlandse Zaken, de Permanente Vertegenwoordiger (PV) en de plaatsvervangend PV. Deze worden bijgestaan door gespecialiseerde ambtenaren die gedetacheerd zijn door de relevante vakministeries, zoals LNV, EZ, V&W of VROM, dan wel uitgezonden zijn door Buitenlandse Zaken. De landbouwafdeling van de PV-EU wordt momenteel bemand door een vijftal LNV-ambtenaren: een landbouwrap, een veterinaire raad, twee landbouwwettachsés en een adjunct-landbouwwettachsé.

De voornaamste taken van de PV-EU liggen op het gebied van de voorbereiding van Raadsvergaderingen. De PV zelf – die dus de rang heeft van ambassadeur – heeft zitting in Coreper II; de plaatsvervangend PV vertegenwoordigt zijn land in Coreper I.

In de vele vaste en ad hoc werkgroepen die het Coreper en CSA voorbereiden zijn doorgaans ook leden van de PV-EU betrokken, zeker wanneer het desbetreffende Commissievoorstel politiek gevoelig ligt. Om overzicht te kunnen behouden voert de PV-EU dagelijks agenda-overleg over het conglomeraat van werkgroepen en andere Brusselse gremia waarin die dag Nederlandse standpunten worden verdedigd.

### Raad voor Economische Aangelegenheden (REA)

De ministerraad van 26 juni 1945 stelde deze onderraad in, waarin de betrokken bewindslieden – onder meer de minister van Landbouw – zitting hebben. De REA bereidt ministerraadsbesluiten over economische kwesties voor.

N.B. Van deze actor zijn in het voorliggende rapport geen handelingen opgenomen.

### Raad voor Europese en Internationale Aangelegenheden (REIA)

Deze raad werd ingesteld door de minister-president in 1996 (Stcrt. 32) naar aanleiding van de nota ‘Herijking van het buitenlands beleid’ en als vervanging van de Raad voor Europese Zaken (REZ), de Algemene Verdedigingsraad (AVR) en de Raad voor Ontwikkelingssamenwerking (ROS).

De REIA bereidt de besluitvorming in de ministerraad voor inzake o.m. de hoofdlijnen van het internationale beleid, verdragen en de instructies voor delegaties naar belangrijke internationale vergaderingen of conferenties. De raad komt bijeen in twee samenstellingen, afhankelijk van het onderwerp. Europese aangelegenheden worden besproken in de REIA-EA, overige internationale onderwerpen komen ter sprake in de REIA-IA. De REIA-EA, waarin alle ministers zitting hebben, betekende voor de Europese zaken een continuering van de praktijk van de REZ. Nog steeds zijn de ambtelijke voorportalen de CoCo en de CoCoHan. De REIA-IA bestaat uit een kleiner aantal bewindslieden; de minister van LNV heeft er geen vaste zetel. Als ambtelijk voorportaal werd een speciale commissie ingesteld, de Coördinatiecommissie voor overige internationale aangelegenheden (CORIA).

N.B. Van deze actor zijn in het voorliggende rapport geen handelingen opgenomen.

## 1.6 Interdepartementale taakverdeling

De minister van Buitenlandse Zaken voert de algemene coördinatie van het buitenlandse beleid en de minister van Economische Zaken is eerstverantwoordelijke voor de coördinatie van de buitenlandse handel.

De minister van LNV heeft weliswaar geen primaire bevoegdheden ten aanzien van de handelspolitiek, maar vanuit zijn verantwoordelijkheid voor de agrarische handel heeft hij wel een belangrijke inbreng wanneer deze betrekking heeft op landbouwproducten. Bovendien mag de minister van Economische Zaken geen handelsbeslissingen nemen die de landbouwsectoren raken. Het agrarisch markt- en prijsbeleid beschermt de interne markt immers tegen goedkope invoer en subsidieert tegelijk de eigen export naar derde landen. In zulke gevallen levert de minister van LNV op zijn minst een bijdrage aan de handelspolitiek. Wanneer het om zuiver agrarisch getinte overeenkomsten gaat, draagt hij de coördinerende verantwoordelijkheid.

Zodoende heeft de minister van LNV een inbreng in de gemeenschappelijke handelspolitiek van de EG.<sup>29</sup> De ministeries van Economische Zaken en LNV voeren regelmatig overleg ter voorbereiding op de vergaderingen van de relevante werkgroepen en comités. Dat zijn bijvoorbeeld Comité 113 (gemeenschappelijke handelspolitiek) en de werkgroepen die EG-akkoorden tot stand brengen en beheren.

EZ zit in andere EG-comités dan LNV, en geeft relevante informatie daarover door tijdens de coördinerende bijeenkomsten. Wat betreft associatie-akkoorden met Midden- en Oost-Europese landen worden de instructies van de Nederlandse delegaties naar de Groep MOE afgestemd tussen LNV, EZ en BuZa. Door de toetreding van deze landen zullen afzonderlijke portefeuilles overigens een grotere rol gaan spelen in de gemeenschapspolitiek, zoals landbouw en milieu.

Bij de inbreng in andere internationale organisaties neemt LNV meestal het voortouw als het gaat om onderwerpen die de landbouw, de visserij of het natuurbeheer raken. Daarbij kan het gaan om agrarische productovereenkomsten of om de LNV-aspecten van multilaterale en bilaterale handelsovereenkomsten. De Nederlandse inbreng in de WTO (die tegenwoordig loopt via de EU) wordt gecoördineerd door Economische Zaken.

### *Agrarische productovereenkomsten*

De inbreng van de minister van LNV komt vanuit zijn verantwoordelijkheid voor de voedselvoorziening. Wat cacao en koffie betreft wordt het begrip voedselvoorziening ruim opgevat: noodzakelijk zijn deze producten niet, maar ze maken wel deel uit van het voedselpakket van de Nederlandse burger. De overheidsbemoeienis ten aanzien van koffie is een uitzonderingsgeval: het beleid valt onder Economische Zaken, terwijl Landbouw alleen betrokken is bij de uitvoering. Deze verdeling gaat terug op een herenakkoord uit de jaren zeventig tussen beide betrokken ministers, die vermoedelijk gebaseerd was op het feit dat dit landbouwproduct niet als zodanig genuttigd wordt, in tegenstelling tot de overige voedingsproducten.

### *LNV-aspecten van multilaterale handelsovereenkomsten*

Bij de inbreng in andere internationale organisaties neemt LNV meestal het initiatief bij onderwerpen die de landbouw, de visserij of het natuurbeheer raken. De inbreng kan geleverd worden in organen en comités van de GATT/WTO, OESO en UNCTAD.

Ook het zwaartepunt van de Nederlandse inbreng in de FAO-organen berust bij de minister van LNV (zie daarvoor echter Pivot-rapport *Agrarisch markt- en prijsbeleid en voedselvoorziening*).

### *LNV-aspecten van bilaterale handelsovereenkomsten*

---

<sup>29</sup> De afkorting EG wordt gebruikt voor de periode tot 1993, toen de EU een feit werd. Overigens blijven de verordeningen en richtlijnen in formele zin producten van de EG en niet van de EU.

Bij handelsovereenkomsten met agrarische aspecten was LNV altijd nauw betrokken. Sinds de EG het handelspolitieke roer heeft overgenomen van de lidstaten hebben de bilaterale overeenkomsten het karakter gekregen van economische samenwerking. Zie daarvoor hoofdstuk 2.10.

Ondanks dergelijke algemene afspraken komt het voor dat de betrokken ministeries (Landbouw, Economische Zaken en Buitenlandse Zaken) het niet direct eens zijn over de primaire competentie. Wanneer bijvoorbeeld een Europees overleg wordt voorbereid over hormoongebruik in de veehouderij, kunnen LNV en EZ in principe met evenveel recht stellen dat zij daarvoor verantwoordelijk zijn vanwege respectievelijk de veterinaire en de handelspolitieke aspecten. Buitenlandse Zaken kan zich beroepen op zijn algemene coördinerende taak. Vergelijkbare onduidelijkheden kunnen zich voordoen bij bespreking van de gevolgen van Agenda 2000 voor de minst ontwikkelde landen.

Nadere werkafspraken worden gemaakt in de interdepartementale werkgroep Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen (BNC). Zie verder rubriek 1.11.6.

## 1.7 Algemene handelingen

Algemene handelingen zijn handelingen die voorkomen op ieder beleidsterrein en die geen formele grondslag hebben. Hieronder staan alleen de algemene handelingen die van toepassing zijn op de agrarische handelspolitiek, aangevuld met enkele andere handelingen die betrekking hebben op meerdere hoofdstukken van deel 1 van dit rapport.

(1.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|-------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| Handeling   | Het voorbereiden, mede-vaststellen en evalueren van het beleid inzake de agrarische handelspolitiek                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| Periode     | 1945-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| Product     | O.a. <i>Nota's betreffende de agrarische handelspolitiek</i> (1972 en 1973), rapport <i>Planmatige aanpak veterinaire en zoötechnische exportbelemmeringen</i> (PAVE, 1996), nota <i>Consumentenzorgen en Handel in Agrarische Producten</i> (1998), Aanpak exportbelemmeringen plantaardige producten (AEPP).                                                                                                                   |
| Opmerkingen | <ul style="list-style-type: none"><li>– Betreft ook departementale standpunten, zoals laatstgenoemde nota.</li><li>– In het kader van deze handeling wordt overleg gevoerd met het georganiseerde bedrijfsleven.</li><li>– Op bijdragen aan de rijksbegroting met betrekking tot de agrarische handelspolitiek (zoals de memorie van toelichting) is de selectielijst <i>Beheer rijksbegroting LNV</i> van toepassing.</li></ul> |

(2.)

|           |                                                                                                                                           |
|-----------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                          |
| Handeling | Het instellen, instrueren en opheffen van commissies en werkgroepen ter voorbereiding van het beleid inzake de agrarische handelspolitiek |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                     |
| Bron      | Begrotingen                                                                                                                               |

(3.)

|           |                                                                                                                                        |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                       |
| Handeling | Het benoemen en ontslaan van leden van commissies en werkgroepen ter voorbereiding van het beleid inzake de agrarische handelspolitiek |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                  |
| Bron      | Begrotingen                                                                                                                            |

(4.)

|           |                                                                            |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Regeringscommissaris voor de Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden       |
| Handeling | Het adviseren van de minister van LNV inzake de agrarische handelspolitiek |
| Periode   | 1946-1953                                                                  |
| Bron      | Staatsalmanakken                                                           |

(5.)  
 Actor College voor de Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden (1946-1949);  
 College van Overleg voor de Voedselvoorziening en Buitenlandse  
 Agrarische Aangelegenheden (1949-1959)  
 Handeling Het adviseren van de minister van LNV of de Regeringscommissaris voor de  
 Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden inzake de agrarische  
 handelspolitiek  
 Periode 1946-1959  
 Grondslag Instellingsbeschikkingen (o.a. Stcrt. 1949, 71)

(6.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het voorbereiden van interdepartementaal overleg ten aanzien van de  
 handelspolitiek en het opstellen van verslagen van de geleverde inbreng  
 Periode 1945-  
 Opmerking Het gaat om overleg waarvoor een andere minister primair verantwoordelijk  
 is. Niet te verwarren met verderop in dit rapport voorkomende vergelijkbare  
 handelingen, waarvan de neerslag wel bewaard wordt, zoals 16, 17, 79, 84  
 en 87.

(7.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het opstellen van periodieke verslagen inzake de agrarische handelspolitiek  
 Periode 1945-

(8.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het beantwoorden van Kamervragen inzake de agrarische handelspolitiek en  
 het anderszins informeren van leden van of commissies uit het parlement  
 Periode 1945-

(9.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het informeren van de Nationale Ombudsman en parlementaire  
 onderzoekscommissies naar aanleiding van klachten over de gevolgen of de  
 uitvoering van het beleid inzake de agrarische handelspolitiek  
 Periode 1945-  
 Opmerkingen – Zie ook Pivot-rapport *Behoorlijk behandeld* over de Nationale  
 Ombudsman.  
 – Parlementair onderzoek gebeurt meestal door de Commissies voor de  
 Verzoekschriften.

(10.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het beslissen op beroepschriften naar aanleiding van beschikkingen inzake  
 de agrarische handelspolitiek en het voeren van verweer in  
 beroepschriftprocedures voor administratiefrechtelijke organen  
 Periode 1945-

Opmerking      Zie ook Pivot-rapport *Drie maal 's Raads recht* over de Raad van State.

(11.)

Actor            Minister van LNV

Handeling      Het beantwoorden van vragen van individuele burgers, bedrijven en instellingen inzake de agrarische handelspolitiek

Periode          1945-

(12.)

Actor            Minister van LNV

Handeling      Het uitvoeren van voorlichtingsactiviteiten op het terrein van de agrarische handelspolitiek

Periode          1945-

(13.)

Actor            Minister van LNV

Handeling      Het verrichten van (wetenschappelijk) onderzoek inzake de agrarische handelspolitiek

Periode          1945-

(14.)

Actor            Minister van LNV

Handeling      Het extern laten verrichten van (wetenschappelijk) onderzoek inzake de agrarische handelspolitiek

Periode          1945-

(15.)

Actor            Minister van LNV

Handeling      Het verstrekken van subsidies aan personen, bedrijven en instellingen die actief zijn op het gebied van de agrarische handelspolitiek

Periode          1945-

## **1.8 Nationale agrarische handelspolitiek**

### **1.8.1 Algemeen**

Nederland is als handelsnatie altijd een groot voorvechter geweest van internationale vrijhandel. In de eerste naoorlogse jaren verdedigde ons land deze belangen zelfstandig op de geëigende multilaterale en bilaterale podia. De gemeenschappelijke handelspolitiek van de Benelux werd in de jaren vijftig het eerste kader waarbinnen de Nederlandse opvattingen moesten passen. Het handelspolitieke raamwerk van de EG is zoveel dominanter, dat het nationale beleid inzake de agrarische handelspolitiek sinds 1974 voornamelijk bestaat uit bijdragen aan de totstandkoming en uitvoering van de gemeenschappelijke EG-handelspolitiek. De Nederlandse bilaterale verdragen hebben een steeds smallere basis gekregen en zijn wat de staatshandellanden betreft teruggebracht tot samenwerkingsakkoorden.

Overigens betekent de exclusieve bevoegdheid van de Gemeenschap voor de handelspolitiek niet dat er in alle opzichten ook een gemeenschappelijk beleid is op dat gebied. Zonder voldoende overeenstemming tussen de lidstaten wordt die bevoegdheid niet gebruikt. Lidstaten kunnen in bepaalde gevallen nog nationale handelspolitieke maatregelen treffen, ook al is daarvoor een gemeenschappelijke machtiging vereist.

De handelsverruimende invloed van de GATT strekt zich sinds 1993 ook uit over de landbouw. Desondanks resteren en verschijnen er in de internationale handel allerlei non-tarifaire handelsbelemmeringen. Ten behoeve van de agrarische handel zet de minister van LNV zich in voor de vermindering van dergelijke obstakels.

Tijdens interdepartementaal overleg bestaat de taak van de minister van LNV en zijn ambtenaren er vooral uit om de LNV-sectoren op evenredige wijze te laten delen in de voordelen en offers die resulteren uit handelsakkoorden. Over het algemeen leidt het ministerie van Economische Zaken dergelijke besprekingen.

Vast interdepartementaal overleg met inbreng vanuit het ministerie van LNV vindt al sinds 1945 plaats in de Raad voor Economische Aangelegenheden (REA) en de Interdepartementale Raad voor de Handelspolitiek (IRHP). Daarnaast is het ministerie betrokken geweest bij diverse commissies met een meer tijdelijk karakter, zoals de Interdepartementale Deviezencommissie, de Commissie tot voorbereiding van het Marshall-plan, de Commissie voor het Duitse vraagstuk en de Commissie voor de Interbankleningen.

### **1.8.2 Bilaterale kaders**

Tijdens de wederopbouwperiode waren zowel de invoer als de uitvoer voorwerp van regeringsplanning.

Sinds de jaren zeventig is het belang van door Nederland overeengekomen bilaterale handelsakkoorden drastisch verminderd door de exclusieve handelspolitieke bevoegdheid van de EG.

#### Import- en exportplannen

De afhankelijkheid van buitenlandse invoer was direct na de bevrijding nog groter dan voorheen. Er waren nijpende voedseltekorten en de nationale infrastructuur en productiecapaciteit moesten hersteld worden. Vanwege de algehele schaarste op de wereldmarkt lagen de prijzen erg hoog, terwijl de voornaamste leveranciers de dure dollarlanden waren. Het was voor de regering dus van groot belang om de schaarse middelen zorgvuldig te besteden, rekening houdend met alle maatschappelijke sectoren waarin wezenlijke problemen verminderd konden worden door invoer uit het dollargebied.

De betrokken ministers stelden eerst op departementaal niveau importplannen vast. Deze plannen maakten onderscheid tussen de import uit landen waarmee handelsakkoorden waren gesloten ('accorderlanden') en de import tegen betaling van dollars en Britse ponden. Het totaal van de voor iedere sector beschikbare ponden en dollars werd interdepartementaal voorbereid door de Deviezencommissie en vastgesteld door de Raad voor Economische Aangelegenheden (REA, een onderraad van de ministerraad). De belangen van de voedselvoorziening en de agrarische wederopbouw streden in interdepartementaal overleg dus om voorrang met de wederopbouwbelangen van de industrie en infrastructuur. Zodoende kon bijvoorbeeld het importplan van het ministerie van LNV voor 1947 maar gedeeltelijk gerealiseerd worden vanwege gebrek aan dollars.<sup>30</sup>

Ook de uitvoer leverde in de naoorlogse jaren veel problemen op, aangezien veel landen hun eigen economie beschermden met invoerbepalingen. En juist voor de opbouw van valutareserves was Nederland aangewezen op de export, die voor een groot deel bestond uit landbouwproducten. Om de belemmeringen weg te nemen sloot ons land dan ook bilaterale handelsverdragen met andere landen. Hieraan ging exportplanning vooraf door de ministeries van LNV en Economische Zaken en het betrokken bedrijfsleven. Een hogere agrarische export werd bijvoorbeeld bereikt door de Nederlandse uitvoer van gewilde (sterke) industrieproducten te verbinden aan de uitvoer van 'zwakke' landbouwproducten, dus agrarische producten waarvoor het importerende land een algemene invoerbepaling had ingesteld.

De export naar bepaalde landen kon ook beïnvloed worden door niet-economische motieven, zoals het handhaven van kredieten of zelfs de kwijtschelding van schulden. Het betrokken bedrijfsleven was niet altijd even enthousiast over zulke uitvoer, want de opbrengst kon lager uitvallen dan naar andere landen. In die gevallen moest de overheid de gewenste medewerking realiseren via overleg.<sup>31</sup>

De uitvoercontingenten die Nederland vastlegde in handelsakkoorden moesten in de eerste naoorlogse jaren voldoen aan de voorschriften van de International Emergency Food Council. De IEFC regelde tussen 1945 en 1949 de wereldwijde allocatie van schaarse landbouwproducten, en bij tegenstrijdigheid daarmee was aanpassing vereist van de bilaterale overeenkomsten of van de allocaties.<sup>32</sup>

### Handelsakkoorden

Tot 1960 sloot de Nederlandse regering met een groot aantal landen handelsverdragen. De diplomatieke inbreng werd geleverd door de minister van Buitenlandse Zaken en de technische inbreng door de minister van Economische Zaken. Wanneer de handelsafspraken ook landbouwproducten betroffen, droeg ook de minister van Landbouw het zijne bij. Na interdepartementaal overleg bepaalde de ministerraad de samenstelling en instructie van de onderhandelingsdelegatie.

Bilaterale handelsbesprekingen streven per definitie naar evenwicht tussen de belangen van beide partijen. Een eenvoudige illustratie van de mogelijke obstakels is de naoorlogse Nederlandse export van sierteeltproducten naar Frankrijk, die stuitte op het probleem dat de Fransen hierop hun importbeperking voor luxe artikelen toepasten. Er konden toen zaken gedaan worden door de Franse exportbehoefte van wijn en parfum erbij te betrekken, artikelen die nu juist naar Nederlandse opvatting een luxueus karakter hadden. Naast dit evenwicht van belangen streven handelsverdragen in principe ook naar een balans tussen in- en uitvoer. Een *écart* (in- of uitvoeroverschot) werd van oudsher alleen aanvaard binnen een vastgestelde marge, waarbuiten meestal een afdekking in dollars of goud werd vereist.

Wanneer met landen geen handelsverdrag was gesloten, of om een grotere uitvoer mogelijk te maken dan het in het verdrag toegestane maximum, was export mogelijk in de vorm van compensatiehandel.

---

<sup>30</sup> *Verslag over de landbouw in 1947.*

<sup>31</sup> *Verslag over de landbouw in 1947.*

<sup>32</sup> Voor IEFC zie Pivot-rapport *Agrarisch markt- en prijsbeleid en voedselvoorziening.*

Daartoe werd provisie betaald aan compensatiebureaus die ruiltransacties opzetten. Via het Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen (CBT) kon zo in de eerste naoorlogse jaren een grotere tuinbouwuitvoer gerealiseerd worden, die aanzienlijk bijdroeg aan het op gang brengen van de export naar Duitsland en Tsjecho-Slowakije.<sup>33</sup>

De handelsbetrekkingen met Oost-Europese landen werden tot eind jaren tachtig nadrukkelijk bepaald door het daar bestaande staatsmonopolie op de buitenlandse handel, dat het westerse ondernemers onmogelijk maakte om zelfstandig zaken te doen zonder voorbereiding of ondersteuning van hun overheid. De communistische landen coördineerden hun externe handelsbetrekkingen via de Raad voor Wederzijdse Economische Hulp (RWEH, ook wel bekend als Comecon). In plaats van een multilateraal systeem van wederkerigheid ten opzichte van westerse landen kwam hieruit echter een stelsel voort van bilaterale overeenkomsten, waardoor de Oost-Europese markten onderling gescheiden bleven. Het element van ruilhandel werd nog lange tijd toegepast in akkoorden met staatshandellanden.

Sinds 1974 mogen EG-lidstaten geen bilaterale onderhandelingen meer voeren met derde landen, als gevolg van Raadsbeschikking 69/464 inzake de geleidelijke eenmaking van de handelsakkoorden van lidstaten met derde landen en inzake onderhandelingen over communautaire akkoorden. De competentie inzake handelsverdragen met derde landen ging bij die beschikking over op de EG, en alleen nog de verlenging van bestaande bilaterale akkoorden tussen lidstaten en derde landen werd toegestaan. Daarbij stelde de Raad in 1974 voorafgaand communautair overleg verplicht in het Beperkt Comité 'samenwerkingsovereenkomsten van de lidstaten met derde landen' (PbEG 1974, L 208). Doordat deze nationale akkoorden de gemeenschappelijke handelspolitiek niet mogen belemmeren hebben ze sindsdien vooral het karakter van samenwerkingsovereenkomsten. Wel kwam er in 1979 een gemeenschappelijke regeling die aangeeft welke producten van staatshandellanden vrij ingevoerd kunnen worden in de Gemeenschap (zie hoofdstuk 2.10).

Akkoorden over non-tarifaire handelsaspecten vallen in principe onder de competentie van de Gemeenschap, maar de lidstaten hebben enige ruimte voor zelfstandig optreden. Zo voert Nederland jaarlijks onderhandelingen met Japan om de eenkennige Japanse fytosanitaire eisen te harmoniseren met de gangbare normen, waardoor de Nederlandse export van tuinbouwproducten betere kansen krijgt. De delegaties worden geleid door de voorzitter van het Productschap Tuinbouw en bestaan verder uit LNV-ambtenaren. De landbouwwattaché in Japan speelt een belangrijke rol bij de voorbereiding van deze besprekingen.<sup>34</sup> Overigens kan deze huidige situatie van eigen initiatief gezien worden als een overgangsperiode naar communautaire competentie.

### 1.8.3 Multilaterale kaders

Nederland is betrokken bij een groot aantal multilaterale verdragen en organisaties op het gebied van handel en economie. Voor multilaterale handelspolitieke besprekingen is in de loop der jaren de competentie steeds meer verschoven van de lidstaten naar de EU, wat niet wegneemt dat de Europese lidstaten ook nog zelfstandig deelnemen aan zulke bijeenkomsten.

De diplomatieke inbreng wordt geleverd door de minister van Buitenlandse Zaken en de beleidsmatige inbreng door de minister van Economische Zaken. Wanneer de handelsafspraken ook landbouwproducten betreffen, draagt de minister van LNV het zijne bij. De samenstelling en instructie van onderhandelingsdelegaties wordt na interdepartementaal overleg bepaald door de ministerraad. De Nederlandse inbreng in agrarisch georiënteerde organen van internationale handelsorganisaties staat onder leiding van het ministerie van LNV.

---

<sup>33</sup> 100 Jaar veilingen in de tuinbouw.

<sup>34</sup> Voor fytosanitaire akkoorden zie Pivot-rapport 'Gewasbescherming'; veterinaire akkoorden komen ter sprake in het Pivot-rapport 'Gezondheid en welzijn van dieren'.

Afgezien van de internationale productorganisaties (zie hoofdstuk 1.10) heeft het ministerie van LNV eveneens een leidende rol bij de Nederlandse inbreng in de FAO. Deze ligt grotendeels op het terrein van de voedselvoorziening en wordt integraal behandeld in het Pivot-rapport 'Agrarisch markt- en prijsbeleid en voedselvoorziening'.

De internationale overeenkomsten voorzien in wederzijdse informatieverstrekking, waarbij de uitvoerende organen informatie ontvangen van de deelnemende landen en na verwerking verspreiden. De informatie kan zowel periodiek samengesteld worden als op incidenteel verzoek van een uitvoerend orgaan. Het verantwoordelijke ministerie verzamelt de gewenste informatie bij o.a. overkoepelende organisaties van het bedrijfsleven en productschappen en stuurt die dan ofwel rechtstreeks naar de desbetreffende internationale organisatie of via de Europese Commissie, die vaak ook het een en ander coördineert. Daarnaast kan de minister een productschap verzoeken om bepaalde gegevens rechtstreeks te doen toekomen aan de internationale organisatie of aan de Commissie; in dat geval krijgt het ministerie inzage in of afschriften van deze informatie. Daarnaast kunnen overeenkomsten een notificatieplicht met zich mee brengen. Zo geldt bijvoorbeeld op grond van WTO-overeenkomsten zoals de Sanitary and Phytosanitary Agreement (SPS) en de TBT-overeenkomst dat de WTO-lidstaten hun maatregelen op dat gebied bekend moeten maken aan de WTO. LNV vervult deze plicht voor de Nederlandse maatregelen. Wat betreft de notificatie door andere landen is er in Nederland een afspraak over de verspreiding daarvan. De meldingen komen via de WTO binnen bij de CDIU (Centrale Dienst voor de In- en Uitvoer), die ze doorgeeft aan de PBO's. Wanneer een PBO een maatregel onder ogen krijgt die gevolgen kan hebben voor de Nederlandse export, dan informeert het LNV.

#### *GATT/WTO*

De bijdragen van LNV op het gebied van de handel vinden vooral plaats binnen:

- GATT-onderhandelingen waarbij de agrarische handel besproken wordt
- Landbouwcomité
- SPS-comité

#### *OESO*

Het ministerie van LNV leidt de Nederlandse delegaties in:

- Landbouwcommissie
- gemengde werkgroep uit de Handelscommissie en de Landbouwcommissie
- informele vergadering van landbouwministers
- commissie landbouw en milieu

#### *UNCTAD*

Sturende LNV-inbreng is er ten aanzien van agrarische grondstoffen, het APS en steunmogelijkheden voor de voedingsmiddelenindustrie in ontwikkelingslanden. De bijdragen vinden plaats binnen de volgende kaders:

- Conferenties en grondstofgewijze intergouvernementele consultaties
- Intergouvernementele productgroepen
- Raad voor Handel en Ontwikkeling
- Grondstoffencommissie
- Integrated Program for Commodities (IPC)
- Commissie voor Verwerkte Producten
- Speciale Preferentiecommissie
- Gemeenschappelijk Fonds voor Grondstoffen

#### *Overige internationale handelsorganisaties waaraan LNV bijdragen leverde of levert*

- Economische Commissie voor Europa (ECE)
- Economische Overeenkomst tot Onderling Overleg tussen België, Frankrijk, Luxemburg en Nederland

#### 1.8.4 Handelingen

Wat betreft de agrarische handelspolitiek zijn de voornaamste onderwerpen waarvoor Nederland zich inzet de volgende:

- vergroting van internationale handelsvrijheid
- vermindering van non-tarifaire handelsbelemmeringen
- harmonisering van internationale regelingen op veterinair, fytosanitair en vervoersgebied.

N.B. De nationale inbreng in de handelspolitiek van de Benelux en de EG wordt beschreven in de hoofdstukken 1.9 en 1.11.

(16.)

|           |                                                                                                                               |
|-----------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                              |
| Handeling | Het voorbereiden van interdepartementaal overleg over het importplan en het opstellen van verslagen over de geleverde inbreng |
| Periode   | 1945-ca. 1953                                                                                                                 |
| Bron      | Verslag over de landbouw in 1947                                                                                              |
| Product   | O.a. agrarische importplannen                                                                                                 |
| Opmerking | Onderdeel van de voorbereiding bestaat uit overleg met het agrarische bedrijfsleven.                                          |

(17.)

|           |                                                                                                                               |
|-----------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                              |
| Handeling | Het voorbereiden van interdepartementaal overleg over het exportplan en het opstellen van verslagen over de geleverde inbreng |
| Periode   | 1945-ca. 1953                                                                                                                 |
| Bron      | Verslag over de landbouw in 1947                                                                                              |
| Opmerking | Onderdeel van de voorbereiding bestaat uit overleg met het exporterende agrarische bedrijfsleven.                             |

(18.)

|           |                                                                                                                               |
|-----------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                              |
| Handeling | Het opstellen en wijzigen van departementale standpunten inzake de agrarische aspecten van internationale handelsbesprekingen |
| Periode   | 1945-                                                                                                                         |
| Opmerking | Als onderdeel van de voorbereiding wordt overleg gevoerd met het agrarische bedrijfsleven.                                    |

(19.)

|           |                                                                                                                               |
|-----------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                              |
| Handeling | Het opstellen en wijzigen van instructies van door LNV geleide delegaties naar organen van internationale handelsorganisaties |
| Periode   | 1945-                                                                                                                         |
| Opmerking | Interdepartementaal overleg vormt onderdeel van deze handeling.                                                               |

(20.)

|           |                                                                                                                                             |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                            |
| Handeling | Het opstellen van verslagen van de departementale inbreng in het overleg over de agrarische aspecten van internationale handelsbesprekingen |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                       |
| Bron      | Interview                                                                                                                                   |
| Opmerking | Deze verslagen staan los van de vergaderverslagen die het coördinerende ministerie maakt.                                                   |

(21.)

|           |                                                                                                                                                 |
|-----------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                                |
| Handeling | Het opstellen van verslagen van de Nederlandse inbreng met betrekking tot agrarische aspecten in organen van internationale handelsorganisaties |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                           |
| Opmerking | Wanneer LNV de delegatie niet leidt, beperkt het verslag zich tot de relevante agendapunten.                                                    |

(22.)

|           |                                                                                                                                                                           |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV;<br>Minister van Economische Zaken                                                                                                                       |
| Handeling | Het ten behoeve van internationale organisaties samenstellen van overzichten van de Nederlandse invoer, verwerking, consumptie, doorvoer en uitvoer van landbouwproducten |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                                                     |
| Grondslag | Multilaterale overeenkomsten                                                                                                                                              |

## 1.9 Gemeenschappelijke handelspolitiek van de Benelux

### 1.9.1 Totstandkoming en ontwikkeling van Benelux-handelspolitiek

Nadat België en Luxemburg in 1921 een economische unie hadden gesloten (BLEU), kwamen ze in 1944 met Nederland overeen om een douane-unie tot stand te brengen. Deze overeenkomst werd in 1947 verduidelijkt en toegelicht bij het Protocol van Den Haag en trad het jaar daarop in werking. De douane-unie (Benelux) zou niet alleen de afschaffing van onderlinge invoerrechten betekenen, maar ook de ontwikkeling van een gemeenschappelijke handelspolitiek tegenover derde landen. Een afgeleide doelstelling was de harmonisatie van het landbouwbeleid in de lidstaten.<sup>35</sup>

Sinds 1950 werd het gezamenlijke invoer- en uitvoerbeleid van de Benelux geconcretiseerd met behulp van een export-coördinatielijst. In 1952 werden ook gemeenschappelijke richtlijnen voor de herkomst van landbouwproducten van kracht. Een jaar later kwam het Protocol inzake de Coördinatie van de Handelspolitiek tot stand, dat de uitgangspunten bevatte voor een gemeenschappelijk beleid ten opzichte van derde landen. Een van de toepassingen was een gemeenschappelijke lijst van goederen die onbeperkt uit dollargebieden ingevoerd mochten worden, vastgelegd in een protocol. Verder werden in handelsverdragen met OEES-landen voortaan gezamenlijke Benelux-invoercontingenten aangegeven.<sup>36</sup> Toen de Benelux in 1956 voor het eerst naar buiten trad als handelspolitieke eenheid, was het als zodanig de vierde handelsmogendheid ter wereld. De Benelux sloot een groot aantal bilaterale verdragen, en toen in 1958 ook de handelspolitiek ten aanzien van Oost-Europese landen gemeenschappelijk werd, vond nog maar 7% van de invoer op gescheiden basis plaats.

Het Unieverdrag uit 1958 gaf een expliciete plaats aan de handelspolitiek: art. 10 bepaalt dat de Beneluxlanden een gemeenschappelijk beleid voeren op het gebied van de buitenlandse handel, en art. 72 schrijft voor dat het Comité van Ministers deze politiek en de uitvoerende maatregelen vaststelt. In 1962 werd een overzicht van de tot dan toe bereikte resultaten inzake de buitenlandse handel voltooid door de Permanente Subcommissie voor de Handelspolitiek in samenwerking met de Commissie voor Landbouw, Voedselvoorziening en Visserij. Op basis van dat overzicht vaardigde het Comité van Ministers in 1963 een aantal richtingbepalende beschikkingen uit. De eerste gaf aan voor welke producten de gemeenschappelijke handelspolitiek gold en voor welke producten vooroverleg met de partners verplicht was inzake voorgenomen handelsbelemmeringen. Veel landbouwproducten werden geplaatst op die zogenaamde consultatielijst, want de landbouw- en voedingsmiddelensector was uitgezonderd van het gemeenschappelijke handelsbeleid. In een andere beschikking legde het Comité van Ministers de gemeenschappelijke handelspolitieke maatregelen vast, voornamelijk de gemeenschappelijke in- en uitvoercontingenten in handelsakkoorden met derde landen. Verder kwam er in 1963 een lijst met uitzonderingen op het vrije intraverkeer, belemmeringen die overigens binnen 5 jaar afgeschaft zouden worden.

Daarnaast trad in 1973 een gemeenschappelijk stelsel van accijnzen in werking. Inmiddels kon dat niet zonder meer gehanteerd worden binnen de EG, want een grotere handelsvrijheid voor de Beneluxpartners zou oneerlijke concurrentie ten opzichte van de andere EG-lidstaten betekenen. De EG stelde dan ook richtlijnen vast ter harmonisatie van de accijnzen.

<sup>35</sup> Voor dat landbouwbeleid zie Pivotal-rapport *Agrarisch markt- en prijsbeleid en voedselvoorziening*.

<sup>36</sup> Aanvankelijk kwam het totale liberalisatiepercentage binnen de OEES beneden het gemiddelde van België en Nederland, waarna de OEES een verhoging afdwong bij de Benelux (*Verslag over de landbouw in 1954*, 275). In 1957 werd de OEES-liberalisatielijst overigens uitgebreid tot alle GATT-landen.

De Benelux-handelspolitiek voorzag behalve in handelsakkoorden en gemeenschappelijke in- en uitvoersvoorschriften ook in gecoördineerde standpunten in internationale organisaties. Ondanks de vergaande gezamenlijkheid in de handelspolitiek hadden de Benelux-instellingen er geen exclusieve bevoegdheid voor. De Benelux is nooit verder gegaan dan een intergouvernementele samenwerking, die de lidstaten dus de ruimte bood voor zelfstandige bilaterale onderhandelingen met derde landen. Aan deze mogelijkheid kwam pas een einde door toedoen van de EG, die in zijn beslissingen immers wel boven de individuele lidstaten stond. Zo konden de lidstaten vanaf 1973 geen nieuwe handelsakkoorden meer sluiten maar alleen hun lopende overeenkomsten verlengen, en dat gold dus ook voor de bilaterale Benelux-verdragen. De verdragen werden sindsdien geleidelijk uitgedund en vervolgens opgezegd op gezag van de Europese handelspolitiek, die in 1985 voorschreef dat handelspolitieke bepalingen van lidstaten die een dubblure waren ten opzichte van EG-handelsverdragen, of die de communautaire handelspolitiek hinderden, geschrapt zouden worden. Een recent voorbeeld daarvan is de Benelux-handelsovereenkomst met Marokko, die geen enkele bepaling bleek te bevatten die niet inmiddels geregeld was bij de Samenwerkingsovereenkomst tussen de EG en Marokko uit 1976, en die daarom in 1995 werd opgezegd.<sup>37</sup>

### 1.9.2 Instellingen en handelingen

(Voor een completer overzicht van Benelux-instellingen zie Pivot-rapport 'Agrarisch markt- en prijsbeleid en voedselvoorziening'.)

#### *Comité van Ministers*

Dit comité is als leidend orgaan van de Unie bevoegd voor alles wat verband houdt met de Unie, zoals het vaststellen van maatregelen voor het verwezenlijken van de doelstellingen, het opstellen van overeenkomsten en het geven van richtlijnen aan de Raad, de Commissies en Bijzondere Commissies, het Secretariaat-Generaal en de Gemeenschappelijke Diensten. Het Comité werd ingesteld in 1953, maar kreeg de bovengenoemde taken pas in 1961. Voordien werden die uitgeoefend door de in 1949 ingestelde *Ministeriële Benelux-commissie*, waarin Nederland vanaf het begin vertegenwoordigd werd door de ministers van Financiën, Economische Zaken en Landbouw en waarbij sinds 1953 ook de minister van Buitenlandse Zaken betrokken werd.

Sinds 1969 houdt het Comité tevens jaarlijkse buitengewone vergaderingen op het niveau van de regeringsleiders, om besluiten te nemen die nog nodig zijn voor de voltooiing van de Economische Unie.

#### *Raad van de Economische Unie*

De Raad fungeert als coördinerende instantie tussen het Comité van Ministers en de Commissies, het Secretariaat-Generaal en de Gemeenschappelijke Diensten (artt. 25-27 Unieverdrag). De Raad werd in 1947 toegevoegd aan de *Raad van Presidenten* (een orgaan dat zelf geen plaats kreeg in het Unieverdrag van 1958).

#### *Commissies*

De *Commissies* en *Bijzondere Commissies* leggen de besluiten van het Comité van Ministers ten uitvoer en doen aan het Comité voorstellen die de werking van de Unie kunnen bevorderen. Tevens zien ze toe op de nationale uitvoering van genomen beschikkingen (artt. 28-32 Unieverdrag). De taakverdeling en samenstelling werd in 1960 vastgesteld door het Comité van Ministers.

De minister van LNV is vertegenwoordigd in de onderstaande (sub)commissies:

---

<sup>37</sup> Nederland nam het initiatief tot opzegging van dit handelsverdrag, mede namens België en Luxemburg en volgens de afspraak die de Benelux-partners in 1990 maakten in de Permanente Subcommissie voor de Handelspolitiek van de Benelux. Opzegging van het verdrag: Trb. 1995, 109. Overigens bleef het verdrag ongewijzigd gelden voor Aruba. Zie verder de brief van de minister van Buitenlandse Zaken aan de Staten-Generaal (HTK 1995–1996, 24 502 (R 1558), nrs. 101 en 14).

- *Commissie voor Buitenlandse Economische Betrekkingen*, die zich onder meer richt op derde landen en internationale organisaties en zet de taken voort van de in 1944 ingestelde *Raad voor de Handelsaccorden*.
- *Permanente Subcommissie voor de Handelspolitiek*, die de werkzaamheden voortzet van de in 1950 ingestelde Permanente Commissie voor de Coördinatie van de Nederlands-Belgisch-Luxemburgse Handelspolitiek.
- *Subcommissie voor het Administratief Regime voor het Buitenlandse Handelsverkeer*, die aanvankelijk ressorteerde onder de Permanente Commissie, maar sinds 1960 valt onder de Permanente Subcommissie voor de Handelspolitiek. Voorganger van de Subcommissie was de in 1944 opgerichte *Administratieve Raad voor de Douaneregelingen*.

Wat betreft de agrarische handelspolitiek zijn de voornaamste onderwerpen die in Beneluxverband ter sprake komen de volgende:

- vaststelling van gemeenschappelijke in- en uitvoervoorschriften, zoals export-coördinatielijst en protocol onbeperkte invoer, en vaststelling van de producten die onder het gezamenlijke beleid vallen (vanaf ca. 1948)
- bilaterale handelsakkoorden met derde landen (vanaf ca. 1955)
- standpunten en gemeenschappelijke in- en uitvoercontingenten waarmee de Benelux zich presenteert in internationale (verdrags)organisaties (vanaf ca. 1957)
- overleg met de Beneluxpartners inzake voorgenomen nationale handelsbelemmeringen ten aanzien van derde landen (vanaf ca. 1963).

(23.)

|           |                                                                                                                                                                       |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                                                      |
| Handeling | Het opstellen en wijzigen van standpunten inzake de agrarische aspecten van het Benelux-handelsbeleid en het voorbereiden van interdepartementaal overleg daaromtrent |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                                                 |
| Opmerking | Onderdeel van de voorbereiding bestaat uit overleg met het agrarische bedrijfsleven.                                                                                  |

(24.)

|           |                                                                                                                                         |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                        |
| Handeling | Het opstellen en wijzigen van instructies van door LNV geleide delegaties naar Benelux-vergaderingen over de agrarische handelspolitiek |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                   |

(25.)

|           |                                                                                                                          |
|-----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                         |
| Handeling | Het opstellen van verslagen van de interdepartementale voorbereiding van handelspolitieke besprekingen in Beneluxverband |
| Periode   | 1945-                                                                                                                    |

(26.)

|           |                                                                                          |
|-----------|------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                         |
| Handeling | Het opstellen van verslagen van Benelux-vergaderingen over de agrarische handelspolitiek |
| Periode   | 1945-                                                                                    |

## 1.10 Productovereenkomsten

In dit hoofdstuk komt eerst de context van de productovereenkomsten ter sprake. Na een algemene schets van de achtergronden worden de agrarische overeenkomsten behandeld in chronologische volgorde. Rubriek 1.10.2 omschrijft vervolgens de handelingen met betrekking tot de totstandkoming en het beheer van alle productovereenkomsten. Het hoofdstuk besluit met de nationale toepassing: de regelgeving en uitvoering inzake koffie en cacao, en de informatieverstrekking over alle betrokken producten.

De overige multilaterale kaders waarbinnen agrarische grondstoffen ter sprake kunnen komen zijn al behandeld in hoofdstuk 1.8.

### 1.10.1 Context

#### Algemeen

Productovereenkomsten zijn multilaterale verdragen tussen exporterende en importerende landen inzake primaire natuurlijke of minerale producten, met als doel een stabilisatie van de markt van die producten. Na de Tweede Wereldoorlog zijn er overeenkomsten tot stand gekomen met betrekking tot tarwe en suiker, gevolgd door overeenkomsten voor koffie, cacao en andere grondstoffen. Ze werden bijna allemaal gesloten onder auspiciën van de VN of UNCTAD.<sup>38</sup>

De aard en opzet van de productovereenkomsten – ook wel aangeduid als grondstoffen- of goederenovereenkomsten – is in de loop der jaren sterk veranderd. Aanvankelijk waren de ingezette instrumenten vooral gericht op wederzijdse informatie en consultatie over productie, handelsstromen, consumptie en voorraden. In een enkel geval, zoals bij de eerste tarwe-overeenkomsten, gold ook een verplichting tot levering respectievelijk afname, terwijl voor suiker de uitvoer gequoteerd werd. De controle van uitvoerquota aan de hand van importopgaven was echter niet erg betrouwbaar of overtuigend, en door het ontbreken van sanctiemogelijkheden had dit systeem een vrijblijvend karakter.

In de loop van de jaren zeventig vatte de overtuiging post dat de instabiliteit van de grondstoffenmarkten vooral te wijten was aan de onevenwichtigheid in het aanbod. De UNCTAD kwam in 1976 met een geïntegreerd grondstoffenprogramma, dat voorzag in akkoorden voor de 18 belangrijkste grondstoffen. Het repertoire aan instrumenten werd verruimd met prijsafspraken, buffervoorraden en afspraken ter bevordering van vervoer, afzet, consumptie, onderzoek en kwaliteit van de producten. Toen deze economische bepalingen niet toereikend bleken om de gewenste stabilisering te bereiken, werden ze successievelijk geschrapt uit de productovereenkomsten. De betekenis van de overeenkomsten verminderde daardoor sterk.

Het beheer van de overeenkomsten voorziet meestal in een plenaire Raad met een Uitvoerend Comité waarin de groepen van importerende en exporterende landen gelijkwaardig vertegenwoordigd zijn. De minister van LNV levert een grote inbreng in de meeste productovereenkomsten, vooral vanuit zijn verantwoordelijkheid voor de voedselvoorziening in ruime zin. Koffie is wat competentie betreft een grensgeval: hoewel dit product onder de verantwoordelijkheid valt van de minister van LNV, berust niettemin voor de Internationale Koffie-Overeenkomst de eerste verantwoordelijkheid bij de minister van Economische Zaken en draagt de minister van LNV zorg voor de uitvoering van de overeenkomst. Een grotere beleidsmatige inbreng vanuit LNV is er ten aanzien van de productovereenkomst voor tropisch hout.

---

<sup>38</sup> Ze kunnen sindsdien ook worden gesloten tijdens zittingen van de desbetreffende grondstoffenraad die ingesteld werd bij een eerdere grondstoffenovereenkomst.

De Nederlandse inbreng bij besprekingen voor productovereenkomsten van agrarische herkomst (met uitzondering van koffie) wordt dus geleid door het ministerie van LNV. De inbreng dient te passen binnen de algemene kaders van de handelspolitiek zoals bepaald door de ministerraad op voorstel van de minister van Economische Zaken. Na Nederlandse ratificatie van een overeenkomst vindt de implementatie in nationale regelgeving plaats in een samenwerking tussen de ministeries van LNV, EZ, Buitenlandse Zaken en Financiën. Voor de uitvoering van deze regelgeving is – afhankelijk van het product – de minister van LNV of van Economische Zaken verantwoordelijk.

### Suiker

Voor de wereldsuikemarkt hebben al vanaf 1902 verschillende internationale regelingen bestaan, die voortkwamen uit de behoefte om de marktverstoringen van de onevenredig stijgende productie in te dammen door beperking van het aanbod. De laatste vooroorlogse overeenkomst (1937) werd opgeschort door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, maar toen daarna de suikemarkt gekenmerkt bleef door toenemende overschotten werd in 1952 de oude overeenkomst verlengd. Twee jaar later trad de Internationale Suiker-Overeenkomst 1954 in werking, die voorzag in minimum- en maximumprijzen en in jaarlijkse exportquota die gebaseerd waren op de verwachte behoefte. Nederland nam deel aan de overeenkomst, want ook voor de Nederlandse export was een redelijke wereldmarktprijs van belang. Overigens maakte Nederland in de eerste jaren geen gebruik van het exportquotum.<sup>39</sup> Verder gaf de overeenkomst aan dat de deelnemende landen zich zouden inzetten voor bevordering van het suikerverbruik.

Aan de besprekingen voor een nieuwe overeenkomst in 1968 nam Nederland niet meer direct deel, aangezien de EG daartoe inmiddels exclusief bevoegd was. Uiteindelijk bleven twee zeer belangrijke spelers buiten de overeenkomst: de EG vond vanuit zijn positie als netto-exporteur de basisquota voor export te laag, en de VS was als netto-importeur evenmin tevreden met de voorwaarden. Het belang van de Suikervereenkomst voor de internationale suikemarkt werd overvleugeld door de multilaterale suikerafspraken tussen Cuba en de communistische landen en het Verdrag van Lomé (dat prijzen en hoeveelheden bepaalde).

In 1973 vonden er onder auspiciën van de UNCTAD conferenties plaats voor de totstandkoming van een nieuwe suikervereenkomst, aangezien de oude aan het einde van dat jaar zou aflopen. Intussen was de wereldmarkt diepgaand gewijzigd. Door de grote prijsstijgingen was er met toenemende intensiteit gezocht naar een goedkopere zoetstof om suiker te vervangen, en die werd gevonden in de vorm van isoglucose. Aangezien deze zoetstof geproduceerd wordt uit graanglucose, zou bij de onderhandelingen voor een nieuwe suikervereenkomst ook de productie van andere zoetstoffen betrokken moeten worden. Door deze enorme complicatie en doordat overeenstemming in het algemeen ver te zoeken was, werd in de Internationale Suikervereenkomst 1974 afgezien van eerder gebruikte economische bepalingen zoals de prijsvork en de leveringsplicht. Het effect op de vrij gelaten prijsvorming was opmerkelijk: de wereldprijs steeg enorm ten opzichte van de oude maximumprijs.<sup>40</sup> Latere suikervereenkomsten dateren van 1977 en 1984 en bevatten evenmin economische regels.

De Suikerraad was oorspronkelijk ingesteld bij de internationale overeenkomst uit 1937 en kreeg na de oorlog een nieuwe grondslag in de Suiker-Overeenkomst 1954. De Raad laat zich bijstaan door het Uitvoerend Comité. De besprekingen in de suikerconferenties draaiden vooral om aanpassing van de prijsvork en van de exportquota.

De Internationale Suiker Organisatie (ISO) is sinds de jaren zeventig voornamelijk actief op het gebied van het verzamelen van statistische informatie over de productie, voorraden, handel en consumptie van suiker. De rapporten daarover bevatten informatie die op zichzelf invloed kunnen

---

<sup>39</sup> *Verslagen over de landbouw* in 1955 (p. 283) en in 1956 (p. 294).

<sup>40</sup> In 1971 bedroeg de prijs gemiddeld 4,5 dollarcent per pond. In oktober 1973 was deze prijs 9,45 c. en aan het eind van het jaar 14,03. In oktober 1974 stond hij op 46 cent en een maand later op 64 (Nagle, *Agricultural trade policies*, blz. 102 en 106).

hebben op de prijsvorming. Sinds 1984 wordt binnen de ISO veel aandacht besteed aan het mondiale suikerverbruik.

### Graan

Tarwe was een van de belangrijkste landbouwproducten waaraan na de Tweede Wereldoorlog grote schaarste bestond. De productie in Europa en de Sovjetunie was drastisch gedaald en de mondiale vraag was groot, waardoor de internationale marktprijzen erg hoog lagen. De situatie werd bemoeilijkt doordat veel landen een groot tekort hadden aan harde valuta, terwijl ze juist dollars nodig hadden om het veelal uit de VS en Canada afkomstige graan te kunnen kopen. Om meer evenwicht te brengen tussen vraag en aanbod kwam er in 1949 – na enkele mislukte vooroorlogse pogingen – een Internationale Tarwe-Overeenkomst tot stand. Exporterende landen verplichtten zich daarbij om bepaalde hoeveelheden te leveren tegen prijzen die afgesproken minima en maxima niet te buiten zouden gaan. De importerende landen waren zodoende in staat om redelijk geprijsde tarwe aan te schaffen, maar ze moesten zich wel verplichten tot het afnemen van gegarandeerde hoeveelheden. Tot in de jaren zestig bleef nagenoeg de hele wereldvoorraad aan granen geconcentreerd in het dollargebied. Wel verminderden de productie-overschotten in die periode aanmerkelijk, waardoor de Amerikanen gaandeweg hun interesse verloren in economische afspraken over prijs en afzet. Vanaf 1959 werden de tarweovereenkomsten dan ook losser: de invoerende landen hoefden geen vastgestelde hoeveelheid meer te kopen, maar alleen een zeker percentage van hun tarwe aan te kopen bij de uitvoerende landen; de prijsgrenzen werden nog steeds in de overeenkomst vastgelegd. In 1971 werd de strekking van de overeenkomst geheel beperkt tot overleg inzake vraag en aanbod. Als gevolg van het schrappen van de economische bepalingen leidden slechte oogsten tot prijsstijging en daling van wereldvoorraden, maar deze fluctuaties waren niet van dien aard dat er opnieuw gebruik gemaakt werd van prijsstabiliserende instrumenten. De Tarweovereenkomst 1986 werd in 1995 herzien en omgedoopt tot Internationale Graanovereenkomst 1995.

Sinds 1967 is Nederland niet langer afzonderlijk lid van de overeenkomsten, aangezien de EEG als zodanig een van de partijen werd en daartoe, gezien de marktordening voor granen, exclusief bevoegd was. Voor afsluiting van de Internationale Granenregeling 1967 kwamen de beoogde deelnemers tot een ‘memorandum van overeenstemming inzake de basiselementen voor de onderhandelingen over een wereldregeling voor granen’ (Trb. 1967, 168). Overigens moeten dergelijke door de EG gesloten overeenkomsten nog steeds geratificeerd worden door iedere nationale regering.

De overeenkomsten vanaf 1967 bestaan uit twee gedeelten: een Tarwehandelsverdrag en een Voedselhulpverdrag.<sup>41</sup> Dit laatste onderdeel geeft de minimale bijdrage aan die de leden jaarlijks als voedselhulp geven aan ontwikkelingslanden; het eventueel aan te schaffen graan wordt gekocht bij de uitvoerende deelnemers aan de overeenkomst. De Commissie inzake Voedselhulp coördineert het nakomen van de afspraken. Sinds 1986 kunnen de leden zelf een ontvangend land aanwijzen en tevens kiezen of ze hun bijdragen bilateraal verlenen dan wel via inter- of non-gouvernementele organisaties.

De Internationale Tarweraad werd ingesteld bij de Internationale Tarweovereenkomst van 1949 en heet sinds 1995 Internationale Graanraad. Deze organisatie houdt toezicht op de naleving van de tarwe- respectievelijk granenovereenkomsten. De Raad bepaalt o.m. welke lidstaten de exporterende en welke de importerende leden zijn voor de toepassing van het verdrag en wat de stemverdeling wordt bij verlenging van het verdrag. Toen er nog economische bepalingen waren kon de Raad wijzigingen voorstellen van bijvoorbeeld in- en uitvoerquota en de prijsvorming. De bij meerderheid van stemmen genomen raadsbesluiten zijn bindend. De Raad is een rechtspersoon en kan contracten sluiten, en laat zich bijstaan door een Uitvoerend Comité en een secretariaat met een Uitvoerend Directeur. In 1967 stelde de Raad een Commissie voor Prijsbeoordeling in, en in 1995 kwam er een Adviserend Comité voor de Marktsituatie dat tevens informatie verstrekt aan de leden.

---

<sup>41</sup> De Voedselhulpverdragen worden besproken in het Pivot-rapport *Agrarisch markt- en prijsbeleid en voedselvoorziening*.

Nadat de economische instrumenten verdwenen uit de tarweovereenkomsten werd de Tarweraad als organisatie intact gelaten voor het verzamelen en verwerken van informatie en als gesprekscentrum in geval van marktverstoring. De lidstaten leveren actuele gegevens over hun vraag, aanbod en graanbeleid, en de Raad registreert de handelsstromen.

### Olijfolie

De Internationale Olijfolie-Overeenkomst kwam binnen VN-kader tot stand in 1956. Het doel is de bevordering van een eerlijke concurrentie en het evenwicht tussen productie en verbruik, waardoor prijsschommelingen verminderd worden. De overeenkomst voorziet alleen in studie, overleg en aanbevelingen. Een van de manieren waarop de concurrentie eerlijker wordt is door eenduidige aanduidingen van de verschillende soorten en kwaliteiten van olie.

Met het oog op de indirecte betrokkenheid bij de gemeenschappelijke marktordening voor olijfolie neemt Nederland vanaf 1973 net als Duitsland, Denemarken en Ierland deel aan de besprekingen, en in 1978 trad Nederland zelfs toe als invoerend lid. Daarna onderhandelde de Europese Commissie namens de Gemeenschap en trad de EG als lid toe tot de Overeenkomst 1979, met uitsluiting van de Europese lidstaten. De nieuwe overeenkomst uit 1986 voorzag in de instelling van een reclamefonds, gefinancierd door de producerende landen, die behalve Argentinië vooral gesitueerd zijn rond de Middellandse Zee.

Het hoogste orgaan is de Internationale Olijfolieraad, die zich laat bijstaan door het Uitvoerend Comité. De deelnemers informeren de Raad met statistieken en documentatie over de ontwikkelingen van vraag en aanbod.

### Koffie

Sinds het einde van de jaren vijftig probeerden de koffieproducerende en -consumerende landen meer evenwicht te brengen tussen vraag en aanbod op de internationale koffiemarkt. In 1962 kwam er een eerste Internationale Koffie-Overeenkomst tussen de regeringen van de producerende en consumerende landen, met als voornaamste uitgangspunt een prijsstabilisatie door de toewijzing van exportquota. De quota waren op de verwachte vraag toegesneden en konden na drie jaar aangepast worden; vrijstellingen waren er voor kleine exportlanden en voor de export naar nieuwe markten. Certificaten maakten de controle mogelijk op de uitvoer, en de consumerende landen beperkten hun invoer uit niet-deelnemende producerende landen. De overeenkomst gaf verder aan dat de deelnemende landen zich zouden inzetten voor bevordering van het koffieverbruik en bestrijding van het gebruik van koffievervangende grondstoffen.

De volgende koffieovereenkomsten (1968, 1976 en 1983) brachten de nodige variatie aan voorschriften met zich mee. Aanvankelijk ging het alleen om invoervergunningen, maar vanaf 1969 was ook een certificaat van heruitvoer verplicht. Sinds 1976 ging het zowel om invoervergunningen als om koffiecificaten en koffie-invoermeldingen; de certificaten en meldingen dienden ter bevestiging dat de koffie afkomstig was uit een van de verdragsluitende landen. De overeengekomen regels golden ook voor de actieve veredeling – in dit geval het branden – van koffie. De EG was inmiddels een van de aangesloten partijen, zodat het interne handelsverkeer werd vrijgesteld van vergunningen en certificaten. Vier jaar nadien stelde de Internationale Koffieraad een nieuwe certificatenregeling in voor controle op de uitvoercontingenten van de lidstaten-producenten. Daardoor werden naast de invoervergunningen ook weer de certificaten van heruitvoer verplicht gesteld, evenals certificaten van oorsprong, herverzending of doorvoer. De Koffie-Overeenkomst van 1983 bepaalde dat de in- en uitvoerquota buiten werking zouden treden bij hoge wereldmarktprijzen, en dat gebeurde vanaf 1986. Tegelijk werd toen het certificatenstelsel sterk vereenvoudigd, waardoor het systeem van controle kon worden ingetrokken. In 1988 bleek het gezien de lage prijzen nodig om de certificaten- en controleregeling opnieuw in te voeren. Een jaar later schortte de Koffieraad het certificatenstelsel toch weer op.

De verlengde overeenkomst uit 1983 werd daarna voortgezet als Internationale Koffieovereenkomst 1994; de afspraken gaan sindsdien alleen nog om certificaten van oorsprong, internationale samenwerking en bevordering van de koffieconsumptie.

Het hoogste orgaan voor het beheer en de uitvoering van de verdragen is de Internationale Koffieraad, waarin alle deelnemende landen vertegenwoordigd zijn. De Raad bereidt nieuwe overeenkomsten voor en bepaalt voorschriften die het overeengekomen doel moeten bewerkstelligen, zoals vaststelling van de exportquota. Tegelijk zorgt de Raad voor de verzameling van relevante gegevens over de handelsstromen.

De Uitvoerende Raad (tot 1975: Uitvoerend Comité) fungeert als dagelijks bestuur. De voornaamste functionaris in de Internationale Koffie-Organisatie is de Uitvoerend Directeur.

### Zuivelproducten

Binnen het raamwerk van de GATT kwam in 1970 een regeling tot stand voor de stroomlijning van de export van mager melkpoeder, met de EG als een van de deelnemers (PbEG 1970, L 124). In dit *Arrangement Concerning Certain Dairy Products* werd een minimum uitvoerprijs afgesproken, waarna een aanvullend protocol (*Protocol Relating to Milk Fat*) de regeling uitbreidde tot andere zuivelproducten (PbEG 1973, L 153). Een Uitvoerend Comité onder de GATT beheerde de regeling, die tevens voorzag in wederzijdse informatieverstrekking en in coördinatie van voedselhulp. Enkele jaren later kwam in het kader van de OESO een vergelijkbare afspraak tot stand met betrekking tot vol melkpoeder: *Gentlemen's Agreement on Exports of Whole Milk Powder*.

De bovengenoemde overeenkomsten werden als gevolg van afspraken tijdens de GATT-ronde van Tokio (1973-1976) samengevoegd tot GATT-Zuivelovereenkomst, oftewel *International Dairy Arrangement* (IDA). Een drietal protocollen gaf specifieke voorzieningen voor het bepalen van minimum exportprijzen voor melkpoeders, melkvet (waaronder boter) en kaassoorten. De EG was een van de verdragsluitende partijen, ditmaal met uitsluiting van de overige EG-lidstaten (PbEG 1980, L 71).

Voor het beheer werd de Internationale Zuivelraad ingesteld, die op zijn beurt een drietal gespecialiseerde comités oprichtte: het Comité voor het Protocol inzake bepaalde melkpoeders, het Comité voor het Protocol inzake melkvet en het Comité voor het Protocol inzake bepaalde kaas. Aangezien van strakke voorschriften geen sprake was, bleef het effect van de prijsafspraken beperkt. In de loop der jaren bleven alleen administratieve zaken over, zoals wederzijdse informatie inzake productie, consumptie en voorraden en jaarlijkse rapporten daarover door de IDA Raad. Na de GATT-ronde van Uruguay (1986-1993) werd de IDA in 1995 vervangen door de *International Dairy Agreement* (opnieuw afgekort als IDA). Toen de prijsafspraken niet werden nagekomen doordat belangrijke producentenlanden niet deelnamen en bovendien de landbouwsector als geheel onder de WTO-bepalingen kwam, werd besloten de IDA op te heffen in 1998.

### Cacao

De oogst van cacaobonen kan van jaar tot jaar sterk wisselen, waardoor zowel de producenten en de handel als de be- en verwerkende industrie geconfronteerd worden met onwenselijk grote fluctuaties van de cacaoprijzen. Al kort na de Tweede Wereldoorlog probeerden de exporterende en importerende landen hiervoor een oplossing te vinden, maar daadwerkelijke prijsstabiliserende afspraken kwamen pas in 1972 tot stand met de eerste Internationale Cacao-Overeenkomst. Hierbij werd de in- en uitvoer van cacao gebonden aan een certificatenregeling met heffingen, waarmee de aankoop gefinancierd werd van overtollig geproduceerde cacao. Deze overschotten werden opgeslagen als buffervoorraad om in perioden van schaarsere aanvoer weer op de markt gebracht te worden. De cacaoproducerende landen kregen ieder een uitvoercontingent en verstrekten aan exporteurs een certificaat van bijdrage, terwijl ook de importerende leden hun invoer uit niet-ledenlanden vergezeld deden gaan van certificaten. Nederland was zo'n importerend land dat

cacaobonen importeerde en na bewerking exporteerde.<sup>42</sup> Heffingen werden opgelegd wanneer invoer plaatsvond zonder een in een ander lid-land opgesteld certificaat van bijdrage. Op het vrije handelsverkeer binnen de EG, een van de deelnemende partijen, was de Caco-Overeenkomst niet van toepassing. De overeenkomst gaf verder aan dat de deelnemende landen zich zouden inzetten voor bevordering van het cacaoverbruik en zouden trachten het gebruik van cacaovervangende grondstoffen te vermijden (artt. 50 en 52).

De nieuwe overeenkomst van 1975 bracht weinig veranderingen met zich mee. Intussen liet de daadwerkelijke aanleg van een buffervoorraad nog op zich wachten tot de nieuwe overeenkomst van 1980, maar toen het eenmaal zover was bleek die voorraad te klein om de prijsvorming wezenlijk te kunnen beïnvloeden. Op grond van de volgende overeenkomst (1986) werd de interventievoorraad daarom aanzienlijk vergroot. Ook deze ingreep bleek echter nog lang niet het beoogde stabiliserende effect te sorteren. Toen duidelijk werd dat de overproductie voornamelijk veroorzaakt werd door een gebrekkige planning en onderlinge afstemming van de cacaoproducerende landen, besloot de Cacaoraad om vanaf 1990 te stoppen met het tot dan toe gevolgde systeem van heffingen, vergunningen en certificaten. Aangezien de Cacao-Overeenkomst van 1993 niet meer voorzag in het gebruik van een buffervoorraad, moest de opgebouwde (en grotendeels in Nederland opgeslagen) voorraad volgens afspraken uit 1986 worden verkocht. Dat gebeurde dan ook in vijf jaarlijkse tranches, en de opbrengst werd verdeeld over de deelnemende landen.<sup>43</sup>

De Internationale Cacao Organisatie (ICCO) heeft als hoogste orgaan de Internationale Cacaoraad, waarin alle deelnemende landen vertegenwoordigd zijn. Het Uitvoerend Comité fungeert als dagelijks bestuur. De voornaamste functionarissen van de ICCO zijn de Uitvoerend Directeur en de Beheerder van de Buffervoorraad (de laatste functie verviel begin 1998 na liquidatie van de voorraad). De Cacaoraad deed aan de leden voorstellen voor de toepassing van de afgesproken instrumenten, zoals de aanpassing van quota en prijzen of het treffen van maatregelen ter bevordering van het cacaoverbruik.

### Rundvlees

In het kader van de GATT kwam in 1980, na de Tokio-ronde, een overeenkomst tot stand met betrekking tot rundvlees: de *International Bovine Meat Arrangement* (IMA). De EG was een van de verdragsluitende partijen, met uitsluiting van de overige EG-lidstaten (PbEG 1980, L 71). De afspraken betroffen wederzijdse informatie inzake productie, consumptie, voorraden enz. Voor het beheer werd de Internationale Vleesraad ingesteld.

Na de GATT-ronde van Uruguay (1986 -1993) werd de *Arrangement* omgezet in een *Agreement*, die begin 1998 alsnog werd opgeheven.

### Thee

Aan het begin van de jaren tachtig vonden er in UNCTAD-kader besprekingen plaats met betrekking tot thee, maar de beoogde Thee-Overeenkomst is nooit van de grond gekomen.<sup>44</sup>

---

<sup>42</sup> Nederland was indertijd de tweede producent ter wereld van cacaoboter en cacaopoeder, en heeft inmiddels Duitsland ingehaald als 's werelds grootste.

<sup>43</sup> De bestemming van het Nederlandse aandeel, ter waarde van 25 à 30 miljoen gulden, werd betwist. De regering besloot de ene helft toe te wijzen aan de schatkist en de andere helft indirect ter beschikking te stellen aan het cacaobedrijfsleven door er een onderzoeks- en marketingfonds mee in te stellen. Het bedrijfsleven beschouwde de voorraden echter als volledig eigendom van degenen die ze betaald hadden via de heffingen, dus de bedrijven (*Platform*, april 1997). De resulterende klacht van het bedrijfsleven tegen de overheid is afgewezen door het College van Beroep voor het Bedrijfsleven en vervolgens civielrechtelijk behandeld.

<sup>44</sup> De Voorbereidende Vergadering vond plaats in mei 1982. In zijn artikel uit 1984 meldt Feenstra dat er nog onderhandelingen over een thee-overeenkomst gaande zijn (noot 6). Het vooroverleg tijdens de FAO-Theeconsultaties in de Intergovernmental Group on Tea gaan terug tot 1972 (Jaarverslag Hoofdprodukschap voor Akkerbouwprodukten, 1973).

### 1.10.2 Totstandkoming en beheer op internationaal niveau

Landen nemen vanuit hun nationale autonomie deel aan de totstandkoming en het beheer van productovereenkomsten. Voor EG-lidstaten ligt dat wat genuanceerder.

Als het gaat om producten waarvoor een Europese marktordening bestaat, dan levert de Europese Commissie een communautaire inbreng ten aanzien van de totstandkoming en het beheer van de desbetreffende productovereenkomsten. De eigen EG-lidstaten hebben wat het beheer betreft slechts een adviserende stem in het kapittel via de beheerscomités. Deze exclusieve Commissiebevoegdheid is in de loop van de jaren zestig en zeventig gaan gelden voor de meeste agrarische productovereenkomsten.

De overeenkomsten voor tropische producten vormen hierop een uitzondering, want de EG-lidstaten blijven autonoom wat betreft hun inbreng in dergelijke overeenkomsten. Deze verdeling van bevoegdheden gaat terug op de Proba 20-regeling uit 1981 (zie verder rubriek 1.11.4).

#### Totstandkoming

De Nederlandse inbreng in onderhandelingen inzake de afsluiting, wijziging, verlenging of intrekking van productovereenkomsten wordt als volgt voorbereid:

- de standpunten en instructies worden na overleg met het bedrijfsleven in concept geformuleerd op het primair verantwoordelijke ministerie (LNV of EZ);
- ze worden besproken in overleg met de overige betrokken ministeries, met name Financiën en Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking;
- de Interdepartementale Raad voor de Handelspolitiek (IRHP) bezegelt de instructies;
- de ministerraad stelt deze formeel vast;
- sinds 1981 worden de nationale standpunten voor tropische producten ingebracht in de EG-werkgroep Proba (zie daarvoor rubriek 1.11.5).

(27.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                               |
|-------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV;<br>Minister van Economische Zaken                                                                                                                                                                                                           |
| Handeling   | Het als primair verantwoordelijke opstellen van departementale standpunten en concept-instructies ten aanzien van de afsluiting, wijziging, verlenging of intrekking van internationale productovereenkomsten                                                 |
| Periode     | ca. 1947-                                                                                                                                                                                                                                                     |
| Opmerkingen | – LNV treedt op als het gaat om cacao, graan, olijfolie, rundvlees, suiker, thee en zuivel; Economische Zaken heeft in de overige gevallen de eerste competentie.<br>– Betreft tevens het overleg met de andere betrokken departementen en het bedrijfsleven. |

(28.)

|           |                                                                                                                                                                                     |
|-----------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV;<br>Minister van Economische Zaken;<br>Minister van Buitenlandse Zaken;<br>Minister van Financiën                                                                  |
| Handeling | Het als mede verantwoordelijke opstellen van departementale standpunten ten aanzien van de afsluiting, wijziging, verlenging of intrekking van internationale productovereenkomsten |
| Periode   | ca. 1947-                                                                                                                                                                           |
| Opmerking | Voor LNV betreft dit o.a. de overeenkomsten voor koffie en tropisch hout.                                                                                                           |

(29.)

|           |                                                                                                                                                     |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Interdepartementale Raad voor de Handelspolitiek (IRHP)                                                                                             |
| Handeling | Het afronden van instructies voor onderhandelingen over de afsluiting, wijziging, verlenging of intrekking van internationale productovereenkomsten |
| Periode   | ca. 1947-                                                                                                                                           |
| Opmerking | Formele vaststelling gebeurt in de ministerraad.                                                                                                    |

(30.)

|           |                                                                                                                                                                       |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV;<br>Minister van Economische Zaken                                                                                                                   |
| Handeling | Het opstellen van verslagen van gevoerde onderhandelingen ten aanzien van de afsluiting, wijziging, verlenging of intrekking van internationale productovereenkomsten |
| Periode   | ca. 1947-                                                                                                                                                             |
| Opmerking | Wanneer een minister niet primair verantwoordelijk is, betreft het eventuele verslag alleen de relevante agendapunten.                                                |

### Beheer

Het beheer van de productovereenkomsten bestaat op internationaal niveau uit het toepassen van de instrumenten waarin de overeenkomsten voorzien, waartoe overleg plaatsvindt in de uitvoerende organen (zoals de Cacaoraad, de Koffieraad en de Tarweraad met hun Uitvoerende Comités).

De Nederlandse inbreng wordt als volgt voorbereid:

- op het ministerie van LNV worden de standpunten bepaald in overleg met de ministeries van Economische Zaken, Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking en soms Financiën, al dan niet in combinatie met het bedrijfsleven;
- het ministerie van LNV stelt een ontwerp-instructie voor de delegatie op, en legt die ter goedkeuring voor aan de andere departementen;
- sinds 1981 worden de nationale standpunten voor tropische producten samengevoegd in de Groep Proba (zie daarvoor rubriek 1.11.5).

(31.)

|           |                                                                                                                                              |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV;<br>Minister van Economische Zaken                                                                                          |
| Handeling | Het als eerst verantwoordelijke opstellen van standpunten en instructies ten aanzien van het beheer van internationale productovereenkomsten |
| Periode   | ca. 1947-                                                                                                                                    |
| Opmerking | Betreft tevens het overleg met de andere betrokken departementen en het bedrijfsleven.                                                       |

(32.)

|           |                                                                                                                                                                                             |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV;<br>Minister van Economische Zaken;<br>Minister van Buitenlandse Zaken;<br>Minister van Financiën                                                                          |
| Handeling | Het als mede verantwoordelijke opstellen van departementale standpunten ten aanzien van het beheer van internationale productovereenkomsten en het goedkeuren van instructies dienaangaande |
| Periode   | ca. 1947-                                                                                                                                                                                   |
| Opmerking | Voor LNV alleen van toepassing op koffie en tropisch hout.                                                                                                                                  |

(33.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                   |
|-------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV;<br>Minister van Economische Zaken                                                                                                                                                                               |
| Handeling   | Het opstellen van verslagen van in uitvoerende organen van internationale organisaties gevoerde onderhandelingen inzake het beheer van productovereenkomsten                                                                      |
| Periode     | ca. 1947-                                                                                                                                                                                                                         |
| Opmerkingen | – Het gaat om organen zoals de Cacaoraad, de Koffieraad en de Tarweraad met hun Uitvoerende Comités.<br>– Wanneer een minister niet primair verantwoordelijk is, betreft het eventuele verslag alleen de relevante agendapunten. |

### 1.10.3 Nationale toepassing

#### Informatieverstrekking

De productovereenkomsten voorzien in wederzijdse informatieverstrekking, waarbij de uitvoerende organen de informatie van de deelnemende landen ontvangen en na verwerking verspreiden. De Internationale Cacao-Overeenkomst bijvoorbeeld wijdt daar meerdere artikelen aan (artt. 47, 50, 54 en 56). De informatie kan zowel periodiek samengesteld worden als op incidenteel verzoek van een uitvoerend orgaan.

Het primair verantwoordelijke ministerie verzamelt de gewenste informatie bij o.a. overkoepelende organisaties van het bedrijfsleven en productschappen en stuurt die dan ofwel rechtstreeks naar de betreffende internationale organisatie of via de Europese Commissie, die vaak ook het een en ander coördineert. Daarnaast kan een minister de productschappen verzoeken om bepaalde gegevens rechtstreeks te doen toekomen aan de internationale organisatie of aan de Commissie; in dat geval krijgt het ministerie inzage in of afschriften van deze informatie.

Voorheen legden meerdere Nederlandse instellingen zich toe op de verzameling en bewerking van statistische gegevens: naast het ministerie bijvoorbeeld het LEI, het CBS en het bedrijfsleven. Sinds begin jaren zeventig wordt er nog maar een enkele Nederlandse cijferreeks opgesteld (hoewel het CBS apart nog cijfers verzamelt over alleen de handel).

(34.)

|           |                                                                                                                                                                             |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV;<br>Minister van Economische Zaken                                                                                                                         |
| Handeling | Het ten behoeve van internationale productorganisaties samenstellen van overzichten van de Nederlandse invoer, verwerking, consumptie, doorvoer en uitvoer van grondstoffen |
| Periode   | ca. 1947-                                                                                                                                                                   |
| Grondslag | Internationale productovereenkomsten                                                                                                                                        |

## Koffie

De nationale toepassing van de afspraken vindt plaats in een samenwerking tussen EZ, LNV en Financiën. Een aantal keren werd een uitvoeringsbesluit voorafgegaan door een tijdelijke voorziening ex art. 7 In- en uitvoerwet.<sup>45</sup> Sinds 1976 stelt de EEG overkoepelende regels op voor de uitvoering door zijn lidstaten van de bepalingen uit de Internationale Koffie-Overeenkomsten.

De minister van LNV is verantwoordelijk voor de nationale tenuitvoerlegging. Vanaf 1976 werd het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten ingeschakeld om de invoervergunningen te verlenen namens de minister.

Nadat de Internationale Koffieraad in 1989 besloot het certificatenstelsel op te schorten, werd het In- en uitvoerbesluit koffie 1988 ingetrokken in 1990 (Stb. 241).

### *Regelgeving*

(35.)

|           |                                                                                                                                                          |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV;<br>Minister van Economische Zaken;<br>Minister van Buitenlandse Zaken (1964-1969);<br>Minister van Financiën (1976-1990)               |
| Handeling | Het ter vaststelling, wijziging of intrekking voordragen van algemene maatregelen van bestuur ter implementatie van Internationale Koffie-Overeenkomsten |
| Periode   | 1964-1990                                                                                                                                                |
| Grondslag | Internationale Koffie-Overeenkomsten                                                                                                                     |
| Product   | Invoerbesluiten koffie 1964 (Stb. 63) en 1976 (Stb. 1977, 229); In- en uitvoerbesluiten koffie 1969 (Stb. 321), 1981 (Stb. 356) en 1988 (Stb. 480)       |
| Opmerking | De besluiten ontleen hun nationale rechtsgeldigheid aan artt. 2 en 4 van de In- en uitvoerwet.                                                           |

(36.)

|           |                                                                                                                                   |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                  |
| Handeling | Het stellen van nadere regels ter implementatie van In (- en uit)voerbesluiten koffie                                             |
| Periode   | 1964-1990                                                                                                                         |
| Grondslag | In (- en uit)voerbesluiten koffie                                                                                                 |
| Product   | Koffiebeschikkingen 1976 (Stcrt. 211), 1980 (Stcrt. 209), 1981 (Stcrt. 183) en 1987 (Stcrt. 74); Koffieregeling 1988 (Stcrt. 221) |
| Opmerking | In overeenstemming met de minister van Financiën.                                                                                 |

(37.)

|           |                                                                                                                                   |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van Financiën                                                                                                            |
| Handeling | Het overeenstemmen met de minister van LNV inzake nadere regels ter implementatie van In (- en uit)voerbesluiten koffie           |
| Periode   | 1964-1990                                                                                                                         |
| Grondslag | In (- en uit)voerbesluiten koffie                                                                                                 |
| Product   | Koffiebeschikkingen 1976 (Stcrt. 211), 1980 (Stcrt. 209), 1981 (Stcrt. 183) en 1987 (Stcrt. 74); Koffieregeling 1988 (Stcrt. 221) |

---

<sup>45</sup> Voor beschrijving van de In- en uitvoerwet zie Pivot-rapport *Buitenlandse Handel* (nog niet voltooid) van het ministerie van Economische Zaken.

(38.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                    |
|-------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van Economische Zaken;<br>Minister van LNV;<br>Minister van Financiën                                                                                                                                                                     |
| Handeling   | Het treffen van voorlopige voorzieningen ter implementatie van Internationale Koffie-Overeenkomsten                                                                                                                                                |
| Periode     | 1976-1987                                                                                                                                                                                                                                          |
| Grondslag   | Internationale Koffie-Overeenkomsten; EG-toepassingsvoorschriften                                                                                                                                                                                  |
| Product     | Invoerbeschikking koffie 1976 (Stcrt. 205), In- en uitvoerbeschikking koffie 1980 (Stcrt. 210), In- en uitvoerregeling koffie 1987 (Stcrt. 251)                                                                                                    |
| Opmerkingen | – Deze voorzieningen lopen vooruit op bij KB vastgestelde In (- en uit)voerbesluiten koffie en ontleen hun nationale rechtsgeldigheid aan art. 7 van de In- en uitvoerwet.<br>– De Europese voorschriften zijn vastgelegd in Vo. 37/80 (PbEG L 6). |

#### *Uitvoering*

(39.)

|           |                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                          |
| Handeling | Het verlenen of intrekken van invoervergunningen voor koffie                                                                                                                                                                                                              |
| Periode   | 1964-1990                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| Grondslag | Invoerbesluit koffie 1964; In- en uitvoerbesluit koffie 1969; Invoerbesluit koffie 1976, art.2; Koffiebeschikking 1976; In- en uitvoerbesluit koffie 1981, art. 2; Koffiebeschikking 1981, art. 2; In- en uitvoerbesluit koffie 1988, art. 2; Koffieregeling 1988, art. 2 |
| Opmerking | Deze handeling wordt sinds 1976 namens de minister verricht door het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten, dat de vergunningen eveneens namens de minister aan voorschriften of beperkingen kan binden.                                                              |

(40.)

|           |                                                                                                                                                                                                        |
|-----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                                                                                       |
| Handeling | Het vaststellen van het model van invoervergunningen voor koffie                                                                                                                                       |
| Periode   | 1964-1990                                                                                                                                                                                              |
| Grondslag | Invoerbesluit koffie 1964, art. 5; In- en uitvoerbesluit koffie 1969, art. 6; Invoerbesluit koffie 1976, art.2.2; In- en uitvoerbesluit koffie 1981, art. 6; In- en uitvoerbesluit koffie 1988, art. 8 |
| Opmerking | Tussen 1976 en 1980 ging het om het model van invoermeldingen.                                                                                                                                         |

(41.)

|           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
|-----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| Handeling | Het verlenen van vrijstelling of ontheffing van de plicht tot het gebruik van vergunningen of certificaten bij de in- of uitvoer van koffie                                                                                                                                                                                    |
| Periode   | 1964-1990                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| Grondslag | Invoerbesluit koffie 1964, art. 3; In- en uitvoerbesluit koffie 1969, art. 4; In- en uitvoerbesluit koffie 1969, art. 4; Invoerbesluit koffie 1976, art.5; In- en uitvoerbeschikking koffie 1980, art. 4; In- en uitvoerbesluit koffie 1981 art. 4; Koffiebeschikking 1981, art. 9; In- en uitvoerbesluit koffie 1988, art. 6; |

- Koffieregeling 1988, art. 9
- Opmerkingen – Ontheffing is mogelijk sinds 1969, en wordt sinds 1976 namens de minister verleend door het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten.  
– Met betrekking tot certificaten van toepassing sinds 1980.
- (42.)
- Actor Minister van LNV
- Handeling Het bepalen welke gegevens verstrekt moeten worden bij de aanvraag van een vergunning of ontheffing inzake de invoer van koffie
- Periode 1964-1990
- Grondslag Invoerbesluit koffie 1964, art. 4; In- en uitvoerbesluit koffie 1969, art. 5; Invoerbesluit koffie 1976, art. 6; In- en uitvoerbesluit koffie 1981, art. 5; In- en uitvoerbesluit koffie 1988, art. 7
- Opmerking Gegevens met betrekking tot ontheffingen sinds 1969.
- (43.)
- Actor Kamers van Koophandel te Amsterdam en Rotterdam
- Handeling Het afgeven van uitvoercertificaten voor koffie
- Periode 1969-1990
- Grondslag In- en uitvoerbesluit koffie 1969, art. 3; In- en uitvoerbesluit koffie 1981 art. 11.2; In- en uitvoerbesluit koffie 1988, art. 12.2
- Opmerking Het gaat om certificaten van heruitvoer (1969-1976) respectievelijk doorvoer (1981-1990).
- (44.)
- Actor Minister van LNV
- Handeling Het geven van aanwijzingen aan het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten inzake de verlening van vergunningen en certificaten voor de in- en uitvoer van koffie
- Periode 1976-1990
- Grondslag Koffiebeschikking 1976, art. 8; Koffiebeschikking 1981, art. 8; Koffieregeling 1988, art. 8
- Opmerking Aanwijzingen inzake certificaten vanaf 1981.
- (45.)
- Actor Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten
- Handeling Het afgeven van uitvoercertificaten voor koffie
- Periode 1980-1990
- Grondslag In- en uitvoerbeschikking koffie 1980, art. 3; In- en uitvoerbesluit koffie 1981 art. 3; Koffiebeschikking 1981, art. 6; In- en uitvoerbesluit koffie 1988, art. 4; Koffieregeling 1988, art. 6
- Opmerking Het gaat om certificaten van oorsprong, van heruitvoer of van herverzending.
- (46.)
- Actor Minister van Economische Zaken
- Handeling Het stellen van nadere regels inzake de afgifte van certificaten van doorvoer van koffie
- Periode 1981-1990

Grondslag In- en uitvoerbesluit koffie 1981 art. 11.3; In- en uitvoerbesluit koffie 1988, art. 12.3

(47.)

Actor Minister van LNV

Handeling Het stellen van nadere regels inzake de toepasselijkheid van de In- en uitvoerbesluiten voor koffie

Periode 1981-1990

Grondslag In- en uitvoerbesluit koffie 1981 art. 10; In- en uitvoerbesluit koffie 1988, art. 11

### Cacao

Na Nederlandse ratificatie van de Cacao-Overeenkomsten vond de nationale toepassing plaats in een samenwerking tussen de betrokken departementen: LNV, EZ, Buitenlandse Zaken (tot 1974) en Financiën (vanaf 1980). De hoofdlijnen werden vastgesteld in cacaobesluiten, die een aantal keren werden voorafgegaan door een tijdelijke voorziening ex art. 7 In- en uitvoerwet.<sup>46</sup> De Cacaobeschikkingen gaven een nadere uitwerking van de besluiten en een concrete toepassing van de voorschriften van de Internationale Cacaoraad inzake de vereiste certificaten bij in- of uitvoer: certificaten van oorsprong, van export of heruitvoer, voor invoer uit een niet deelnemend land en splitsings-, vrijstellings- of vervangingscertificaten. De minister van LNV vorderde in de cacaobeschikkingen de medewerking van het Hoofdproductschap voor Akkerbouwproducten. Het productschap gaf namens de minister de vereiste vergunningen en certificaten af en legde heffingen op, en zond kopieën van de afgegeven certificaten naar de Cacaoraad, waardoor deze de handelsstromen kon controleren.

Toen de Cacaoraad in 1990 besloot om het systeem van buffervoorraden op te heffen, verviel de noodzaak van heffingen, vergunningen en certificaten. Hierdoor kon het In- en uitvoerbesluit cacao 1982 worden ingetrokken (Stb. 1990, 561).

### *Regelgeving*

(48.)

Actor Minister van LNV;  
Minister van Economische Zaken;  
Minister van Buitenlandse Zaken (1972-1974);  
Minister van Financiën (1980-1990)

Handeling Het ter vaststelling, wijziging of intrekking voordragen van algemene maatregelen van bestuur ter implementatie van Internationale Cacao-Overeenkomsten

Periode 1972-1990

Grondslag Internationale Cacao-Overeenkomsten

Product In- en uitvoerbesluiten cacao 1973 (Stb. 1974, 107) en 1982 (Stb. 283).

Opmerking De besluiten ontleen hun nationale rechtsgeldigheid aan artt. 2 en 4 van de In- en uitvoerwet.

---

<sup>46</sup> Voor beschrijving van de In- en uitvoerwet zie Pivot-rapport *Buitenlandse Handel* (nog niet voltooid) van het ministerie van Economische Zaken.

(49.)

Actor Minister van LNV;  
Minister van Economische Zaken;  
Minister van Financiën

Handeling Het treffen van voorlopige voorzieningen ter implementatie van Internationale Cacao-Overeenkomsten

Periode 1973-1981

Grondslag Internationale Cacao-Overeenkomsten; EG-toepassingsvoorschriften

Product In- en uitvoerbeschikkingen cacao 1973 (Stcrt. 179) en 1981 (Stcrt. 188)

Opmerkingen – Deze voorzieningen lopen vooruit op de bij KB vastgestelde In- en uitvoerbesluiten cacao en ontlenen hun nationale rechtsgeldigheid aan art. 7 van de In- en uitvoerwet.  
– De Europese toepassingsvoorschriften van de Overeenkomst 1980 zijn vastgelegd in Vo. 2818/81 (PbEG L 279).

(50.)

Actor Minister van LNV

Handeling Het stellen van nadere regels ter implementatie van In- en uitvoerbesluiten cacao

Periode 1973-1990

Grondslag In- en uitvoerbesluiten cacao

Product Cacaobeschikkingen 1973 (Stcrt. 186), 1981 (Stcrt. 187) en 1982 (Stcrt. 176)

Opmerking Sinds 1981 in overeenstemming met de minister van Financiën.

(51.)

Actor Minister van Financiën

Handeling Het overeenstemmen met de minister van LNV inzake nadere regels ter implementatie van In- en uitvoerbesluiten cacao

Periode 1981-1990

Grondslag In- en uitvoerbesluiten cacao

Product Cacaobeschikkingen 1981 (Stcrt. 187) en 1982 (Stcrt. 176)

### *Uitvoering*

(52.)

Actor Minister van LNV

Handeling Het verlenen en intrekken van invoervergunningen voor cacao

Periode 1973-1990

Grondslag In- en uitvoerbeschikking cacao 1973, art. 2.1; In- en uitvoerbesluit cacao 1973, art. 2.1; Cacaobeschikking 1973, art.2; In- en uitvoerbeschikking cacao 1981, art. 2; Cacaobeschikking 1981, art. 2; In- en uitvoerbesluit cacao 1982, art. 2; Cacaobeschikking 1982, art. 2

Opmerking Het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten verleent de vergunningen namens de minister en kan ze op dezelfde basis intrekken of onderwerpen aan voorschriften of beperkingen.

(53.)

Actor Minister van LNV  
Handeling Het verlenen of intrekken van uitvoervergunningen voor cacao  
Periode 1973-1981  
Grondslag In- en uitvoerbeschikking cacao 1973, art. 3.1; In- en uitvoerbesluit cacao 1973, art. 3.1; Cacaobeschikking 1973, art. 2  
Opmerking Het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten verleent de vergunningen namens de minister en kan ze op dezelfde basis intrekken of onderwerpen aan voorschriften of beperkingen.

(54.)

Actor Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten  
Handeling Het afgeven van certificaten waarmee de in- of uitvoer van cacao vergunningvrij wordt  
Periode 1973-1990  
Grondslag Cacaobeschikking 1973, art. 7; In- en uitvoerbeschikking cacao 1981, art. 3; Cacaobeschikking 1981, art. 4; In- en uitvoerbesluit cacao 1982, art. 3; Cacaobeschikking 1982, art. 4  
Opmerking Het kan gaan om certificaten van oorsprong, van heruitvoer of voor invoer uit een niet deelnemend land en om export-, splitsings-, vrijstellings- of vervangingscertificaten.

(55.)

Actor Minister van LNV  
Handeling Het aangeven van de gevallen waarin voor de in- of uitvoer van cacao binnen de EG geen vergunning vereist is  
Periode 1973-1981  
Grondslag In- en uitvoerbeschikking cacao 1973, artt. 2.2 en 3.2; In- en uitvoerbesluit cacao 1973, artt. 2.2 en 3.2  
Opmerking Het gaat hier om invoer uit overzeese gebiedsdelen van EG-lidstaten of uitvoer naar zulke gebieden.

(56.)

Actor Minister van LNV  
Handeling Het vaststellen en opleggen van heffingen op de invoer van cacao  
Periode 1973-1990  
Grondslag Cacaobeschikking 1973, art. 8.6; In- en uitvoerbeschikking cacao 1973, art. 4; In- en uitvoerbesluit cacao 1973, art. 4; In- en uitvoerbeschikking cacao 1981, art. 4; Cacaobeschikking 1981, art. 5.6; In- en uitvoerbesluit cacao 1982, art. 4; Cacaobeschikking 1982, art. 5.6  
Opmerkingen – Van toepassing op de gevallen waarin nog niet eerder heffing is betaald (zoals zou blijken uit een certificaat van bijdrage).  
– De voorzitter van het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten legt de heffingen op namens de minister.

- (57.)  
 Actor Voorzitter Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten  
 Handeling Het vaststellen van de koers waartegen de invoerheffing op cacao berekend wordt in Nederlandse valuta  
 Periode 1973-1990  
 Grondslag Cacaobeschikking 1973, art. 8.4; Cacaobeschikking 1981, art. 5.4; Cacaobeschikking 1982, art. 5.4
- (58.)  
 Actor Voorzitter Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten  
 Handeling Het stellen van nadere regels inzake het opleggen van invoerheffingen op cacao  
 Periode 1973-1990  
 Grondslag Cacaobeschikking 1973, art. 8.7; Cacaobeschikking 1981, art. 5.7; Cacaobeschikking 1982, art. 5.7
- (59.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het verlenen van vrijstelling of ontheffing van de invoerheffingen op cacao, dan wel van de vergunningplicht ten aanzien van de in- of uitvoer van cacao  
 Periode 1973-1990  
 Grondslag Cacaobeschikking 1973, art. 13; In- en uitvoerbeschikking cacao 1973, art. 5; In- en uitvoerbesluit cacao 1973, art. 5; In- en uitvoerbeschikking cacao 1981, art. 5; Cacaobeschikking 1981, art. 9; In- en uitvoerbesluit cacao 1982, art. 5; Cacaobeschikking 1982, art. 9  
 Opmerking Ontheffingen moeten eerst aangevraagd worden en worden namens de minister verleend door de voorzitter van het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten.
- (60.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het bepalen welke gegevens verstrekt moeten worden bij het aanvragen van een in- of uitvoervergunning voor cacao of van een ontheffing van invoerheffingen  
 Periode 1973-1990  
 Grondslag In- en uitvoerbeschikking cacao 1973, art. 6.1; In- en uitvoerbesluit cacao 1973, art. 6.1; In- en uitvoerbeschikking cacao 1981, art. 6; In- en uitvoerbesluit cacao 1982, art. 6
- (61.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het vaststellen van het model van in- of uitvoervergunningen voor cacao  
 Periode 1973-1990  
 Grondslag In- en uitvoerbeschikking cacao 1973, art. 7.1; In- en uitvoerbesluit cacao 1973, art. 7.1; In- en uitvoerbeschikking cacao 1981, art. 7; In- en uitvoerbesluit cacao 1982, art. 7  
 Opmerking Sinds 1981 alleen nog het model van de invoervergunningen.

(62.)

Actor Minister van LNV  
Handeling Het stellen van nadere regels inzake de toepasselijkheid van het In- en uitvoerbesluit cacao 1973 op de tijdelijke invoer of uitvoer van cacao  
Periode 1977-1981  
Grondslag In- en uitvoerbesluit cacao 1973 (wijziging Stb. 1977, 651), art. 8c  
Opmerking Deze toevoeging uit 1977 brengt het voordien vergunningvrije veredelingsverkeer onder het regime van het besluit.

(63.)

Actor Minister van LNV  
Handeling Het stellen van nadere regels inzake de toepassing van de in- en uitvoervoorschriften voor cacao op de tijdelijke in- en uitvoer of de doorvoer  
Periode 1981-1990  
Grondslag In- en uitvoerbeschikking cacao 1981, art. 11; In- en uitvoerbesluit cacao 1982, art. 11

(64.)

Actor Minister van LNV  
Handeling Het stellen van nadere regels inzake de invoerheffingen op cacao  
Periode 1982-1990  
Grondslag In- en uitvoerbesluit cacao 1982, art. 4.1b  
Opmerking Het betreft o.m. de verschuldigdheid en de manier van berekenen en opleggen.

## 1.11 Gemeenschappelijke agrarische handelspolitiek van de EG

### 1.11.1 Uitgangspunten

Bij de oprichting van de EEG in 1957 bepaalde het Verdrag van Rome dat de Gemeenschap exclusieve bevoegdheden zou krijgen voor de associatie met derde landen en (na de overgangsfase) de handelspolitiek. Deze bevoegdheden worden uitgeoefend door de Raad na onderhandelingen door de Europese Commissie. De reikwijdte van de gemeenschappelijke handelspolitiek is neergelegd in artikelen 110-116 van het Verdrag van Rome, en die voor associaties in art. 228. De impliciete competenties, zoals ten aanzien van visserij, vervoer en milieu, vallen buiten het kader van het voorliggende rapport.<sup>47</sup>

Begin jaren zestig kwamen de eerste gemeenschappelijke agrarische marktordeningen tot stand voor o.m. granen en varkensvlees. Het onderlinge handelsverkeer tussen de lidstaten in de geordende productsectoren was nog niet onmiddellijk vrij: tijdens de overgangsfase konden de lidstaten beperkingen stellen aan dat intraverkeer. Deze bevoegdheid – een soort politiek wisselgeld voor het feit dat de lidstaten hun nationale handelspolitieke instrumentarium inleverden – was bedoeld voor crisissituaties en werd door de EC omringd met strenge voorwaarden. Intussen was de EEG tijdens de overgangsfase bevoegd om met derde landen of in multilateraal verband te onderhandelen over douanetarieven (art. 111).

Na de overgangsfase werd de EEG in 1968 een douane-unie (en werd voortaan EG genoemd). De handelspolitieke maatregelen waren de afschaffing van beperkingen op het handelsverkeer tussen lidstaten (het intraverkeer), de instelling van een gemeenschappelijk douanetarief en de uitwerking van een gemeenschappelijke handelspolitiek. Tevens is de bevoegdheid tot het sluiten van handelsverdragen sindsdien voorbehouden aan de Gemeenschap. Besluiten die nodig zijn in het kader van de gemeenschappelijke handelspolitiek worden genomen door de Raad op voorstel van de Commissie (art. 113). Ook in kwesties die van belang zijn voor de communautaire markt treden de lidstaten sinds de overgangsfase alleen nog gezamenlijk op, zoals aangegeven in art. 116; het gaat daarbij vooral om de multilaterale kaders zoals de GATT, OESO en UNCTAD. Overigens kent de EU sinds 1993 het principe van subsidiariteit, dat bepaalt dat de Unie alleen optreedt en regels stelt wanneer zij dat beter kan dan de lidstaten (art. 3B, Verdrag van Maastricht).

Voor industriële producten kent de EU geen gezamenlijke handelspolitiek, als gevolg van de uiteenlopende mate van efficiëntie van de industriestructuur in de verschillende lidstaten. Hierdoor zijn sommige landen beter toegerust voor concurrentie met de wereldmarkt dan andere.

De eerste uitgangspunten van de gemeenschappelijke handelspolitiek werden al in 1962 uitgewerkt in een werkprogramma, waaruit in de loop der jaren regelingen voortkwamen ter uniformering van verschillende aspecten van de handelspolitiek.

#### *Vervanging van individuele handelsakkoorden door gemeenschappelijke*

In 1961 besloot de Raad dat de geldigheid van bestaande handelsakkoorden van lidstaten met derde landen beperkt zou worden tot een overgangsfase, die eindigde in 1969 (Raadsbeschikking 71, PbEG blz. 1274/61). Aangezien de EEG in 1969 zelf nog niet beschikte over een netwerk van handelsverdragen, stelde de Raad regels vast om door de lidstaten met derde landen gesloten handelsverdragen geleidelijk te kunnen vervangen door communautaire handelsverdragen. De voorschriften bepaalden dat individuele handelsakkoorden de gemeenschappelijke handelspolitiek

---

<sup>47</sup> Deze aanvullende bevoegdheden zijn in 1970 door het Hof van Justitie geformuleerd in het AETR-arrest, dat tevens aangaf in welke gevallen de Gemeenschap exclusief bevoegd is (Brinkhorst, p. 109).

niet mochten belemmeren en dat verlenging met maximaal een jaar alleen mogelijk werd met toestemming van de Raad op voorstel van de Commissie.<sup>48</sup>

Vanaf 1973 mochten de lidstaten geen bilaterale onderhandelingen met derde landen meer voeren, tenzij het ging om economische samenwerking met staatshandellanden. Desondanks heeft de Raad in de praktijk de verlenging van andere handelsverdragen ieder jaar weer toegestaan, waardoor er inmiddels nog honderden van toepassing zijn. Naarmate de EG zelf meer verdragen sloot, bleken veel bilaterale akkoorden van lidstaten toch dublures te bevatten ten opzichte van bepalingen in de EG-verdragen. Toen bovendien de gemeenschappelijke handelspolitiek een aantal malen zelfs gehinderd werd door de handelsbepalingen van die individuele verdragen, begon de Commissie in 1985 aan een onderzoek naar dergelijke verdragen. De onverenigbare artikelen in nationale akkoorden moesten daarna ingetrokken worden, en inmiddels is het ook verplicht om bepalingen te schrappen die al expliciet geregeld zijn in EG-handelsakkoorden of in GATT-verdragen.

### *Oorsprong*

De EG-handelspolitiek brengt met zich mee dat de oorsprong van ingevoerde goederen duidelijk moet zijn, want om preferenties of tariefvrijheid toe te kennen moet de herkomst van producten onmiskenbaar vaststaan. Een gemeenschappelijke definitie van het begrip oorsprong van goederen is vastgelegd in Vo. 802/68. Er kan verwarring ontstaan doordat oorsprongslanden hun exportartikelen vaak op verschillende manieren definiëren en aanduiden – vooral de bewerkte producten –, maar inmiddels gebruikt de Unie dezelfde aanduidingen als de voornaamste handelspartners: de gecombineerde nomenclatuur (GN).

### *Invoer*

Art. 43 van het Verdrag van Rome geeft aan dat de EG kan vaststellen dat bepaalde partijen (invoercontingenten) ingevoerd kunnen worden tegen het gemeenschappelijk douanetarief, en dat voor bepaalde producten het tarief geschorst wordt (bv. Vo. van 23-7-1973). Tariefcontingenten kunnen op verzoek van lidstaten worden aangepast, maar het blijven gemeenschappelijke contingenten die vervolgens verdeeld worden over de lidstaten.

Vo. 109/70 regelde de gemeenschappelijke invoerliberalisatie uit staatshandellanden. Een bijlage noemt de landen en de producten daarvan die zonder kwantitatieve beperking ingevoerd kunnen worden, en gaat in op de mogelijkheid van een communautaire procedure van informatie en overleg. Vo. 1025/70 is een vergelijkbare regeling voor de invoer uit niet-staatshandellanden.

Beschikking 72/455 regelde de geleidelijke eenmaking van de invoerregelingen van de lidstaten. De jongste gemeenschappelijke invoerregeling geldt voor producten uit derde landen, behalve voor producten die een speciale invoerregeling hebben of die afkomstig zijn uit specifieke landen zoals Rusland en China (PbEG 1994, L 349; PbEG 1996, L 103). Hierbij is tevens een communautaire informatie- en overlegprocedure ingesteld. De lidstaten kunnen de Europese Commissie in Comité 113 informeren over invoer die toezicht of beschermende maatregelen lijkt te vereisen. Het toezicht kan voorafgaand of achteraf worden gesteld en brengt met zich mee dat de lidstaten de EC maandelijks informeren. In geval van ernstige schade voor producenten in de Unie kunnen er vrijwaringsmaatregelen getroffen worden.

### *Vrijwaringsmaatregelen*

Dit zijn maatregelen die ongewenste invoer aan banden leggen door kwantitatieve invoerbeperking of verkorting van de geldigheid van invoerdocumenten. Ze vormen een aanvulling op de bescherming van de interne landbouwmarkten door de agrarische marktordeningen, die immers de invoer uit derde landen reguleren door middel van variabele heffingen. Tijdens de overgangsfase naar de douane-unie konden de lidstaten vrijwaringsmiddelen toepassen op het onderlinge handelsverkeer (ook op de uitvoer trouwens), maar van die mogelijkheid maakten ze amper gebruik. Sinds de bevoegdheid echter bij de centrale Europese organen kwam te liggen, werd vrijwaring ten opzichte van derde landen regelmatig toegepast. De Raad stelt voor de meeste sectoren nadere uitvoeringsbepalingen vast inzake

---

<sup>48</sup> Raadsbeschikking 69/464 inzake geleidelijke eenmaking van de handelsakkoorden van lidstaten met derde landen en inzake onderhandelingen over communautaire akkoorden (PbEG L 326).

de vrijwaring, en in de overige gevallen beschikt de Europese Commissie over ruime discretionaire bevoegdheden.<sup>49</sup> Volgens het zogeheten alarmklokstelsel kan de Commissie na een beknopt onderzoek besluiten tot een kwantitatieve vrijwaringsmaatregel voor de hele Gemeenschap. De vastgestelde invoerquota mogen maar een zeer tijdelijk karakter hebben, terwijl de aan ontwikkelingslanden verleende preferenties er niet door aangetast mogen worden. De Commissie verdeelt de quota zowel over de landen van herkomst als over de lidstaten van bestemming.<sup>50</sup> Sinds de Uruguay-ronde van de GATT zijn de vrijwaringsmogelijkheden ten aanzien van de agrarische invoer verminderd, doordat ze meer in lijn zijn gekomen met de overige handelsafspraken.

#### *Anti-dumpingmaatregelen*

Een onderneming of een bedrijfstakvereniging die constateert dat producten beneden de kostprijs aangeboden worden, kan bij zijn regering of bij de EC een klacht indienen over dumping. De Commissie onderzoekt de situatie dan met de lidstaat in kwestie, en kan na het raadplegen van de lidstaten voorlopige maatregelen nemen. Vo. 459/68 gaf de mogelijkheid tot beschermingsmaatregelen tegen dumping, en een recentere regeling dateert van 1996 (PbEG L 156).

#### *Overige beschermende maatregelen*

De verdediging tegen onrechtmatige handelspraktijken werd sinds 1984 gebaseerd op het 'nieuwe handelspolitieke instrument' van Vo. 2641/84 (PbEG L 252). Tien jaar later werd dit gewijzigd bij Vo. 3286/94 (PbEG L 349), in lijn met de bepalingen van het WTO-verdrag. Een van de toepassingsmogelijkheden is het neutraliseren van gesubsidieerde invoer met heffingen.

#### *Uitvoer*

Het Verdrag van Rome bepaalt in art. 112 dat de steunregelingen bij uitvoer geleidelijk met elkaar in overeenstemming gebracht dienen te worden. De voorwaarden van kredietverzekering en door de overheid gesteunde exportkredieten zijn elkaar dicht genaderd (PbEG 1993, L 44). De exportkredieten krijgen hierin dezelfde beperkingen als in de OESO-afpraak dienaangaande.

Verder regelde Vo. 2603/69 (PbEG L 324) de uitvoer van bepaalde producten, en aanvankelijk ook de mogelijkheden voor de lidstaten om in crisissituaties de uitvoer te blokkeren. Inmiddels is de communautaire uitvoer naar derde landen vrij met uitzondering van olie en gas en sommige producten voor enkele lidstaten. Wanneer een lidstaat in bijzondere situaties schaarste aan een bepaald product dreigt te krijgen, dan kan deze de communautaire informatie- en overlegprocedure inleiden. Mocht de hele Europese markt hierdoor ernstig getroffen worden, dan kan de EC een vergunningplicht opleggen aan de uitvoer.<sup>51</sup>

### **1.11.2 Internationale reacties op het EG-beleid**

De EG streeft naar een optimale reallocatie van productiefactoren, een liberaal uitgangspunt dat in principe bevordering van de internationale handelsvrijheid met zich meebrengt. Art. 110 van het Verdrag van Rome stelt dan ook: *Door te zamen een douane-unie op te richten, beogen de Lid-Staten een bijdrage, in overeenstemming met het gemeenschappelijk belang, te leveren aan een harmonische ontwikkeling van de wereldhandel, de geleidelijke afschaffing van de beperkingen in het internationale handelsverkeer en de verlaging van de tariefmuren.*

---

<sup>49</sup> Bv. Raadsverordening 1023/70 inzake de vaststelling en verdeling van Europese in- en uitvoercontingenten, de afgifte van in- en uitvoermachtigingen en de administratieve samenwerking tussen nationale en communautaire instanties.

<sup>50</sup> C.S. Pisuisse, 'Vrijwaringsmaatregelen in de landbouwsector' in: *Sociaal-Economische Wetgeving* 36 (1988) 3.

<sup>51</sup> *Wegwijzer Europa 1997-1998*, p. 133.

De praktijk laat daarentegen een heel ander beeld zien: de interne agrarische markten zijn bijna volledig afgeschermd ten opzichte van derde landen. De redenen daarvoor vloeien echter niet voort uit de handelspolitieke uitgangspunten, maar uit het gemeenschappelijk landbouwbeleid.<sup>52</sup> Veel gemeenschappelijke marktordeningen hanteren een variabele invoerheffing, die de invoer van landbouwproducten dermate duurder maakt dat de concurrentiekracht ervan aanzienlijk afneemt. Een tweede invoerbelemmerend instrument is de mogelijkheid tot vrijwaring, die zich voor een deel onttrekt aan de GATT-beginselen. Sterker nog, vrijwaringsmaatregelen leidden tot uitstel van de benodigde structurele aanpassing, die toch een basisbeginsel van de EG is. Bovendien werd vrijwaring in de praktijk beslist niet uitsluitend voor korte tijd toegepast in echte crisissituaties die de hele Gemeenschap raakten, wat een GATT-voorwaarde was voor het gebruik van zulke maatregelen. Ten eerste bleven de restricties soms jaren achtereen gehandhaafd en in enkele gevallen werden ze vervolgens zelfs opgenomen in een regeling met een even beschermend karakter. In de tweede plaats was de Commissie erg ruimhartig in het inwilligen van het verzoek van een lidstaat om tot vrijwaring over te gaan, ook wanneer daar voor de rest van de Gemeenschap geen of weinig aanleiding voor was.<sup>53</sup> Overigens probeerde de Commissie de inzet van vrijwaringsmaatregelen te voorkomen door de uitvoerlanden eerst te bewegen tot een 'vrijwillige' exportbeperking, wat niet alleen een handelspolitieke activiteit was waartoe in feite alleen de Raad bevoegd was, maar wat bovendien strijdig was met het non-discriminatiebeginsel van de GATT.

Een ander heet hangijzer waarmee veel internationale kritiek werd geoogst is de exportsubsidie. De EEG was al bij oprichting zelfvoorzienend voor een aantal landbouwproducten, en sindsdien is die situatie op steeds meer producten van toepassing geworden. Vandaar het belang van de afzetbevordering, die zowel gericht wordt op de interne markt als op de export naar derde landen. Door exportsubsidies kunnen Europese producten tegen een concurrerende prijs worden aangeboden op de wereldmarkt. Deze maatregelen leverden in de loop der jaren de nodige handelsconflicten op. De voornaamste opponent werd de Verenigde Staten, zeker toen de EG zich meer en meer ging begeven op de traditionele Amerikaanse afzetmarkten. Een voorbeeld daarvan is de graanmarkt, waarop de Amerikanen al sinds het einde van de vorige eeuw een dominante positie hadden. Begin jaren tachtig werd de EG ook voor granen een netto-exporteur; deze Europese concurrentie werd des te pijnlijker door de mondiaal teruglopende vraag als gevolg van de internationale recessie. Het conflict kreeg een grimmig karakter toen de VS terugsloeg door de export van boter en kaas naar Egypte te subsidiëren; de EG was op dat moment niet alleen wereldmarktleider voor zuivelproducten, maar exporteerde die al jaren naar Egypte. De partijen legden hun conflict bij door een maximale hoeveelheid granen overeen te komen waarvoor de EG exportsubsidie zou geven. De Amerikanen wilden deze afspraak trouwens niet vastleggen, omdat het fenomeen exportsubsidie in hun optiek volledig afgeschaft hoorde te worden.<sup>54</sup>

Ter voorbereiding op enerzijds de uitbreiding van de Unie en anderzijds de volgende ronde van WTO-onderhandelingen heeft de EU het beleidskader 'Agenda 2000' uitgebracht. Beide thema's hebben fundamentele gevolgen voor het tot nu toe gevoerde beleid, en vooral de landbouwbescherming zal er aan moeten geloven. Het staat vast dat de rigoureuze afscherming van de interne markt tegen agrarische invoer uit derde landen inmiddels zijn langste tijd heeft gehad. De algemene coördinatie van Agenda 2000 wordt gedaan door de Algemene Raad, de financiële aspecten ervan door de Financiële Raad en de agrarische aspecten door de Landbouwrap. Het geheel wordt op politiek niveau besproken in de Europese Top.

<sup>52</sup> Zie Pivot-rapport *Agrarisch markt- en prijsbeleid en voedselvoorziening*. Verdere informatie over de discrepantie tussen het gemeenschappelijk landbouwbeleid en de GATT-afspraken is te vinden bij Bourgeois, 'De GATT-overeenkomst en de EEG-landbouwregelingen' in: *Sociaal-Economische Wetgeving* 9 (1974).

<sup>53</sup> Pisuise noemt het voorbeeld van de Spaanse aubergines die in 1978 een maand lang niet in Frankrijk mochten worden ingevoerd. Er waren geen afzetproblemen voor Franse aubergines, maar alleen voor aubergines uit de Franse Antillen. Zie Vo. 937/78 (PbEG L 120).

<sup>54</sup> De Hoogh (Berkhout en Buck), 175 e.v.

### 1.11.3 Bilaterale kaders

In het handelsverkeer met derde landen maakt de EU onderscheid naar een drietal hoofdcategorieën: geïndustrialiseerde landen, ontwikkelingslanden en staatshandellanden. De twee eerstgenoemde categorieën worden ook wel aangeduid als ‘ontwikkelde’ en ‘minder ontwikkelde’ landen. De bilaterale handelsakkoorden tussen de EU en andere handelsblokken of afzonderlijke derde landen worden tegenwoordig samengevat als:

- wederzijdse preferentiële invoerregelingen (gericht op industrielanden)
- eenzijdige preferentiële invoerregelingen (gericht op ontwikkelingslanden)
- brede economische samenwerkingsakkoorden (onder meer gericht op staatshandellanden).

In bilaterale kaders verleende concessies zijn niet onherroepelijk. De EU behoudt zich het recht voor om de vrije invoer op te schorten wanneer deze een ernstige bedreiging vormt voor de eigen producenten. Regelingen voor zogenaamde gevoelige goederen, zoals landbouwproducten, textiel en staal, worden meestal aan beperkingen gebonden. Ze vallen dan bijvoorbeeld buiten het preferentiële invoerstelsel (APS), of ze krijgen alleen vrijstelling van douanerecht en niet van variabele invoerheffingen.

#### Wederzijdse preferentiële invoerregelingen

##### *Vrijhandelsakkoorden*

De West-Europese landen die in 1957 buiten de EEG bleven, waaronder Groot-Brittannië, de Scandinavische landen en Zwitserland, richtten in 1960 een eigen associatie op: de Europese Vrijhandelsassociatie (EVA of EFTA). Toen Groot-Brittannië en Denemarken in 1973 alsnog toetraden tot de EG, verloor de EVA aan betekenis. Sindsdien sloot de EG afzonderlijke vrijhandelsakkoorden met de resterende en de nieuw toetgetreden EVA-landen. Voor industriegoederen en een klein aantal verwerkte landbouwproducten kwam er vrije handel, maar landbouwproducten werden van de overeenkomsten uitgesloten. In 1984 werd bij de Verklaring van Luxemburg overeengekomen om deze afzonderlijke akkoorden om te zetten in een vrijhandelszone, de Europese Economische Ruimte (EER). In 1991 werd overeenstemming bereikt over een verdrag dat de bijbehorende rechtsorde, instellingen en procedures zou vastleggen, maar nog in datzelfde jaar keurde het Europese Hof van Justitie het af wegens tegenstrijdigheid met de EG-verdragen. Doordat steeds meer EVA-landen de overstap naar de EU inmiddels gemaakt hebben, heeft de Unie sinds 1995 nog maar een drietal EER-partners: Noorwegen, IJsland en Liechtenstein.

Een andere belangrijke regio waarop de EG zich al sinds begin jaren zestig richt is het gebied rond de Middellandse Zee. Na de oliecrisis van 1973 streefde de EG naar een betere samenhang in het handelsbeleid ten opzichte van de mediterrane regio, hoewel de verdragen nog steeds met afzonderlijke landen gesloten worden. Overigens betekende de toetreding van Spanje en Portugal tot de EG in 1986 een grotere interne zelfvoorziening voor mediterrane producten en nam het handelsoverschot ten opzichte van de resterende landen in de regio toe. Tegenwoordig zijn alle samenwerkingsactiviteiten met de mediterrane landen samengebracht in het financiële instrument Meda.

Tijdens de Top van Barcelona in 1995 besloot de EU om rond 2010 een vrijhandelszone op te richten met de Maghreb landen (Algerije, Marokko en Tunesië), de Machrek landen (Egypte, Jordanië, Libanon en Syrië) en Israël.

##### *Associatie-akkoorden*

Associatie betekent dat op den duur toetreding tot de EG mogelijk is. Begin jaren zestig werden er al associatie-akkoorden gesloten met Griekenland (1961) en Turkije (1963). De sinds 1989 nauwe betrekkingen met landen uit Midden- en Oost-Europa (LMOE's) leidde tot een reeks associatie-akkoorden met verschillende van deze landen.

##### *Douane-unies*

De EU vormt sinds kort een douane-unie met Turkije, terwijl overeenkomsten tot de vorming daarvan gesloten zijn met Malta, Cyprus en Andorra.

#### Eenzijdige preferentiële invoerregelingen

##### *Akkoord van Yaoendé en Verdragen van Lomé*

Veel ontwikkelingslanden hebben een koloniale band gehad met een van de EG-lidstaten; het gaat om tientallen landen in Afrika, het Caraïbisch gebied en de Stille Oceaan die daarom worden aangeduid als de ACS-landen. De EG helpt de ACS-groep bij de verbetering van hun concurrentiepositie door het verlenen van een ruimere handelstoegang op de Europese markt voor hun producten. Daartoe zijn in de loop der jaren verschillende overeenkomsten gesloten, te beginnen bij de akkoorden van Yaoundé en Arusha.

In het Akkoord van Yaoendé (1964) verleende de Gemeenschap handelsvoordelen en financiële en technische hulp aan een aantal voormalige Franse kolonies.<sup>55</sup> In 1969 werd dit akkoord vernieuwd en kwam er tevens een handelsverdrag met Kenia, Tanzania en Oeganda: het Arusha-verdrag. Na de toetreding van Groot-Brittannië tot de EG werden beide verdragen in 1975 vervangen door het Verdrag van Lomé. Dit had een veel ruimere strekking doordat het tevens betrekking had op tientallen voormalige Britse kolonies; alleen de grootste bleven buiten het akkoord wegens de te hoge ontwikkelingskosten.

De Verdragen van Lomé dateren van 1975, 1980, 1985 en 1990; het laatste staat bekend als Lomé-IV en loopt af in 2000. Ze geven bescherming aan alle industrieproducten en aan de meeste landbouwproducten uit de ACS-landen door vrijstelling van invoerrechten en van kwantitatieve beperkingen, een speciale behandeling die niet wederkerig is. Er zijn concessies verleend voor ongeveer 320 landbouwproducten, hoewel de ACS-landen niet met al hun landbouwproducten onbeperkte toegang hebben tot de Europese interne markt. Maar ook in de uitzonderingsgevallen zijn de voorwaarden gunstiger dan ten aanzien van derde landen in het algemeen. Voor sommige producten, zoals rietsuiker, bananen en rum, zijn er aparte protocollen overeengekomen die de ACS-landen recht geven op de levering van bepaalde hoeveelheden tegen garantieprijzen die aanzienlijk boven de wereldmarktprijs liggen.

Krachtens de Lomé-verdragen biedt de EG eveneens een gegarandeerde bescherming tegen vermindering van de opbrengsten van enkele basisproducten uit de landbouw door middel van de Stabex-regeling. Deze regeling ter stabilisering van exportopbrengsten is bedoeld voor landen die economisch sterk afhankelijk zijn van producten als koffie, cacao en katoen. Wanneer de opbrengsten dalen beneden een bepaald niveau, verleent de Gemeenschap een vergoeding voor het verschil. De relatief welvarende ACS-landen moeten de vergoeding terugbetalen wanneer de opbrengsten weer aantrekken, maar de armste landen zijn van deze plicht vrijgesteld.<sup>56</sup> Sowieso krijgen de minst ontwikkelde landen (mol's) extra bescherming en steun. De Lomé-verdragen vormen verder een algemeen kader voor samenwerking en financiële steun.

Besprekingen tussen de EG en de ACS-landen worden voorbereid in het *Comité des Ambassadeurs ACP-CEE*. Onderhandelingen over agrarische grondstoffen worden voorafgegaan door overleg in het eveneens bilateraal samengestelde *Comité des produits de base agricoles*.

##### *Landen en gebieden overzee*

De landen en gebieden overzee (LGO) die speciale betrekkingen hebben met bepaalde lidstaten – om precies te zijn Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland of Denemarken – zijn krachtens art. 131 van het Verdrag van Rome geassocieerd met de Unie. De LGO's krijgen ter bevordering van hun economische en sociale ontwikkeling royalere concessies dan gelden voor de Lomé-landen.

##### *APS*

---

<sup>55</sup> Het ging om de 17 GASM-landen (Geassocieerde Afrikaanse Staten en Madagaskar).

<sup>56</sup> Ook voor delfstoffen is er zo'n regeling, de Sysmin (Système minier).

De UNCTAD heeft het Algemeen Preferentieel Systeem ontwikkeld (APS) ten behoeve van ontwikkelingslanden. De EG was in 1971 de eerste groep van ontwikkelde landen die deze verlaging van het invoertarief toepaste op verwerkte landbouwproducten, industriële eindproducten en halffabrikaten, al werden sommige industrieproducten gebonden aan quota.

### Brede economische samenwerkingsakkoorden

#### *Partnerschapsakkoorden*

Deze zijn afgesloten met landen van de voormalige Sovjetunie. Het Algemeen Preferentieel Systeem is hierop van toepassing, hoewel de handel in landbouwproducten vooralsnog geen deel uitmaakt van deze akkoorden.

Sinds 1975 is de EG bevoegd om namens de lidstaten bilaterale handelspolitieke besprekingen te voeren met staatshandellanden. Hieruit resulteerden algemene handelsakkoorden met China en Oost-Europese landen en sectoriële akkoorden, zoals voor staal en bepaalde landbouwproducten.

#### *Samenwerkings- en kaderovereenkomsten*

Samenwerkingsovereenkomsten heeft de EG gesloten met de CACM (Central American Common Market), Panama, de landen van het Andes Pact, de ASEAN (Association of South Asian Nations) en de GCC (Gulf Cooperation Council), evenals met India en China. De overeenkomsten met ontwikkelingslanden kunnen eenzijdige tariefpreferenties bevatten, die dus de invoer van bepaalde producten naar de EG vergemakkelijken.

Een globale basis hebben de interregionale kaderovereenkomsten tussen de EU en respectievelijk Canada, Mexico, Chili en de Mercosur-landen (de gemeenschappelijke markt van Brazilië, Argentinië, Uruguay en Paraguay). Deze overeenkomsten voorzien slechts in onderzoek naar de mogelijkheid om samenwerkingsovereenkomsten te sluiten. Niettemin kan zo'n overeenkomst de voorloper zijn van een verdergaand akkoord, zoals blijkt uit het recente besluit van de Commissie om met de Mercosur-landen te onderhandelen over een vrijhandelsverdrag.<sup>57</sup> Met Zuid-Afrika wordt eveneens onderhandeld over een vrijhandelsovereenkomst.

### Betrekkingen met andere belangrijke handelspartners

#### *Verenigde Staten*

De Amerikanen waren in de jaren veertig en vijftig groot voorstander van economische integratie van West-Europese landen. Hun enthousiasme bekoelde aanmerkelijk door de handelsbelemmerende effecten van het gemeenschappelijk landbouwbeleid van de EEG, namelijk de afscherming van de Europese markt en de concurrentievervalsing op derde markten. Overigens zet de Gemeenschap op haar beurt vraagtekens bij de door de VS beleden vrijhandelsprincipes die in de praktijk gecombineerd worden met protectionistische maatregelen.

Binnen het raamwerk van de pas opgerichte WTO sloten de EU en de VS een akkoord over de afbraak van agrarische subsidies, dat voor zowel de omvang als het instrumentarium van het landbouwbeleid ingrijpende consequenties heeft (zie hoofdstuk 1.4).

#### *Japan*

Deze voor de Europese export zeer belangrijke markt is altijd moeilijk toegankelijk geweest vanwege de non-tarifaire handelsbelemmeringen, die uiteenlopen van afwijkende toelatingsnormen tot discriminatoire indirecte belastingen. Tegelijkertijd is de Japanse import naar Europa sinds de jaren zeventig explosief toegenomen, vooral wat betreft auto's en consumentenelectronica. Dit laatste probleem is enigszins gereguleerd sinds Japan in 1983 een matiging toezegde van zijn export in enkele gevoelige sectoren. En in 1991 namen de EG en Japan een gezamenlijke verklaring aan over een billijke toegang tot elkaars markten en de verwijdering van belemmeringen in het handelsverkeer en de investeringen.

---

<sup>57</sup> *Zuivelzicht*, 19-08-1998.

Wat zijn import betreft blijft Japan echter vasthouden aan eigen normen en handhaaft het bovendien een zeer formele houding bij de naleving van voorschriften. Binnen de OESO krijgt het land hierop dan ook veel kritiek. Om de handelsbelemmeringen te verminderen voert de EU overleg met Japan op verschillende niveaus. Er zijn periodieke High Level-consultaties, terwijl technische zaken zoals veterinaire en fytosanitaire eisen ter sprake komen binnen een Trade Expansion Committee (TEC).

#### *Canada*

De EG sloot met Canada overeenkomsten op het gebied van commerciële en economische samenwerking (1979) en de visserij (1981). Na een incident met een Spaans vissersvaartuig in 1995 kwam er een nieuwe visserijovereenkomst, die zich hield aan de kaders van de Visserijorganisatie voor het Noordwestelijk deel van de Atlantische Oceaan (NAFO).

### **1.11.4 Multilaterale kaders**

Naarmate het gemeenschappelijk landbouwbeleid vorm kreeg, kregen de Europese organen allengs meer bevoegdheden met betrekking tot multilaterale afspraken over landbouwproducten. Voor zaken die door de EG communautair geregeld zijn, zoals invoerrechten en landbouwbeleid, vertegenwoordigt de Commissie de lidstaten.

De betrokkenheid van de EG loopt uiteen per organisatie. Volgens een afzonderlijk protocol is de EG slechts deelnemer aan de werkzaamheden van de OESO, hoewel het van enkele comités lid is. Ook in de UNCTAD is de EG meer dan alleen waarnemer, en datzelfde geldt voor ander VN-organisaties zoals de FAO, UNESCO, UNIDO en UNEP.

Een verdergaande betrokkenheid is er bij de GATT/WTO en de productovereenkomsten van UNCTAD. Wanneer naast de Gemeenschap ook afzonderlijke lidstaten lid zijn van een internationale overeenkomst, is er sprake van een gemengde bevoegdheid en is de EC dus geen exclusief woordvoerder. Dit geldt bv. voor de WTO en de Walvisovereenkomst. In zulke gevallen geldt de zogenaamde UNCTAD-formule, waarbij een delegatie bestaat uit een vertegenwoordiger van de Commissie en een van de lidstaat die voorzitter is van de Raad, samen met één ambtenaar per lidstaat. Wel wordt meestal de afgevaardigde van de Commissie aangewezen als gemeenschappelijke woordvoerder.<sup>58</sup>

#### GATT/WTO

De EG heeft geen formele positie als verdragsluitende partij, want die status is voorbehouden aan de lidstaten van de GATT. Dat veranderde niet wezenlijk toen de Gemeenschap in 1968 als douaneunie toetrad tot de GATT. Maar in de praktijk van de afgelopen decennia heeft de Gemeenschap toch een positie bereikt die vergelijkbaar is met die van de verdragsluitende partijen. Al tijdens de overgangsfase onderhandelde de Gemeenschap namens zijn lidstaten in de GATT over tariefverlagingen, en sinds de Kennedy-ronde (1964-1967) heeft de EC bevoegdheid tot onderhandelen en ondertekenen.

De toenemende betrokkenheid bij de GATT impliceerde dat de EG zich diende te houden aan de voorschriften daarvan, zoals het Hof van Justitie in 1972 bevestigde door de GATT-bepalingen aan te wijzen als onderdeel van de communautaire rechtsorde.<sup>59</sup> De EG onderschrijft dus het algemene GATT-doel van tariefverlaging en vergroting van handelsvrijheid, terwijl de gemeenschappelijke handelspolitiek gebonden is aan de voorschriften van de GATT.

---

<sup>58</sup> Kapteyn, p. 775.

<sup>59</sup> Naar aanleiding van een conflict tussen het Produktschap voor Groenten en Fruit en een aantal fabrieken van fruitconserven oordeelde het Hof dat overeenkomsten die niet door de Gemeenschap maar wel door alle lidstaten gesloten zijn, toch de Gemeenschap kunnen binden (Brinkhorst, pp. 108 en 125).

Op zijn beurt bestudeert de GATT nauwlettend de handelsgevolgen van de Europese marktordeningen en van de akkoorden met derde landen of groepen landen. Datzelfde geldt voor de toetreding van nieuwe lidstaten tot de EG – voorafgegaan door associatieverdragen –, zeker wanneer toetredende landen tegelijk hun concessies intrekken. Die kunnen namelijk ruimer geweest zijn dan de gemeenschappelijke concessies waaraan de nieuwe leden zich conformeren, en als dat zo is dan hoort de EG een aanvullend concessie-aanbod te doen in GATT-verband. Dit speelde bijvoorbeeld bij de toetreding in 1973 van Groot-Brittannië, Ierland en Denemarken, waarbij er vooral een grote handelsverlegging dreigde ten koste van derde landen die traditioneel leverden aan Groot-Brittannië. De verschillen in de toepassing van het preferentieel systeem leidden in dezelfde periode na overleg binnen de GATT tot een verruiming van de gemeenschappelijke preferentietoekenning aan ontwikkelingslanden.

In gemeenschappelijke zaken vertegenwoordigt de Commissie de lidstaten met standpunten die tevoren gecoördineerd worden in Comité 113. Ruimte voor individuele inbreng in de WTO hebben de lidstaten dus niet meer (zie verder rubriek 1.11.5).

### Productovereenkomsten

#### *Algemeen*

Voor verschillende landbouwproducten die een belangrijke grondstof vormen voor de voedingsmiddelenindustrie zijn er – meestal onder auspiciën van de UNCTAD – multilaterale overeenkomsten gesloten, zoals voor cacao, koffie, suiker, tarwe en olijfolie (zie hoofdstuk 1.10). De EG was aanvankelijk slechts waarnemer bij onderhandelingen over productovereenkomsten. Lidstaten die voorstelden om de Gemeenschap als volwaardig deelnemer toe te laten, stuitten op bezwaren van de toenmalige Oostbloklanden, die zich beriepen op het VN-handvest. Deze blokkade werd doorbroken tijdens de conferentie die leidde tot de Graanregeling 1967, aangezien die overeenkomst niet rechtstreeks in verband stond met de UNCTAD maar voortvloeide uit de Kennedy-ronde van de GATT. Voortbouwend op dit precedent gaf de juridische dienst van de VN een jaar later aan de Suikerconferentie het advies om de Gemeenschap toe te laten als deelnemer zonder stemrecht. Dit advies werd opgevolgd, ook al zag de EG uiteindelijk af van ondertekening van de Suiker-Overeenkomst 1968. Sindsdien heeft de EG zich een steeds vastere positie verworven in de verschillende productovereenkomsten. En door partij te worden bij de akkoorden werd de EG tevens lid van de beheersorganisaties. Aanvankelijk gold dat niet voor de meeste Uitvoerende Comités, maar ook daar breidde de invloed van de Gemeenschap zich uit. Sinds 1980 kan de EG in principe tot importerend lid van zo'n Comité worden verkozen.<sup>60</sup>

De EG heeft deelgenomen aan productovereenkomsten voor tarwe, tin, cacao, koffie, olijfolie (exclusief), rubber, jute en suiker. Ook aan de GATT-regelingen heeft de EG deelgenomen, namelijk die voor zuivelproducten (1970), melkvet, rundvlees en zuivelproducten (1981). De laatste twee werden zelfs exclusief door de Gemeenschap gesloten.

#### *Competentie*

Binnen de EG heerste lange tijd een competentieprobleem ten aanzien van de inbreng in productovereenkomsten. De Europese lidstaten waren het er aanvankelijk niet over eens of die inbreng ressorteerde onder de gemeenschappelijke handelspolitiek en dus onder de communautaire competentie. Sinds eind jaren zestig behartigde de Europese Commissie de EG-belangen bij overeenkomsten voor granen, suiker en olijfolie, producten waarvoor tevens een gemeenschappelijke marktordening bestond. Maar dat lag anders voor tropische producten, die immers geen marktordeningen hadden, en ook in andere opzichten was het niet helemaal duidelijk tot hoever de bevoegdheid van de Gemeenschap (lees: de Europese Commissie) reikte.

De meningsverschillen waren terug te voeren op de onvolledige afbakening van het begrip gemeenschappelijke handelspolitiek. Volgens de Raad vielen alleen de maatregelen ter beïnvloeding

---

<sup>60</sup> Feenstra, pp. 72-74.

van het handelsverkeer onder de Gemeenschapscompetentie, waarbij de lidstaten zelf verantwoordelijk zouden blijven voor aspecten als ontwikkelingsbeleid, defensiebelangen, algemeen economisch beleid en financiën. De Commissie daarentegen vond dat niet de afzonderlijke aspecten, maar het doel van een maatregel bepaalde of deze onder de handelspolitiek viel.

Het Europese Hof van Justitie bevestigde met Advies 1/78 de opvatting van de EC. Daarom zouden productovereenkomsten in het algemeen wel opgevat dienen te worden als handelspolitiek en dus als onderdeel van de gemeenschapscompetentie, behalve wanneer de financiële lasten voor rekening kwamen van de lidstaten. Dat laatste was bijvoorbeeld het geval bij de financiering van de buffervoorraad van cacao.<sup>61</sup>

Na dit advies accepteerde de Raad de aanwezigheid van een marktordening als argument om de bevoegdheid voortaan exclusief over te laten aan de Commissie. Als gevolg daarvan onderhandelde één Gemeenschapsdelegatie bij de Olijfolie-Overeenkomst 1979. Er was echter nog geen oplossing voor de overige productovereenkomsten. In 1981 sloten de Raad en de Commissie een politiek compromis, een herenakkoord inzake het optreden van de Gemeenschap bij productovereenkomsten. Het doel daarvan was een verbetering van het imago van de EG als een eenheid en een versteviging van de interne samenhang en solidariteit, door voortaan de juridisch-institutionele meningsverschillen over de bevoegdheden terzijde te laten. De Commissie kreeg exclusieve bevoegdheid ten aanzien van akkoorden over grondstoffen waarvoor een gemeenschappelijke marktordening geldt, zoals graan, suiker en olijfolie. Daarentegen werden de overige productovereenkomsten beschouwd als gemengde akkoorden waarvoor de bevoegdheden gedeeld werden tussen de EC en de lidstaten. De nieuwe werkwijze voor deze productovereenkomsten werd uitgewerkt in de 'Proba 20'-regeling (Proba staat voor grondstoffen, *produits de base*).

Eigenlijk was de bevoegdheidsverdeling van dit politieke compromis voor de meeste akkoorden juridisch onverenigbaar met de uitspraak van het Hof uit 1978. Bovendien bleef in allerlei situaties nog steeds onduidelijkheid over de competentie, wat in 1985 aanleiding vormde voor een nota die nog eens de puntjes op de i zette. De Raad zou voortaan de bepaling van gemeenschappelijke standpunten in de minder formele vorm moeten gieten van een Conclusie. De ondertekening van akkoorden en de kennisgeving daarvan gebeurde voortaan gezamenlijk door de Gemeenschap en de lidstaten.<sup>62</sup>

### *Delegaties*

Onderhandelingen met betrekking tot productovereenkomsten onder het Proba-regime worden gevoerd door een gezamenlijke delegatie van de Gemeenschap en de lidstaten, die een van tevoren bereikt gezamenlijk standpunt vertolkt. In de meeste gevallen treedt de Commissie op als woordvoerder, tenzij die rol om technische of tactische redenen wordt toebedeeld aan een vertegenwoordiger van een lidstaat. Een technische reden is bijvoorbeeld dat een onderwerp geen gemeenschappelijk standpunt vereist; tactische aanleidingen hangen meestal samen met een betere verdediging van het gemeenschappelijke belang door gebruikmaking van de persoonlijkheid en ervaring van een nationale vertegenwoordiger. Ondanks dit enkele woordvoerderschap hebben de individuele lidstaten het recht om tijdens de onderhandelingen opmerkingen te maken, mits die binnen het kader blijven van het gemeenschappelijke standpunt. Hierover wordt van tevoren overlegd, waarbij de mogelijkheid bestaat om in geval van moeilijkheden terug te vallen op de Raadsinstanties in Brussel, met name het Coreper.

Aan informele contacten of contacten in besloten kader wordt deelgenomen door de vertegenwoordiger van de Commissie, meestal in het bijzijn van de vertegenwoordiger van het land dat het voorzitterschap van de Raad bekleedt. Ook in dergelijke gevallen kan de vertegenwoordiger van een andere lidstaat worden ingeschakeld om tactische of technische redenen.

De lidstaten die ook zelf deelnemen aan de onderhandelingen oefenen hun stemrecht individueel uit, maar wel volgens het gezamenlijke standpunt.

---

<sup>61</sup> Advies 1/78 werd uitgebracht met betrekking tot de Internationale Rubber-Overeenkomst en fungeert sindsdien als jurisprudentie voor productovereenkomsten (Brinkhorst, p. 111).

<sup>62</sup> Nota van het Voorzitterschap inzake tenuitvoerlegging van de Proba 20-regeling (EG-document 7813/85).

### 1.11.5 Overleg tussen de Commissie en de lidstaten

#### Bevoegdheden van de Commissie

In de loop der jaren is de competentie ten aanzien van de handelspolitiek steeds meer verschoven van de lidstaten naar de EG. Dit proces kreeg zijn eerste versnelling toen de Gemeenschap in 1968 een douane-unie werd. Sinds 1972 worden handelspolitieke besluiten bij gekwalificeerde meerderheid genomen door de Raad en op voorstel van de Commissie. De EC heeft in de meeste opzichten competentie om namens de hele Gemeenschap de handelspolitiek ten opzichte van derde landen te voeren en doet dat zowel bilateraal (met één partij, bv. een derde land of een groep van derde landen) als multilateraal. Sinds 1974 is de Commissie zelfs bij uitsluiting bevoegd tot onderhandelingen over handelsakkoorden, en na voltooiing van de interne markt in 1993 nam de Gemeenschapscompetentie nog verder toe.

De uitvoering van de gemeenschappelijke handelspolitiek wordt beschreven in artikel 113 van het Verdrag van Rome en begint meestal met een voorstel van de Commissie aan de Raad. Wanneer over handelspolitieke akkoorden onderhandeld moet worden met een of meer staten of internationale organisaties, doet de Commissie aanbevelingen aan de Raad en verleent de Raad vervolgens een onderhandelingsmandaat. De uiteindelijke besluitvorming, zoals het aangaan van overeenkomsten, blijft voorbehouden aan de Raad.

Bij de uitoefening van haar mandaat wordt de Commissie terzijde gestaan door een aantal overlegorganen waarin de lidstaten vertegenwoordigd zijn. Het belangrijkste daarvan is Comité 113. Ook over handelspolitieke aangelegenheden buiten de exclusieve communautaire bevoegdheid overlegt de Commissie met de lidstaten. Bij WTO-zaken wordt daarvoor Comité 113 ingeschakeld, en daarnaast is er sinds 1974 een Beperkt Comité Samenwerkingsovereenkomsten van de lidstaten met derde landen. Grondstoffen komen vanaf 1981 ter sprake in de Groep Proba 20.

Associaties en andere akkoorden die voortvloeien uit de EG-Verdragen worden geregeld in art. 228 van het Verdrag van Rome. In de praktijk sloot de Commissie zelfstandig zogenaamde administratieve akkoorden af, maar bij het Verdrag van de EU (1992) werd artikel 228 herzien langs de lijnen van artikel 113. De Commissie onderhandelt sindsdien dus binnen richtlijnen van de Raad en voert bovendien overleg met speciale, door de Raad aangewezen comités.<sup>63</sup> Zo richt de EER-groep zich op het akkoord inzake de Europese Economische Ruimte, en is er een andere groep voor de mediterrane landen. Deze werkgroepen, die onder leiding staan van de lidstaat die voorzitter van de Raad is, toetsen het optreden van de Commissie in internationale organisaties aan de richtsnoeren van de Raad. Ze komen lang niet zo vaak bij elkaar als Comité 113 en houden zich buiten de handelspolitiek. Wanneer bij een overeenkomst handelspolitieke aspecten naar voren komen, dan wordt daarvoor Comité 113 ingeschakeld.

De groepen kunnen beschouwd worden als reguliere Raadswerkgroepen, die vergaderingen van – in dit geval – de Algemene Raad voorbereiden. De coördinatie ligt bij het ministerie van Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking; LNV is vertegenwoordigd in alle groepen. Zie verder de procedurebeschrijving in rubriek 1.11.6.

#### Comité 113

##### *Functie*

Voordat de Commissie een voorstel of aanbeveling doet aan de Raad voert ze overleg met de lidstaten in het ‘Speciaal Comité van artikel 113’, dat verwijst naar het gelijknamige artikel in het Verdrag van Rome. Het comité wordt voorgezeten door een vertegenwoordiger van het land dat in die periode het voorzitterschap van de Raad bekleedt. Comité 113 fungeert in de eerste plaats als klankbord voor de Commissie in de voorbereiding en uitvoering van de gemeenschappelijke handelspolitiek. Daarnaast

---

<sup>63</sup> Kapteyn, 764.

voert de Commissie tussentijds overleg met Comité 113 tijdens haar lopende onderhandelingen met derde landen of in multilateraal verband. Zo kunnen de lidstaten zich ervan vergewissen dat de Commissie opereert binnen de door de Raad bepaalde richtsnoeren; desgewenst verduidelijkt het comité het verleende mandaat.

De adviezen van Comité 113 gaan naar de Algemene Raad in de vorm van A- of B-punten (over A-punten wordt meestal geen discussie meer gevoerd). Aangezien de Raad uiteindelijk beslist, streeft de Commissie ernaar om in Comité 113 alvast een consensus te bereiken met de lidstaten of minimaal een instemming met gekwalificeerde meerderheid.<sup>64</sup> Wanneer dat niet lukt of wanneer de besluitvorming gericht is op zwaardere onderwerpen (bijvoorbeeld om de Commissie een onderhandelingsmandaat te geven), dan neemt het Coreper de voorbereiding over.

Comité 113 houdt zich overigens niet alleen bezig met de exclusieve Gemeenschapsbevoegdheden op handelspolitiek gebied, maar fungeert evenzeer als overlegorgaan voor handelspolitieke aangelegenheden waarvoor de competentie gedeeld wordt tussen de EG en de lidstaten.

Tegenwoordig houdt het comité zich zelfs voornamelijk bezig met de WTO, aangezien de overige multilaterale kaders amper tot verplichtingen leiden die voorafgaand overleg vereisen. Daarnaast wordt in Comité 113 onderzocht of voorgenomen EG-vrijhandelsovereenkomsten stroken met de WTO-afspraken.

#### *Leden en plaatsvervangende leden*

Afhankelijk van de zwaarte van het onderwerp komt Comité 113 bijeen met zijn leden (full members) of zijn plaatsvervangende leden. De leden zijn meestal de nationale directeuren-generaal voor de handelspolitiek, en wanneer dat nodig is de handelsministers van de lidstaten.

Op het niveau van de leden is het comité een beleidsvoorbereidend orgaan waarin de Europese Commissie haar voornemens op het handelspolitieke vlak bespreekt met de lidstaten. Er is een vast maandelijks overleg inzake alle lopende handelspolitieke zaken. Ook tijdens GATT-onderhandelingen vindt geregeld Comité 113-overleg plaats op dit niveau, en verder heeft het comité jaarlijks WTO-bijeenkomsten op ministersniveau.

De meeste bijeenkomsten vinden echter plaats op het niveau van de plaatsvervangende leden; Comité 113 fungeert dan vooral als orgaan voor overleg en coördinatie. Er is een regulier algemeen overleg dat wekelijks gehouden wordt, behalve in de week waarin het ledenoverleg plaatsvindt.

Daarnaast is er in Genève bijna dagelijks Comité 113-overleg met betrekking tot de aldaar gevestigde WTO. Het is bedoeld voor de coördinatie van Europese standpunten ten aanzien van het beheer van de verschillende WTO-akkoorden.

Eveneens op het niveau van de plaatsvervangende leden voert de Commissie tussentijds overleg met Comité 113 tijdens haar onderhandelingen met derde landen of in multilateraal verband. Wanneer het gaat om gemengde akkoorden bestaat het Comité veelal uit delegatiehoofden van de lidstaten, die dus tevens namens hun eigen land deelnemen aan de onderhandelingen.

Daarnaast is Comité 113 betrokken bij WTO-geschillen. In veel gevallen gaat het om klachten over het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Bij de verdediging daarvan heeft de Commissie de vrije hand, niet alleen vanwege de vereiste specifieke juridische kennis maar vooral omdat het gaat om een Gemeenschapsbevoegdheid. Er is dus bij dergelijke WTO-zaken geen gedeelde competentie, al informeert de Commissie de lidstaten wel tijdens bijeenkomsten van Comité 113 in Genève.

#### *Nederlandse voorbereiding*

De Nederlandse inbreng in Comité 113 wordt voorbereid op het ministerie van Economische Zaken. EZ stelt de concept-instructies op. Ze worden wekelijks vastgesteld in de Interdepartementale Raad voor de Handelspolitiek (IRHP), het ambtelijke voorportaal dat alle aangelegenheden behandelt die buiten de Gemeenschapscompetentie vallen.<sup>65</sup> Belangrijke zaken, zoals regeringsstandpunten, gaan na

---

<sup>64</sup> Kapteyn, 774.

<sup>65</sup> Ondanks het feit dat Comité 113 zich voornamelijk richt op de gemeenschappelijke handelspolitiek, is door de regering bepaald dat niet de REIA de instructies voorbereidt, maar de IRHP.

de IRHP nog door naar de Raad voor Europese en Internationale Aangelegenheden (REIA) en de ministerraad.

EZ leidt de delegaties naar Comité 113. Omdat een aanzienlijk deel van de onderwerpen in Comité 113 landbouwzaken betreft gaat als regel een LNV-vertegenwoordiger naar Brussel. Indien nodig wordt er een notitie of een dossier voor de minister van LNV samengesteld. Wanneer Comité 113 bijeenkomt in het buitenland, kan de minister van LNV in plaats van een departementale vertegenwoordiger ook de plaatselijke landbouwraad afvaardigen.

(65.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|-------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| Handeling   | Het opstellen van verslagen van in Comité 113 besproken agendapunten die de agrarische handelspolitiek betreffen                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| Periode     | 1958-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| Bron        | Interview                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| Opmerkingen | <p>– De hier bedoelde beperkte rapportages vanuit LNV-perspectief moeten onderscheiden worden van de verslagen door de Nederlandse delegatieleiding en van de officiële vergaderverslagen door het Raadssecretariaat.</p> <p>– De verslagen worden o.a. verspreid over de PBO's en de landbouwbureaus. Indien nodig schrijft de vertegenwoordiger van LNV tevens een notitie of stelt een dossier samen voor de minister.</p> |

#### Beperkt Comité Samenwerkingsovereenkomsten

Sinds 1974 mogen EG-lidstaten geen bilaterale onderhandelingen meer voeren met derde landen, als gevolg van Raadsbeschikking 69/464 inzake de geleidelijke eenmaking van de handelsakkoorden van lidstaten met derde landen en inzake onderhandelingen over communautaire akkoorden. De competentie inzake handelsverdragen met derde landen ging bij die beschikking over op de EG, en alleen nog de verlenging van bestaande bilaterale akkoorden tussen lidstaten en derde landen werd toegestaan. Doordat deze nationale akkoorden de gemeenschappelijke handelspolitiek niet mogen belemmeren hebben ze sindsdien vooral het karakter van samenwerkingsovereenkomsten. Daarbij stelde de Raad in 1974 voorafgaand communautair overleg verplicht in het Beperkt Comité Samenwerkingsovereenkomsten van de lidstaten met derde landen (PbEG 1974, L 208). In het Beperkt Comité wordt zowel gesproken over voorgenomen samenwerkingsovereenkomsten als over andere verbintenissen en maatregelen van lidstaten die invloed kunnen hebben op het handelsverkeer.

De Nederlandse inbreng in het Beperkt Comité wordt voorbereid op het ministerie van Economische Zaken via de CoCo (Coördinatiecommissie voor Europese Integratie- en Associatieproblemen). De nationale delegatie heeft een vertegenwoordiger van LNV, gezien de substantiële agrarische component van veel van deze samenwerkingsovereenkomsten. De LNV-ambtenaar kan een verslag maken van de landbouwpunten die in het Beperkt Comité besproken zijn.

(66.)

|           |                                                                                                                                 |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                |
| Handeling | Het voorbereiden van overleg met betrekking tot de agrarische handelspolitiek in het Beperkt Comité Samenwerkingsovereenkomsten |
| Periode   | 1974-                                                                                                                           |
| Bron      | Interview                                                                                                                       |

(67.)

|           |                                                                                                                                                                                                                  |
|-----------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                 |
| Handeling | Het opstellen van verslagen van in het Beperkt Comité Samenwerkingsovereenkomsten besproken agendapunten die de agrarische handelspolitiek betreffen                                                             |
| Periode   | 1974-                                                                                                                                                                                                            |
| Bron      | Interview                                                                                                                                                                                                        |
| Opmerking | De hier bedoelde beperkte rapportages vanuit LNV-perspectief moeten onderscheiden worden van de verslagen door de Nederlandse delegatieleiding en van de officiële vergaderverslagen door het Raadssecretariaat. |

### Werkgroep Proba

#### *Actieradius*

Internationale overeenkomsten met aspecten die de eigenlijke handelspolitiek te buiten gaan worden beschouwd als gemengde akkoorden. De Gemeenschap heeft daarvoor dus geen exclusieve bevoegdheid, waardoor de competentie wordt gedeeld tussen de Commissie en de lidstaten. Sinds 1981 is deze kwalificatie op grond van de Proba 20-regeling tevens van toepassing op productovereenkomsten.<sup>66</sup> De regeling geldt voor bijna alle grondstoffen in het kader van het geïntegreerd programma van de UNCTAD. In de werkgroep Proba worden ook vergaderingen in FAO-kader voorbereid.

De regeling geldt echter niet voor de Overeenkomst inzake het Grondstoffenfonds, en evenmin voor producten met een gemeenschappelijke marktordening. In de laatstgenoemde gevallen heeft de Europese Commissie exclusieve bevoegdheid en fungeren de lidstaten als adviseurs. Dit geldt bijvoorbeeld voor het optreden in de Internationale Granen Organisatie, de Internationale Suiker Organisatie en de Internationale Olijfolieraad. De EG-inbreng in vergaderingen van deze organisaties wordt voorbereid in de desbetreffende beheerscomités, en soms in de werkgroep Proba.

#### *Werkwijze*

De Europese lidstaten coördineren hun standpunten in de werkgroep Proba 20, oftewel de Groep Grondstoffen (ook wel: Raadswerkgroep basisproducten). De werkgroep Proba bespreekt in de eerste plaats Commissievoorstellen om onderhandelingen te openen en rapporteert daarover aan het Coreper, dat de besluitvorming in de Raad voorbereidt waarbij de Commissie een formeel mandaat krijgt met onderhandelingsrichtlijnen. Vervolgens is tussentijdse standpuntcoördinatie nodig in de loop van de onderhandelingen die de Commissie voert binnen de internationale productorganisatie. Daarvoor komt de werkgroep Proba bijeen in de zittingslocatie van de betreffende productorganisatie. Bij moeilijkheden ter plaatse kan de delegatie terugvallen op de Raadsinstanties in Brussel, zoals het Coreper.

De standpuntbepaling inzake het beheer van productovereenkomsten gaat op dezelfde manier in zijn werk, al heeft het mandaat van de Commissie een minder formeel karakter.

De werkgroep Proba is niet alleen bedoeld voor de bepaling van gemeenschappelijke standpunten, maar ook voor het aanwijzen van de onderwerpen die geen gemeenschappelijk standpunt vereisen. Meestal gaat het om onderwerpen die besproken worden in de internationale beheersorganen en die van technische aard zijn en/of alleen relevant voor enkele van de EG-lidstaten.

De werkgroep Proba vergadert circa eens in de drie weken en behandelt dan alle onderwerpen die met grondstoffen van doen hebben. Tijdens het overleg probeert iedere betrokken lidstaat zijn eigen opvattingen zoveel mogelijk te laten doorklinken in het enkele Europese standpunt dat bereikt moet worden. Wanneer de standpunten in de werkgroep niet op een lijn komen, dan wordt er op hoger

---

<sup>66</sup> De regeling is uitgewerkt in het Coreper-verslag van 27-3-1981 aan de Raad (EG-document 5887/81).

niveau onderhandeld in het Coreper en moet vervolgens de Raad de knoop doorhakken. Daarbij is echter geen unanimiteit vereist maar volstaat een gekwalificeerde meerderheid van stemmen. Lidstaten proberen dat verschil in stemprocedure wel eens in hun voordeel te gebruiken door de consensusvorming in de werkgroep Proba te obstrueren, waarna ze op hoger ambtelijk en op politiek niveau medestanders kunnen zoeken.

De nationale voorbereiding op het Proba-overleg wordt gecoördineerd door het primair verantwoordelijke ministerie, dat ook de delegatie leidt. De instructies, die voorheen officieel in de IRHP werden vastgesteld, zijn niet altijd schriftelijk. Na afloop van de Proba-vergadering wordt een verslag opgesteld.

(68.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|-------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV;<br>Minister van Economische Zaken                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Handeling   | Het als primair verantwoordelijke opstellen van departementale standpunten en concept-instructies ten aanzien van overleg in de EG-werkgroep Proba                                                                                                                                                   |
| Periode     | 1981-                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| Opmerkingen | – Betreft tevens het overleg met de andere betrokken departementen en het bedrijfsleven.<br>– LNV treedt als zodanig op wanneer het gaat om cacao, graan, olijfolie, rundvlees, suiker, tabak (sinds ca.1991), thee en zuivel; Economische Zaken heeft in de overige gevallen de eerste competentie. |

(69.)

|           |                                                                                                                          |
|-----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van Economische Zaken;<br>Minister van Buitenlandse Zaken;<br>Minister van Financiën;<br>Minister van LNV       |
| Handeling | Het als mede verantwoordelijke opstellen van departementale standpunten ten aanzien van overleg in de EG-werkgroep Proba |
| Periode   | 1981-                                                                                                                    |
| Opmerking | Voor LNV betreft dit o.a. de overeenkomsten voor koffie en tropisch hout.                                                |

(70.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|-------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV;<br>Minister van Economische Zaken                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Handeling   | Het opstellen van verslagen van in de EG-werkgroep Proba gevoerde besprekingen                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| Periode     | 1981-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| Opmerkingen | – De primair betrokken minister zorgt voor verslaglegging door de delegatieleiding, de mede betrokken minister kan voor departementaal gebruik een verslag maken van de relevante agendapunten.<br>– Deze rapportages moeten onderscheiden worden van de vergaderverslagen door het Raadssecretariaat en van mogelijke verslaglegging door de PV-EU. |

### 1.11.6 Besluitvorming door de Raad en voorbereiding daarop

Sinds 1972 worden handelspolitieke besluiten bij gekwalificeerde meerderheid genomen door de Raad en op voorstel van de Europese Commissie. De EC heeft in de meeste opzichten competentie om namens de hele gemeenschap de agrarische handelspolitiek ten opzichte van derde landen te voeren. Voorzover de Europese Commissie geen machtiging heeft tot zelfstandig optreden, gebeurt de besluitvorming echter in de Raad. Het uitgangspunt daarbij is in principe een Commissievoorstel aan de desbetreffende Raad, die het voorstel ambtelijk laat voorbereiden op verschillende niveaus. Deze procedure, die bij de agrarische handelspolitiek overigens minder voorkomt dan op andere beleidsterreinen, kent de volgende stadia:

- ontwikkeling van Commissievoorstellen
- eerste nationale reactie op de voorstellen
- ambtelijke onderhandelingen in de Raadswerkgroepen
- eventuele ambtelijke onderhandelingen in een Groep Raden/Attachés
- ambtelijke onderhandelingen in het Coreper
- eventuele ambtelijke onderhandelingen in een High Level Groep
- politieke besluitvorming in de Raad
- eventuele aanvullende politieke onderhandelingen in de Europese Raad.

In deze rubriek komen zowel de procedures van communautaire besluitvorming ter sprake als de nationale inbreng daarbij. Hieronder wordt met ‘voorbereiding’ overigens alleen gerefereerd aan de inhoudelijke aspecten daarvan.<sup>67</sup>

In de verschillende stadia van voorbereiding worden de begrippen standpunt en instructie vaak door elkaar gebruikt. In wezen geeft een standpunt de algemene beleidskoers weer, die voor iedere vergadering geoperationaliseerd moet worden door een instructie. Een instructie komt tot stand na analyse van de onderhandelingspositie en beperkt zich meestal tot een klein aantal naar voren te brengen standpunten. De instructie geeft ook de manier van onderhandelen aan, dat wil zeggen de inhoudelijke argumentatie, de onderhandelingsruimte en de tactiek, en bevat ten slotte de nodige achtergrondinformatie voor de onderhandelaars.

#### Ontwikkeling van Commissievoorstellen

Al tijdens de fase waarin de EC binnen zijn diensten voorstellen aan de Raad voorbereidt kan er een inbreng zijn vanuit de lidstaten. Dit is formeel het geval wanneer de Commissie de conceptvoorstellen wil voorleggen aan een expertgroep, bestaande uit deskundigen van de verschillende lidstaten die op persoonlijke titel aan zo’n adviesgroep deelnemen. In dit stadium is er amper sprake van nationale coördinatie en al helemaal niet van instructies; wel kunnen de deskundigen rapport uitbrengen aan hun eigen departement. Informeel ingebrachte nationale standpunten worden in deze fase niet gecoördineerd.

De Commissie geeft bij ieder voorstel de rechtsgrondslag aan, die verwijst naar een artikel uit de EG-Verdragen of het EU-Verdrag. Daarmee is tevens bepaald volgens welke procedure van besluitvorming erover zal worden beslist. In oplopende procedurele zwaarte kan dat bijvoorbeeld art. 43 zijn (nieuw: art. 37; procedure van het gemeenschappelijk landbouwbeleid), art. 100A (nieuw: art. 97; procedure van de interne markt), art. 130S (procedure van het milieubeleid) en art. 189A (nieuw: art. 251; co-decisieprocedure).

---

<sup>67</sup> De organisatorische aspecten van deze en andere activiteiten worden beschreven in een Pivot-onderzoek dat gehouden wordt op het ministerie van Binnenlandse Zaken.

(71.)

|           |                                                                                                                                                                                     |
|-----------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                                                                    |
| Handeling | Het voorbereiden van bijdragen aan expertgroepen van de Europese Commissie met betrekking tot de agrarische handelspolitiek en het opstellen van verslagen van de geleverde inbreng |
| Periode   | 1958-                                                                                                                                                                               |
| Bron      | EU-Handboek, p. 32; Het recht van de EG en de decentrale overheden in Nederland, p. 94                                                                                              |

#### Eerste stappen na indiening van een Commissievoorstel

In Brussel bepaalt het Voorzitterschap in overleg met het Raadssecretariaat in welke samenstelling van de Raad een Commissievoorstel besproken zal worden. In veel gevallen is die keuze vanzelfsprekend, maar soms ligt de toewijzing onduidelijk.<sup>68</sup> Dringende kwesties kunnen voorgelegd worden aan de eerstkomende Raadsvergadering, ongeacht de samenstelling daarvan. Tevens wordt in Brussel bepaald in welke Raadswerkgroepen de behandeling van een Commissievoorstel wordt voorbereid.

De Commissievoorstellen worden aan de lidstaten toegezonden via hun permanente vertegenwoordigers. Vanuit de Nederlandse PV-EU bereiken ze het ministerie van Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking, dat de interdepartementale besluitvorming coördineert over de primaire verantwoordelijkheid en de medeverantwoordelijkheid voor ieder Commissievoorstel. De Nederlandse werkverdeling hoeft niet parallel te lopen met de Brusselse. De minister van LNV bereidt bijvoorbeeld de Nederlandse inbreng voor ten aanzien van levensmiddelen dossiers<sup>69</sup> – die behandeld worden in de Interne Marktraad – en sommige veterinaire dossiers voor de Gezondheidsraad. En wanneer een voorstel bijvoorbeeld behandeld zal worden in de Milieuraad, wil dat nog niet altijd zeggen dat de minister van VROM primair verantwoordelijk wordt voor de voorbereiding van dat dossier. Onderwerpen op het grensvlak tussen landbouw en milieubeheer kunnen ook toegewezen worden aan de minister van LNV, die daarmee de eerstverantwoordelijke wordt voor de hele voorbereiding van de Nederlandse inbreng. De Nederlandse delegatie naar de Milieuraad staat per definitie onder leiding van de minister van VROM, maar die verdedigt dan het Nederlandse standpunt dat in zo'n geval is voorbereid onder leiding van LNV. Bij het bepalen van de werkverdeling kan ook de bepaling van medeverantwoordelijkheid de nodige discussie vergen. Voorheen sloot Nederland zich aan bij de behandelingsbeslissing van het voorzitterschap, en mochten zich daarbij afwijkingen voordoen dan werden die opgelost in de CoCo (zie verderop onder Raad). Sinds 1989 komt de nationale werkverdeling aan de orde in de interdepartementale werkgroep Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen (BNC).

Nadat onder meer de werkverdeling heeft plaatsgevonden bepaalt het eerstverantwoordelijke ministerie of er een informatiefiche van moet worden gemaakt.<sup>70</sup> Zo ja, dan stelt het ministerie eerst

---

<sup>68</sup> Dit bleek onlangs bij het Commissievoorstel om voedselhulp te verstrekken aan Rusland, waarvoor zowel de Landbouwwraad als de Algemene Raad werden aangewezen. De Landbouwwraad stond positief tegenover het voorstel, maar de Algemene Raad bleek bezwaren te hebben. Het Commissievoorstel werd toen voorgelegd aan de Europese Raad, die besloot dat er zo snel mogelijk een besluit moest komen. De eerstkomende Raad was de Landbouwwraad, en die stemde opnieuw in met het voorstel. Daarnaast kan er ook binnen de Commissie meningsverschil ontstaan over de onderlinge werkverdeling van nieuwe dossiers. Toen bijvoorbeeld de landbouw in 1986 op de agenda kwam van de GATT-ronde van Uruguay, is er een flinke strijd geweest tussen de Eurocommissarissen van Landbouw en van Buitenlandse Betrekkingen. De eerstgenoemde trok aan het langste eind, ten koste van commissaris Andriessen. (Bron: interview)

<sup>69</sup> Een voor LNV belangrijk voorbeeld op dit gebied is de Cacao-richtlijn.

<sup>70</sup> Voor 1989 werden er geen informatiefiches gemaakt.

een concept-fiche op, dat de gevolgen schetst die het Commissievoorstel heeft voor de nationale rechtsorde en het nationale beleid, evenals de budgettaire gevolgen. Het informatiefiche beschouwt het voorstel tevens vanuit de subsidiariteit, het principe dat krachtens het Verdrag van Maastricht bepaalt dat de Unie alleen optreedt en regels stelt wanneer zij dat beter kan dan de lidstaten zelf. Naar gelang de mate waarin een voorstel politieke implicaties in zich bergt wordt het aangeduid als technisch of niet-technisch. Het fiche noemt verder de voor implementatie verantwoordelijke departementen en formuleert een eerste nationale onderhandelingsstandpunt. Daarvoor wordt overleg gevoerd met de mede betrokken departementen en met eventuele maatschappelijke groeperingen, zoals koepelorganisaties van het bedrijfsleven en andere belangenbehartigers. Het concept-fiche wordt voorgelegd aan de overige ministeries, waarna het in de werkgroep BNC onder leiding van Binnenlandse Zaken wordt vastgesteld. Daarbij maken de betrokken ministeries afspraken over de afstemming van standpunten. Er worden ook informatiefiches opgesteld over mededelingen en discussiedocumenten (groenboeken) van de Europese Commissie. De staatssecretaris van Europese Zaken houdt het parlement sinds 1991 maandelijks op de hoogte van de BNC-besprekingen.

Vraagstukken op het gebied van de interne markt die meerdere beleidsterreinen betreffen worden besproken in de Werkgroep Interne Markt (WIM). Alle departementen zijn vertegenwoordigd in dit coördinerende orgaan onder leiding van BuZa, dat Nederlandse standpunten voorbereidt, evenals regeringsreacties en voortgangsrapportages aan het parlement.

Voor interne coördinatie gebruikt het ministerie van LNV het zogenaamde EU-Beraad. Deze werkgroep staat onder leiding van de directie IZ en heeft afvaardigingen van alle relevante beleidsdirecties. De voornaamste functies zijn coördinatie van het door LNV uit te dragen internationale beleid, beïnvloeding van de Commissie en de lidstaten in door LNV gewenste richtingen, signalering van nieuwe EC-voorstellen en voorbereiding van Coreper- en CSA-vergaderingen. Het EU-Beraad heeft geen formele bevoegdheden.

(72.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|-------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| Handeling   | Het voorbereiden van overleg met betrekking tot de agrarische handelspolitiek in de werkgroep BNC en het opstellen van concept-fiches                                                                                                                                                               |
| Periode     | 1989-                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| Bron        | EU-Handboek, p. 101; Het recht van de EG en de decentrale overheden in Nederland, p. 95-96                                                                                                                                                                                                          |
| Opmerkingen | – Hieraan gaat overleg vooraf met mede betrokken departementen en bedrijfsleven.<br>– De fiches (die niet voor elk voorstel worden opgesteld) beschrijven de nationale implicaties van voorstellen, mededelingen en discussiedocumenten van de Europese Commissie. Ze worden vastgesteld in de BNC. |

(73.)

|           |                                                                                                                                                                           |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                                                          |
| Handeling | Het voorbereiden van overleg met betrekking tot de agrarische handelspolitiek in de werkgroep Interne Markt (WIM) en het opstellen van verslagen van de geleverde inbreng |
| Periode   | ca. 1990-                                                                                                                                                                 |
| Bron      | EU-Handboek, p. 101                                                                                                                                                       |

### Raadswerkgroepen

De Raadswerkgroepen gaan uitgebreid in op alle details van een Commissievoorstel. Wanneer eenstemmigheid bereikt wordt adviseert de werkgroep het Coreper om het voorstel te behandelen als hamerstuk (i-punt). Zo niet, dan komt het als ii-punt voor nadere bespreking op de agenda van het Coreper. Eventueel kan daaraan voorafgaand overleg gevoerd worden in een ad hoc groep van Raden/Attachés.

De voorbereiding op vergaderingen van Raadswerkgroepen is meestal ad hoc en wordt vooral bepaald door de mate van politieke gevoeligheid van het Commissievoorstel en door de vraag of er meerdere ministeries bij betrokken zijn.<sup>71</sup> Wanneer LNV eerstverantwoordelijk is voor een voorstel waarbij ook andere departementen betrokken zijn, dan wordt vaak een dossierteam ingesteld voor de benodigde coördinatie. Er moet een woordvoerder worden aangewezen en de delegatie moet een instructie krijgen. Overigens zijn de instructies van het ministerie van LNV voor Raadswerkgroepen meestal niet schriftelijk, aangezien die werkgroepen zich bijna uitsluitend richten op de technische details van een voorstel. Alle aspecten die politiek gevoeliger liggen worden toch doorgeschoven naar het Coreper, en daarvoor worden hoe dan ook instructies opgesteld.

De voorbereiding op een Raadswerkgroep kent een viertal varianten, afhankelijk of het Commissievoorstel technisch is en/of onder de competentie van meerdere departementen valt. Voor wijziging of aanpassing van de nationale standpunten in de loop van de Raadswerkgroepvergaderingen gelden dezelfde procedures. Verder onderhouden de betrokken ministeries regelmatig informeel overleg, onder andere telefonisch.

- Betreft de vergadering een Commissievoorstel waarbij alleen LNV betrokken is, dan wordt de instructie vastgesteld op dit departement. De ambtelijke specialist van het ministerie voert of leidt de onderhandelingen in de werkgroep.
- Als het onderwerp van het voorstel meer politiek gevoelig ligt (dus als het een zogenaamd niet-technisch voorstel is), dan is enige coördinatie met Buitenlandse Zaken nodig. In zulke gevallen maakt namelijk doorgaans een lid van de PV-EU deel uit van de delegatie, eventueel als woordvoerder. De instructie wordt afgestemd met Buitenlandse Zaken, waarna dat ministerie zorgt voor de verzending ervan.
- Bij een technisch voorstel waarbij meerdere ministeries betrokken zijn, leidt het eerstverantwoordelijke ministerie het overleg waarin de standpunten en de instructies worden bepaald. De expert die het coördinatie-overleg voorziet, leidt in de regel tevens de delegatie naar de Raadswerkgroep, hoewel die taak ook kan worden toebedeeld aan de ambtenaar die door het primair verantwoordelijke ministerie gedetacheerd is bij de PV-EU.
- Is het onderwerp politiek gevoeliger van aard (dus niet-technisch) en zijn er bovendien meerdere ministeries bij betrokken, dan staat het overleg inzake de standpunten en de instructies onder leiding van Buitenlandse Zaken. Wanneer overeenstemming uitblijft dan komt er eerst een hoger ambtelijk niveau in stelling. In uitzonderlijke gevallen treedt de ministerraad op als arbiter. De permanente vertegenwoordiger maakt deel uit van de delegatie naar de Raadswerkgroep, vaak als woordvoerder.

LNV-ambtenaren rapporteren doorgaans aan hun eigen departement over bijgewoonde werkgroepvergaderingen waarin een dossier behandeld is waarvoor de minister van LNV primair of mede verantwoordelijk is. Naast deze verslagen zijn er nog de officiële vergaderverslagen van het Brusselse Raadssecretariaat en (in het geval van medeverantwoordelijkheid van LNV) de verslagen die gemaakt worden door ambtenaren van het eerst verantwoordelijke departement.

---

<sup>71</sup> De enige formele interdepartementale voorbereiding op een raadswerkgroep heeft betrekking op het milieubeleid en vindt plaats in de CIM-EU (Coördinatiecommissie Internationale Milieuvraagstukken voor Europese Zaken). BuZa is voorzitter, VROM en LNV zijn vaste leden. Wekelijks komt dit orgaan bijeen om de instructies vast te stellen voor de PV-EU als woordvoerders in de Raadswerkgroep Milieu. Dat alleen deze werkgroep zo nadrukkelijke interdepartementaal wordt voorbereid is terug te voeren op de politieke gevoeligheid die het milieubeleid kenmerkte ten tijde van de oprichting van de CIM.

Verder kan over dit stadium in de besluitvorming afzonderlijk gerapporteerd worden door LNV-leden bij de PV-EU (zie daarvoor hoofdstuk 2.6).<sup>72</sup>

(74.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|-------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| Handeling   | Het voorbereiden van vergaderingen van EG-Raadswerkgroepen met betrekking tot de agrarische handelspolitiek                                                                                                                                                                                                                                               |
| Periode     | 1958-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| Bron        | EU-Handboek, pp. 101-102                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Opmerkingen | – Bij dossiers waarvoor LNV primair verantwoordelijk is leidt de handeling met name tot instructies en tussentijdse bijstelling van het onderhandelingsstandpunt, in overleg met eventuele mede betrokken departementen.<br>– Bij dossiers waarvoor LNV geen eerste verantwoordelijkheid draagt leidt de handeling alleen tot departementale standpunten. |

(75.)

|           |                                                                                                                  |
|-----------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                 |
| Handeling | Het afvaardigen van vertegenwoordigers naar EG-Raadswerkgroepen met betrekking tot de agrarische handelspolitiek |
| Periode   | 1958-                                                                                                            |

(76.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
|-------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| Handeling   | Het opstellen van verslagen van vergaderingen van EG-Raadswerkgroepen met betrekking tot de agrarische handelspolitiek                                                                                                                                                                         |
| Periode     | 1958-                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| Bron        | EU-Handboek, p. 77                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| Opmerkingen | – Wanneer LNV niet primair betrokken is bij een Raadswerkgroep, betreft het eventuele verslag alleen de relevante agendapunten.<br>– Deze rapportages moeten onderscheiden worden van de officiële vergaderverslagen door het Raadssecretariaat en van mogelijke verslaglegging door de PV-EU. |

(77.)

|           |                                                                                                                                                                                           |
|-----------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Permanente Vertegenwoordiger bij de EU                                                                                                                                                    |
| Handeling | Het opstellen van verslagen van vergaderingen van EG-Raadswerkgroepen, ad hoc groepen Raden/Attachés, Coreper, CSA en High Level groepen met betrekking tot de agrarische handelspolitiek |
| Periode   | 1958-                                                                                                                                                                                     |
| Opmerking | Verslagen van Raadswerkgroepen worden alleen opgesteld voorzover de PV-EU daarin vertegenwoordigd is.                                                                                     |

---

<sup>72</sup> Al deze verslagen, ook de Brusselse, hebben een functie bij de voorbereiding van volgende werkgroepvergaderingen en/of bij verdere stadia die leiden tot een Raadsvergadering.

### Groep Raden/Attachés

Wanneer een Raadswerkgroep geen overeenstemming bereikt, wordt het betreffende dossier voor verder overleg op de agenda van het Coreper geplaatst als ii-punt. In sommige gevallen wordt het eerst overgedragen aan een ad hoc ingestelde groep van raden en attachés van de Permanente Vertegenwoordiging van de lidstaten. In principe zitten er geen deskundigen bij dit overleg, tenzij de permanente vertegenwoordiger en/of het voorzitterschap dat noodzakelijk vindt. Het overleg wordt gevoerd door de raden en attachés die namens een vakdepartement deel uitmaken van de PV-EU, en die politieker van inslag zijn dan de technische experts in de werkgroepen. In dit stadium gaat het om het bereiken van een compromis over de hoofdzaken van het voorstel, waarna het voorstel alsnog als hamerpunt op de Coreper-agenda komt. Als het echter een ii-punt blijft dan zet het Coreper de inhoudelijke bespreking voort.

Een voorbeeld van een Groep Raden/Attachés is de Brusselse PV-werkgroep *Questions Commerciales GATT*, waarin de standpunten werden gecoördineerd waarmee de Commissie in gemeenschappelijkverband de belangen behartigde in de GATT.

De minister van LNV instrueert zijn eigen afgevaardigden naar deze groepen, zij het in overleg met de eventuele medebetrokken departementen. Naast de officiële Brusselse verslagen en de rapportage door de PV-EU kan er over dit stadium van de besluitvorming afzonderlijk gerapporteerd worden door LNV-ambtenaren bij de PV-EU (zie daarvoor hoofdstuk 2.6).

(78.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|-------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| Handeling   | Het voorbereiden van vergaderingen van ad hoc groepen Raden/Attachés met betrekking tot de agrarische handelspolitiek                                                                                                                                                                                                                                     |
| Periode     | 1958-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| Bron        | EU-Handboek, p. 78                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| Opmerkingen | – Bij dossiers waarvoor LNV primair verantwoordelijk is leidt de handeling met name tot instructies en tussentijdse bijstelling van het onderhandelingsstandpunt, in overleg met eventuele mede betrokken departementen.<br>– Bij dossiers waarvoor LNV geen eerste verantwoordelijkheid draagt leidt de handeling alleen tot departementale standpunten. |

### Coreper en CSA

#### *Taken en samenstelling*

Coreper is de verkorting van *Cormité des représentants permanents*, waarin dus de permanente vertegenwoordigers van de lidstaten (PV's) zitting hebben. Het Coreper, ingesteld bij art. 151 Verdrag van Rome (oud), bereidt alle Raadsvergaderingen voor en probeert zoveel mogelijk overeenstemming te bereiken over de ii-punten die op lager ambtelijk niveau onopgelost zijn gebleven. Het Coreper sluit de ambtelijke besprekingen af met het besluit om het voorstel in al dan niet gewijzigde vorm aan de Raad voor te leggen, vergezeld van eventuele amendementen van de nationale vertegenwoordigers en adviezen van de geraadpleegde instellingen. Wanneer zodoende op ambtelijk niveau tussen de regeringen en de Commissie overeenstemming bereikt is, komt het ontwerp-voorstel op de agenda van de Raad als A-punt. Daarover vindt in de Raad dan doorgaans geen discussie meer plaats. Wanneer het Coreper geen overeenstemming kan bereiken gaat het voorstel als B-punt voor politieke discussie naar de Raad, hoewel er desgewenst nog een ad hoc High Level groep voor ingesteld kan worden. In 1960 stelde de Raad een bijzonder comité voor de landbouw in.<sup>73</sup> Dit *Comité Spécial Agriculture*

---

<sup>73</sup> Zie het zogenaamde Eerste Versnellingsbesluit (PbEG 1960, L 1217).

(CSA) is gelijkwaardig aan het Coreper maar bereidt uitsluitend de agendapunten van de Landbouwrap voor die betrekking hebben op het gemeenschappelijk landbouwbeleid.

Het Coreper vergadert wekelijks in Brussel. Voorzitter is de PV van het land dat het halfjaarlijkse EU-voorzitterschap van de Raad bekleedt. Het Coreper komt bijeen in twee verschillende samenstellingen:

- In Coreper I worden de lidstaten vertegenwoordigd door de plaatsvervangende PV's. De onderwerpen zijn over het algemeen technisch, dus politiek minder gevoelig van aard. Voor LNV relevante onderwerpen zijn onder andere het gemeenschappelijk visserijbeleid, veterinaire en fytosanitaire zaken, levensmiddelen en interne markt.
- In Coreper II worden de lidstaten vertegenwoordigd door de ambassadeurs zelf, de PV's. Hier komen onderwerpen aan de orde die politiek gevoeliger liggen, zoals externe betrekkingen en financiering van de EU.

Het CSA bereidt vergaderingen van de Landbouwrap voor, althans de agendapunten die betrekking hebben op het gemeenschappelijk landbouwbeleid, dus het agrarisch markt- en prijsbeleid en het landbouwstructuurbeleid. De overige onderwerpen die zijn toegewezen aan de Landbouwrap worden voorbereid door het Coreper; dergelijke dossiers kunnen veterinaire of fytosanitaire zaken betreffen, of bijvoorbeeld zaaizaadrichtlijnen.

#### *Instructie-overleg en rapportage*

Het ministerie van LNV bereidt een departementaal standpunt voor vanuit de verantwoordelijkheden ten aanzien van de nationale landbouw, visserij, natuurbescherming en het dierenwelzijn. De Nederlandse inbreng in vergaderingen van het CSA wordt tot op heden informeel voorbereid op het ministerie van LNV, maar voor de inbreng in vergaderingen van het Coreper bestaat een formeel interdepartementaal overleg: het Coreper-instructie-overleg (ook wel: PV-instructie-overleg). Dit overleg staat onder leiding van het ministerie van Buitenlandse Zaken en bespreekt de concept-instructies die opgesteld zijn door de primair verantwoordelijke ministeries. Wanneer geen consensus bereikt wordt, kunnen de instructies wat minder concreet geformuleerd worden of kan er op hoog ambtelijk niveau gezocht worden naar een oplossing. Dit komt overigens nog maar weinig voor, in tegenstelling tot de vaak pittige discussies die 10 à 20 jaar geleden wel plaatsvonden. Na afloop van het PV-instructie-overleg rapporteert de LNV-vertegenwoordiger aan zijn eigen departement.

Na de Coreper- en CSA-vergaderingen stelt in beginsel de PV-EU daarvan verslagen op. Daarnaast kan er over Coreper afzonderlijk gerapporteerd worden door LNV-leden bij de PV-EU (zie daarvoor hoofdstuk 2.6). Deze verslagen staan los van de officiële Busselse verslagen. Verslaglegging van de CSA-vergaderingen gebeurt door de directie Internationale Zaken van het ministerie van LNV.

(79.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|-------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| Handeling   | Het voorbereiden van vergaderingen van het Coreper of het CSA met betrekking tot de agrarische handelspolitiek                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| Periode     | 1958-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Bron        | EU-Handboek, pp. 78 en 102                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| Opmerkingen | <ul style="list-style-type: none"><li>– Met betrekking tot het Coreper stelt de minister van LNV concept-instructies op inzake dossiers waarvoor hij primair verantwoordelijk is (en die vastgesteld worden in het Coreper-instructie-overleg). Daarnaast stelt hij departementale standpunten op ten aanzien van Commissievoorstellen waarvoor LNV mede verantwoordelijk is.</li><li>– De voorbereiding van CSA-vergaderingen gebeurt tot op heden informeel binnen het ministerie van LNV.</li></ul> |

(80.)

|           |                                                                                                                                              |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                             |
| Handeling | Het opstellen van verslagen van de departementale inbreng in het Coreper-instructie-overleg met betrekking tot de agrarische handelspolitiek |
| Periode   | 1958-                                                                                                                                        |
| Bron      | Interview                                                                                                                                    |
| Opmerking | Deze verslagen staan los van de vergaderverslagen die Buitenlandse Zaken maakt.                                                              |

(81.)

|           |                                                                                                                                      |
|-----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                     |
| Handeling | Het opstellen van verslagen van de Nederlandse inbreng in vergaderingen van het CSA met betrekking tot de agrarische handelspolitiek |
| Periode   | 1958-                                                                                                                                |
| Bron      | Interview                                                                                                                            |

#### High Level Groep

Wanneer ook het CSA of Coreper geen overeenstemming weet te bereiken over een Commissievoorstel, kan in uitzonderingsgevallen een onderwerp overgedragen worden aan een tijdelijke High Level Groep van hoge beleidsambtenaren. De minister van LNV instrueert zijn eigen afgevaardigden naar deze groepen, die na afloop verslag uitbrengen. Deze verslagen staan los van de officiële Brusselse verslagen.

(82.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
|-------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| Handeling   | Het voorbereiden van vergaderingen van ad hoc High Level groepen met betrekking tot de agrarische handelspolitiek                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| Periode     | 1958-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| Bron        | Interview                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| Opmerkingen | <ul style="list-style-type: none"><li>– Bij dossiers waarvoor LNV primair verantwoordelijk is leidt de handeling met name tot instructies en tussentijdse bijstelling van het onderhandelingsstandpunt, in overleg met eventuele mede betrokken departementen.</li><li>– Bij dossiers waarvoor LNV geen eerste verantwoordelijkheid draagt leidt de handeling alleen tot departementale standpunten.</li></ul> |

(83.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|-------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| Handeling   | Het opstellen van verslagen van ad hoc High Level groepen met betrekking tot de agrarische handelspolitiek                                                                                                                                                                                      |
| Periode     | 1958-                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| Bron        | EU-Handboek, p. 77                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| Opmerkingen | <ul style="list-style-type: none"><li>– Wanneer LNV niet primair betrokken is bij de High Level groep betreft het verslag alleen de relevante agendapunten.</li><li>– Deze rapportages moeten onderscheiden worden van de verslaglegging door de PV-EU en door het Raadssecretariaat.</li></ul> |

## Raad

Op het niveau van de Raad is de ambtelijke inbreng ondergeschikt aan de politieke onderhandelingen die de lidstaten voeren over het Commissievoorstel waarmee deze hele procedure begon. Als de Raad geen overeenstemming bereikt over een voorstel wordt de discussie aangehouden tot een volgende vergadering of terugverwezen naar de permanente vertegenwoordigers (Coreper of CSA), die dan een nieuw ontwerp-akkoord moeten formuleren. Wanneer de onderhandelingen desondanks blijven stagneren kan het voorstel in het uiterste geval voorgelegd worden aan de Europese Raad, waarin de regeringsleiders en het Franse staatshoofd zitting hebben. Vanaf dat hoogste politieke niveau moet er een beslissende impuls komen voor afronding van het overleg in de desbetreffende Vakraad.<sup>74</sup>

### *Ambtelijke voorportalen*

In dit stadium wordt niet meer gesproken van instructies, maar van standpunten; overigens worden de onderhandelingen wel voorbereid door positiebepalingen. In de Raad is het toegestaan om bepaalde soorten van voorbehoud te maken, zowel bij het hele voorstel als bij onderdelen daarvan, of een parlementair dan wel een studie-, wacht- of taalvoorbehoud.

De nationale standpunten voor inbreng in de Raad worden sinds de begintijd van de EEG voorbereid door de Coördinatiecommissie voor Europese Integratie- en Associatieproblemen (CoCo). Deze staat onder leiding van de staatssecretaris voor Europese Zaken en bevat verder de PV en hoge ambtenaren van alle ministeries. De CoCo komt wekelijks bijeen en overlegt aan de hand van departementale ontwerp-conclusies. Vervolgens formuleert de commissie conclusies en posities al naar gelang men het eens kan worden over het per agendapunt in te nemen standpunt. De conclusies kunnen bestaan uit A- en B-punten, wat betekent dat het in principe niet, respectievelijk wel nodig is om in de ministerraad een nadere inhoudelijke discussie te voeren. De LNV-directie die deelneemt aan het CoCo-beraad rapporteert hierover aan de minister met een nota.

Voor algemene en op langere termijn spelende zaken van EU-belang bestaat sinds 1993 de Coördinatiecommissie op Hoog Ambtelijk Niveau (CoCoHan). Deze vergadert op het niveau van de secretarissen- en directeuren-generaal, vaak in aanwezigheid van de Permanente Vertegenwoordiger en produceert geen instructies zoals de CoCo, maar algemene rapporten aan de desbetreffende minister.

### *Vaststelling van standpunten en instructies*

De voorbereidende conclusies van deze ambtelijke voorportalen komen vervolgens ter sprake in de gespecialiseerde onderraad van de ministerraad, de uit bewindslieden bestaande REIA-EA: Raad voor Europese en Internationale Aangelegenheden (voorheen de Raad voor Europese Zaken). Bij gebrek aan eenstemmigheid in de conclusies van de CoCo of CoCoHan stelt de REIA zelf een conclusie op. Tot slot stelt de ministerraad de instructie formeel vast voor de Nederlandse delegatie ten behoeve van haar opstelling in Brussel. Doorgaans bestaat zo'n instructie uit een korte conclusie van de CoCo, die enkele hoofdelementen van het Nederlandse standpunt bevat.

### *Nederlandse delegaties naar de Raden*

Zoals eerder gesteld loopt de Nederlandse werkverdeling niet altijd gelijk op met de Brusselse. Daardoor bereidt de minister van LNV niet alleen de Nederlandse inbreng voor in de Landbouwwraad en Visserijraad, maar ook dossiers die in andere Vakraden behandeld worden. Andersom kan het ook gebeuren dat de minister van LNV in zijn 'eigen' Raad een Nederlands standpunt verdedigt dat is voorbereid door een ander ministerie.

De Landbouwwraad vergadert meestal iedere maand, de Visserijraad ongeveer vijfmaal per jaar. Delegaties naar deze Raden worden geleid door de minister of staatssecretaris van LNV, en bestaan verder uit ambtelijke vertegenwoordigers van LNV, Buitenlandse Zaken en Financiën alsmede vaak van Economische Zaken.

---

<sup>74</sup> De informele functie als beroepsorgaan voor de Vakraden was oorspronkelijk toebedacht aan de Algemene Raad, die sinds kort probeert om dit verloren terrein te herwinnen.

Wanneer de minister van LNV is aangewezen als mede- of zelfs primair verantwoordelijk voor een agendapunt op een vergadering van een andere Vakraad, maakt een vertegenwoordiger van LNV zeker deel uit van de delegatie, en anders naar believen.

Na afloop van een bijgewoonde Raadsvergadering stellen LNV-vertegenwoordigers een verslag op. Verslagen van de Landbouwwraad en de Visserijraad worden naar het parlement gezonden, wat niet het geval is met LNV-verslagen van de relevante agendapunten van andere Raadsvergaderingen waaraan LNV heeft deelgenomen. De rapportages van de Landbouwwraad en de Visserijraad geven overigens het Nederlands perspectief weer en moeten onderscheiden worden van de officiële vergaderverslagen door het Raadssecretariaat.

(84.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|-------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| Handeling   | Het voorbereiden van CoCo-vergaderingen met betrekking tot de agrarische handelspolitiek                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| Periode     | 1958-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| Bron        | EU-Handboek, p. 103                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| Opmerkingen | <p>– Bij dossiers waarvoor LNV primair verantwoordelijk is leidt de handeling met name tot concept-instructies, die besproken worden in de CoCo en vastgesteld in de ministerraad.</p> <p>– Bij dossiers waarvoor LNV geen eerste verantwoordelijkheid draagt leidt de handeling alleen tot departementale standpunten inzake door andere ministers opgestelde concept-instructies.</p> |

(85.)

|           |                                                                                                                                  |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                 |
| Handeling | Het opstellen van verslagen van de departementale inbreng met betrekking tot de agrarische handelspolitiek in CoCo-vergaderingen |
| Periode   | 1958-                                                                                                                            |
| Bron      | EU-Handboek, p. 104                                                                                                              |

(86.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|-------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Handeling   | Het opstellen van verslagen van gevoerde onderhandelingen met betrekking tot de agrarische handelspolitiek in de Raad                                                                                                                                                                                                                                             |
| Periode     | 1958-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| Opmerkingen | <p>– Wanneer LNV als mede betrokken departement heeft deelgenomen aan een vergadering van een andere Raad dan de Landbouwwraad of de Visserijraad, betreft het verslag alleen de relevante agendapunten.</p> <p>– De hier bedoelde rapportages vanuit Nederlands perspectief moeten onderscheiden worden van de vergaderverslagen door het Raadssecretariaat.</p> |

(87.)

|           |                                                                                                                                                                           |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                                                          |
| Handeling | Het opstellen van departementale standpunten ten aanzien van algemene en op langere termijn spelende zaken van EU-belang met betrekking tot de agrarische handelspolitiek |
| Periode   | 1993-                                                                                                                                                                     |
| Opmerking | Overleg hierover in de Coördinatiecommissie op Hoog Ambtelijk Niveau (CoCoHan) leiden tot algemene rapporten aan de betrokken ministers.                                  |

(88.)

Actor Minister van LNV

Handeling Het opstellen van verslagen van de departementale inbreng met betrekking tot de agrarische handelspolitiek in CoCoHan-vergaderingen

Periode 1993-

Bron EU-Handboek, p. 103

## **DEEL 2. AGRARISCHE EXPORTBEVORDERING**

## 2.1 Het beleidsterrein

### 2.1.1 Definitie en doelstelling

Het begrip agrarische exportbevordering kan op verschillende manieren worden opgevat. Tegenwoordig wordt het beleidsterrein aangeduid als ‘agrarische exportbevordering en internationalisering’, maar omdat dit stuk teruggaat tot 1945 is een neutrale aanduiding gekozen. De agrarische export kan direct of indirect bevorderd worden vanuit verschillende beleidsterreinen. Het voorliggende rapport beperkt zich tot de agrarische exportbevordering in specifieke zin, waarbij tot voor kort vooral de ‘klassieke’ middelen van promotie en marktonderzoek werden ingezet.

Tot aan het begin van de jaren negentig werd de doelstelling van de agrarische exportbevordering jaar in jaar uit ongeveer als volgt geformuleerd: *de handhaving en waar mogelijk versterking van de Nederlandse positie op de hoogontwikkelde traditionele markten (OESO-landen), en het onderzoeken en openen van nieuwe markten en marktsegmenten*.<sup>75</sup> Van oudsher ging het daarbij om al dan niet be- of verwerkte agrarische producten, sinds eind jaren zeventig uitgebreid met agrarische kennis en agro-industriële goederen. Om al deze producten en diensten als een geheel te kunnen benoemen wordt het begrip agribusiness gehanteerd.<sup>76</sup> Anno 1998 wordt de doelstelling van dit beleidsterrein wat compacter aangeduid als: *stimulering van de internationalisering en internationale markttoegang van de agribusiness*. Doel van het zogenaamde ‘E- en I-beleid’ (exportbevordering en internationalisering) is enerzijds om de negatieve consequenties van internationale marktontwikkelingen voor het bedrijfsleven te beperken, en anderzijds om te bevorderen dat het bedrijfsleven de gesignaleerde kansen benut.

Het exportbevorderingsbeleid mikt erop om een vliegwieleffect te bereiken: een betrekkelijk kleine inzet van de overheid en een veel grotere inbreng van het Nederlandse agrarische bedrijfsleven kunnen uiteindelijk resulteren in aanzienlijke exportresultaten. Het ministerie van LNV treedt niet zelf op als exporteur. De samenwerking tussen bedrijfsleven en overheid – waartoe al in de jaren twintig aanzetten waren gegeven – werd in de naoorlogse periode opgebouwd. De instrumenten waarmee dit doel wordt nagestreefd staan opgesomd in hoofdstuk 2.5 en komen kort gezegd neer op stimulering van het bedrijfsleven bij markt- en imago-onderzoek, promotie, demonstratieprojecten of agrarische exporttransacties. Financiering daarvan kan plaatsvinden op basis van de begroting, en voorheen konden er ook subsidieregelingen vastgesteld worden. Daarnaast kan de overheid kaderovereenkomsten sluiten met (semi) staatshandellanden, waarna landbouwwerkgroepen het bedrijfsleven de mogelijkheid bieden om op deze moeilijk toegankelijke markten tot zaken te komen. Bovendien zoekt de minister van LNV aansluiting bij het exportbevorderende instrumentarium van Economische Zaken en Financiën. Een niet te onderschatten inbreng bij de exportbevordering wordt geleverd door de landbouwwattachés, die het bedrijfsleven kunnen voorzien van waardevolle informatie en ondersteuning en ook het ministerie op de hoogte houden van ontwikkelingen in het buitenland die relevant zijn voor de Nederlandse export. Zo bevordert het ministerie van LNV de interactie tussen overheid, collectieve promotie-organisaties en individueel bedrijfsleven, waarbij de inzet langzamerhand beperkt wordt tot coördinatie van marktonderzoek en exportbevorderende activiteiten en tot de opening van nieuwe of moeilijk toegankelijke markten. De steun is meer gericht op het midden- en kleinbedrijf dan op grote ondernemingen.

<sup>75</sup> Landbouw-Vademecum 1990; dit uitgangspunt is overigens al te vinden in de begroting van 1953.

<sup>76</sup> In de jaren zeventig werd dit begrip in engere zin gebruikt voor de agrarische handel en industrie (Begroting 1971).

### 2.1.2 Afbakening ten opzichte van andere beleidsterreinen

#### *Landbouwkwaliteitsbeleid*

Het landbouwkwaliteitsbeleid is gericht op verhoging van de kwalitatieve betrouwbaarheid van landbouwproducten, met als een van de doeleinden het veilig stellen van de agrarische export. Het gaat echter te ver om dat beleid te beschouwen als een vorm van agrarische exportbevordering, vooral vanwege de specifieke definitie van exportbevordering die centraal staat in het voorliggende rapport. Zie verder Pivot-rapport ‘Landbouwkwaliteitsbeleid’ (in ontwikkeling op het ministerie van LNV).

#### *Agrarisch markt- en prijsbeleid*

Het agrarisch markt- en prijsbeleid subsidieert (sinds 1970 vanuit Brussel) de agrarische export met zogenaamde exportrestituties. Het doel daarvan is echter niet zozeer de exportbevordering, als wel de stabilisering van het binnenlandse c.q. communautaire prijspeil en de garantie van een redelijk boereninkomen. Vanuit dezelfde doelstelling maakt afzetbevordering op de interne markt deel uit van het markt- en prijsbeleid. Zie verder Pivot-rapport ‘Agrarisch markt- en prijsbeleid en voedselvoorziening’ (in ontwikkeling op het ministerie van LNV).

#### *Voorlichting*

Het Pivot-rapport ‘In den strijd tegen onwetendheid, valsche voorstelling en leugen’ analyseert de voorlichtingstaken van de rijksoverheid.<sup>77</sup> De nadruk ligt enerzijds op de voorlichting over het algemene regeringsbeleid door de ministers van Algemene Zaken en van Buitenlandse Zaken en anderzijds op de kaders voor de externe en interne voorlichting door de overige ministers. Voorlichting als instrument op een ander beleidsterrein en specifiek gericht op bepaalde doelgroepen valt er echter buiten. Daarom behandelt het voorliggende rapport de voorlichtingsactiviteiten van de Agrarische Vertegenwoordiging in het Buitenland en de informatieverschaffing ten behoeve van de agrarische exportbevordering.

---

<sup>77</sup> M.J.B. Kavelaars, “In den strijd tegen onwetendheid, valsche voorstelling en leugen”. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein voorlichting van de rijksoverheid, 1931-1990, ‘s-Gravenhage 1998.

## 2.2 Historische ontwikkelingen

### 2.2.1 Nederland als agrarisch exportland

De Nederlandse agrarische sector produceert aanzienlijk meer dan in eigen land kan worden afgezet en is daardoor voor een groot deel gericht op de export (sinds de jaren tachtig voor meer dan de helft). De nabije buitenlandse bevolkingscentra vormen grote en stabiele afzetmarkten, die bediend kunnen worden door een uitgebreide vervoersinfrastructuur. De agrarische export levert al sinds het begin van de eeuw belangrijke bijdragen aan de versterking van de Nederlandse deviezenpositie en aan het evenwicht van de betalingsbalans, en is daarom van fundamentele betekenis voor de nationale economie. In 1950 bestond de totale Nederlandse goederenexport voor 45,9% uit agrarische producten, een aandeel dat sindsdien teruggelopen is tot een nog altijd respectabele 23%.<sup>78</sup>

De voornaamste Nederlandse agrarische exportproducten zijn ofwel van dierlijke oorsprong (zuivelproducten en vlees), ofwel afkomstig uit de tuin- en intensieve akkerbouw (bloemen, kasgroenten en zaaizaden). Een van de voornaamste vormen van agrarische productie in Nederland is de zogenaamde veredeling: het als het ware omzetten van veevoer in hoogwaardiger producten zoals vlees, eieren en zuivel.<sup>79</sup> De internationale concurrentiepositie van de agrarische sector wordt in sterke mate bepaald door de voedingsmiddelenindustrie, die in 1948 al 60% van de landbouwexport inbracht en sindsdien voortdurend aan belang gewonnen heeft.<sup>80</sup> Uit de hoek van de agro-industrie komen gewilde nieuwere exportproducten zoals stalinstallaties, slachtlijnen en eiersorteermachines. Andere gespecialiseerde agrarische kennis betreft de landinrichting. Het totale exportaanbod van de Nederlandse agribusiness kent dus een zeer grote verscheidenheid, die tegenwoordig als volgt kan worden onderverdeeld:

- primaire landbouwproducten (zoals eieren en snijbloemen)
- be- en verwerkte landbouwproducten (zuivelproducten, cacaoproducten enz.)
- uitgangsmateriaal (zaaizaden, fokvee e.d.)
- agro-industriële producten (machines en installaties voor de landbouw en verwerkende industrie)
- agrarische diensten en kennis.

De bestemming van al deze producten is eveneens zeer divers. Een globale indeling van de relevante markten onderscheidt onder meer traditionele Westeuropese markten, verder gelegen kapitaalcrachtige markten, landen in Oost-Europa en nieuwe industrielanden. Het belangrijkste voor de agrarische export zijn de traditionele hoogontwikkelde landen, want niet minder dan driekwart van de export is bestemd voor landen binnen de Europese Unie. Als vanouds is Duitsland de voornaamste bestemming; deze speciale handelsrelatie met de oosterburen gaat terug tot de opkomst van de mijnbouw en de staalindustrie in het Ruhrgebied tijdens de vorige eeuw.

Nederland land verzorgt tegenwoordig ongeveer 20% van de agrarische handel tussen EU-lidstaten en is ook op mondiaal niveau een belangrijke landbouwexporteur geworden, met een aandeel dat van 6% in 1985 steeg tot 7,5% in 1994 (met een waarde die meegroeide van 34 naar 72 miljard gulden). In 1996 nam Nederland de derde plaats in op de wereldranglijst van agrarische exporteurs, na de Verenigde Staten en Frankrijk.<sup>81</sup> Voor kaas, cacaoboter en cacaopoeder staat of stond ons land zelfs

<sup>78</sup> Jansma, K. en M. Schoor (red.), *Tweehonderd jaar geschiedenis van de Nederlandse landbouw* (1987).

<sup>79</sup> In de secundaire sectoren wordt het begrip veredeling veelal gekoppeld aan in- en uitvoer. Bij passieve veredeling worden Nederlandse basisproducten in het buitenland veredeld, terwijl bij actieve veredeling het omgekeerde gebeurt. Een voorbeeld van het laatste is de Nederlandse productie van cacaoboter en -poeder, waarvoor eerst de invoer van cacaobonen vereist is.

<sup>80</sup> Begroting 1950, 11.

<sup>81</sup> Rapport *VIMA*, p. 30

op de eerste plaats, evenals voor enkele primaire landbouwproducten zoals bloemen, aardappelen en eieren.

### 2.2.2 Periode tot 1970

De handel met het buitenland vormt al eeuwenlang een wezenlijke bron van inkomsten voor Nederland. Om deze bron veilig te stellen begon de overheid aan het begin van deze eeuw met een eerste vorm van agrarische exportbevordering. In het buitenland gestationeerde rijksambtenaren rapporteerden vanaf 1908 aan het ministerie over agrarische onderwerpen, waarbij de nadruk aanvankelijk nog lag op gegevens over de buitenlandse handel. Een actievere exportbevordering viel waar te nemen sinds de jaren twintig, toen de overheid reizen met exporteurs organiseerde naar landen als Litouwen en Letland.

Een belangrijk financieel instrument was de exportkredietverzekering, een vroege vorm van publiek-private samenwerking die begon in de crisisperiode van de jaren dertig en die exporttransacties verzekerde tegen commerciële en politieke risico's in landen met instabiele economieën. De kosten en de risico's, zoals onteigeningen, werden gedragen door de overheid, en de afhandeling van de dekkingen en uitkeringen werd uitbesteed aan de particuliere Nederlandsche Credietverzekering Maatschappij (NCM).<sup>82</sup>

In de periode voor de oorlog werd ook het bedrijfsleven zelf actief op dit gebied. Zo voerde het Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen in Nederland (CBT) buitenlandse reclamecampagnes, die bestonden uit tentoonstellingen, publiciteit en winkelacties. De activiteiten waren overigens bijna uitsluitend gericht op de afzet van bloembollen.<sup>83</sup>

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was van normale handel uiteraard geen sprake, en na de bevrijding kon de Nederlandse exportpositie niet zonder complicaties worden hersteld. Door de schaarste op de wereldmarkt stegen de voedselprijzen namelijk aanmerkelijk, wat de kostprijs van de Nederlandse dierlijke producten verhoogde (de granen voor veevoer kwamen grotendeels uit het buitenland) en de export dus navenant verlaagde. Het veevoer was bovendien afkomstig uit de dure dollargebieden, evenals de industriële grondstoffen en goederen voor de wederopbouw. Het was dan ook geen wonder dat de exportbevordering vooral werd gericht op landen als de VS en Canada.

De toen zo genoemde 'exportpropaganda' werd vanaf die tijd toegepast op een groter assortiment aan landbouwproducten dan voor de oorlog het geval was geweest. Voor pootaardappelen, stamboekvee en zaaizaden kwamen er aparte propagandacommissies, ondersteund door het ministerie van LNV. Vanaf 1947 werden de belangen gebundeld in de werkgroep Exportpropaganda Agrarisch Reproductiemateriaal (WEPARM). De gehanteerde middelen liepen uiteen van films, tentoonstellingen, brochures en proefzendingen tot studies van de marktstructuur van belangrijke afnemende landen. Exportcommissies onderhielden contact met het bedrijfsleven en nodigden bovendien buitenlandse kopers naar Nederland uit.<sup>84</sup> De overheidssteun verloor op financieel gebied overigens al snel zijn structurele karakter, maar wat bleef waren de inschakeling van de landbouwwattachsés, de verstrekking van informatie over buitenlandse marktverhoudingen aan de exportbevorderende instellingen en de secretariële ondersteuning voor de propagandacommissie.<sup>85</sup>

De agrarische exportbevordering in de wederopbouwperiode was aanvankelijk beperkt tot producten die niet ressorteerden onder de strenge voorschriften van de voedselvoorziening. De beschikbare voedingsmiddelen waren tijdens de schaarste immers in de eerste plaats bestemd voor de eigen

---

<sup>82</sup> Exportkredietverzekering volgens dit systeem bestaat nog steeds. De primaire verantwoordelijkheid ligt overigens bij de minister van Financiën, al is de minister van Landbouw betrokken bij de behandeling van aanvragen door agrarische exporteurs.

<sup>83</sup> Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen in Nederland, Vereniging van Bloemenveilingen in Nederland, *100 Jaar veilingen in de tuinbouw* (1987), p. 40.

<sup>84</sup> *Verslag over de landbouw in Nederland over 1947*, p. 209 e.v.

<sup>85</sup> *Ibidem*.

bevolking en mochten niet of nauwelijks uitgevoerd worden. Een andere belemmerende factor voor de export was het markt- en prijsbeleid van de overheid, dat onder meer gericht was op het voorkomen van binnenlandse prijsstijgingen. Doordat het lucratieve karakter van de export zou kunnen leiden tot tekorten op de binnenlandse markt en tot prijsstijgingen, hield de overheid de export van basisproducten als zuivel, vlees, eieren en suiker voorlopig in toom met heffingen en contingenteringen.<sup>86</sup>

Binnen de toegestane mogelijkheden tot uitvoer droeg het bedrijfsleven bij aan de eigen exportbevordering. Het Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen in Nederland (CBT) bijvoorbeeld was zeer actief in het bewerkstelligen dat er door compensatie- of ruiltransacties zaken gedaan kon worden met landen waarmee geen handelsverdrag bestond. Hiertoe betaalde het uit een eigen afzetfonds provisie aan compensatiebureaus die ruiltransacties opzetten, of nam het exportrisico's over.

De agrarische export kreeg in korte tijd zijn vertrouwde sterke positie terug, dankzij de rendabele agrarische productie en de lage kostprijzen. Een gunstige externe ontwikkeling was de voortschrijdende liberalisatie van de internationale handel, die vooral op gang kwam na het eerste GATT-verdrag van 1947. Van groot belang voor de export naar West-Europese landen waren ook de douane-unies waarbij Nederland betrokken raakte: de Benelux (vanaf 1948) en vooral de EEG (sinds 1958).

Toen de wereldmarktprijzen halverwege de jaren vijftig daalden en export geen druk meer op de binnenlandse prijsvorming zou betekenen, ging de overheid naar bevordering de export van primaire en verwerkte landbouwproducten ruimer ondersteunen. Hierbij werd behalve van exportpropaganda gebruik gemaakt van marktonderzoek, exportsubsidie en kredietgaranties. De taakverdeling tussen bedrijfsleven en overheid bleef daarbij ongewijzigd.

Het bedrijfsleven pakte de promotie inmiddels met verve aan door de oprichting van gemeenschappelijke productpromotie-organisaties (PPO's), die collectieve acties voerden op de traditionele West-Europese markten. Een voorbeeld van zo'n PPO is het in 1950 opgerichte Nederlands Zuivelbureau (NZB), dat teruggaat tot de crisistijd en als Crisis-Zuivelbureau al in 1934 het gebruik van meisjes in klederdracht introduceerde bij de aanprijzing van Nederlandse kaas.<sup>87</sup> Het Nederlands Zuivelbureau ressorteerde aanvankelijk onder het Bedrijfschap voor Zuivel en vervolgens onder het in 1956 ingestelde Produktschap voor Zuivel. In 1954 opende het NZB een filiaal in Aken: het Niederländisches Büro für Milcherzeugnisse, oftewel het Nederlands Zuivelbureau in Duitsland. Tegelijk werd een beeldmerk ontworpen van een meisje in klederdracht met een Goudse en een Edammer kaas. De directeur van het NZB in Duitsland besloot in 1961 om reclame te maken op de Duitse televisie met in de hoofdrol een kaasmeisje dat bij die gelegenheid Frau Antje werd genoemd. Deze figuur sloeg goed aan en werd vervolgens stevast gebruikt bij de collectieve zuivelreclame, met als gevolg dat Frau Antje in Duitsland uitgroeide tot een begrip dat onmiddellijk geassocieerd wordt met Nederlandse kaas. Ook in veel andere landen kwamen 'kaasambassades', zoals in België, Frankrijk, Engeland, de VS, Japan en in landen in Zuid- en Oost-Europa. Aangestoken door dit succes begonnen andere Nederlandse agrarische bedrijfstakken collectieve reclame te maken met vergelijkbare dames in klederdracht, voor producten als bloemen, aardappelen en vis.<sup>88</sup>

---

<sup>86</sup> Zie PIVOT-rapport *Agrarisch markt- en prijsbeleid en voedselvoorziening*.

<sup>87</sup> In 1942 werd deze organisatie omgevormd tot In- en verkoopbureau voor Zuivel, als onderdeel van het kort tevoren ingestelde Bedrijfschap voor Zuivel. Nadat voor de promotietaken het NZB was opgericht werden de aan- en verkoopactiviteiten eind jaren vijftig opgedragen aan het VIB (Voedselvoorzienings- en verkoopbureau).

<sup>88</sup> De geestelijke vader van Frau Antje was Hans Willemse, die van 1960-1989 directeur was van het NZB in Duitsland. Naar aanleiding van zijn overlijden verscheen in *Het Parool* van 12-12-1998 een artikel van H. Hoekstra: '21 Feiten die u moet weten over Frau Antje', waaruit geput is voor dit hoofdstuk.

### 2.2.3 Jaren zeventig en tachtig

Na 1970 kwam de nationale exportpositie onder dubbele druk te staan doordat de Nederlandse lonen sterker stegen dan in het buitenland en doordat andere landen meer middelen inzetten voor hun exportbevordering. In het licht van deze ontwikkelingen kon de overheid niet achterblijven om de teruglopende uitvoer nieuwe stimulansen te geven. Het ministerie van LNV hield een enquête onder exporteurs om het beleid op hun wensen te kunnen afstemmen, en besloot vervolgens om het aantal landbouwbureaus in het buitenland uit te breiden. Tevens kwam er aandacht voor verder weg gelegen markten, want de markten binnen de EG boden nauwelijks nog ruimte voor groei. Zo verviervoudigde het Nederlandse budget voor agrarische exportbevordering tussen 1965 en 1971 en steeg het aantal landbouwwattachs van 18 naar 25, met als tastbaar resultaat een waardevermeerdering van de agrarische export met 71%.<sup>89</sup> Met het toenemende budget steeg ook het aantal exportbevorderende instrumenten aanzienlijk. De meeste aandacht werd gericht op de EG, de EVA-landen (de overige Europese landen) en de Verenigde Staten.

Ondanks de verhoogde inspanning verloor de Nederlandse agrarische export sinds het eind van de zeventiger jaren opnieuw terrein. De oorzaken lagen nu bij de stijgende landbouwproductie in de EG-lidstaten, de daarmee samenhangende marktverzadiging, de toenemende concurrentie van andere landen en allerlei vormen van protectie door landen buiten de EG.<sup>90</sup> Het LNV-budget voor agrarische exportbevordering werd daarom nogmaals drastisch verhoogd.<sup>91</sup> Een artikel waarvan de export opvallend toenam was de agrarische kennis, met name op het gebied van de landinrichting. Deze export kreeg de vorm van samenwerkingsovereenkomsten met landen als Roemenië, Irak en Trinidad.<sup>92</sup>

Tegelijk kwam er aansluiting bij de algemene exportbevordering vanuit het departement van EZ, die bijvoorbeeld leidde tot een gezamenlijke systematische marktverkenning voor de export van agro-industriële export. Rond 1980 nam Economische Zaken initiatieven om de steunregelingen aan individuele bedrijven te stroomlijnen, waarbij ook de minister van LNV betrokken was.

Zoals eerder vermeld waren er door de productschappen organisaties ingesteld voor onpersoonlijke productreclame, de PPO's (product-promotieorganisaties). In enkele gevallen subsidieerde de minister van LNV de totstandkoming, zoals in 1969 ten behoeve van de Stichting Propaganda voor Nederlands vee in het buitenland.<sup>93</sup> De PPO's beschikten over allengs toenemende budgetten, die vanaf de tachtiger jaren uitgroeiden tot ver boven het bedrag dat het ministerie uitgaf aan agrarische exportbevordering.<sup>94</sup> Dat was voor de overheid aanleiding om de betrokkenheid te verminderen bij activiteiten die ook door de PPO's gedaan konden worden, en voornamelijk nog steun te geven aan de zoektocht naar nieuwe distributiekanaalen en marktsegmenten voor de agribusiness. Tegelijkertijd werden de stimuleringsactiviteiten gebundeld tot jaarlijkse marktgerichte actieprogramma's en werd de marktverkenning voor de agro-industriële export op een systematischer leest geschoeid. Zelfs werd er geëxperimenteerd met sponsoring.<sup>95</sup> Intussen werden de traditionele middelen nog ingezet in verder gelegen koopkrachtige markten die voor het bedrijfsleven moeilijk toegankelijk waren, zoals nieuwe industrielanden en landen in het Midden-Oosten. Dit gold zeker voor de uitvoer van agro-industriële producten en diensten, die lange tijd vooral bestemd was voor verre landen of voor landen waar het

---

<sup>89</sup> Het budget voor agrarische exportbevordering en marktonderzoek groeide van f 1,1 miljoen in 1965 naar f 4,6 miljoen in 1971 (Begroting 1972, p. 28).

<sup>90</sup> Zo besteedde Duitsland in deze periode zeer veel geld aan zijn eigen exportbevordering (Begroting 1971).

<sup>91</sup> Het budget dat in 1981 nog 4,9 miljoen gulden bedroeg, sprong met ingang van 1982 naar f 10,2 miljoen. Tot deze verhoging was besloten in 1980.

<sup>92</sup> MvT Begroting 1982, p. 20.

<sup>93</sup> De Stichting Veeopro was onderdeel van het Produktschap voor Vee en Vlees (Landbouwwereldnieuws 39, 1984).

<sup>94</sup> De product- en bedrijfschappen steken ongeveer 5% van hun budget in de financiering van PPO's. In 1983 kwam dat neer op ongeveer f 90 miljoen (Exportnota, paragraaf 104).

<sup>95</sup> Het enige voorbeeld van structurele sponsoring door het ministerie van Landbouw vond vanaf ongeveer 1979 tot 1984 plaats bij de Wereldbekerwedstrijden voor Springruiters.

bedrijfsleven geen directe markttoegang had. Naar dergelijke landen zijn meermaals exploratiemissies ondernomen onder aanvoering van een bewindspersoon. De contacten met (semi) staatshandellanden kregen de vorm van kaderovereenkomsten en landbouwwerkgroepen. Vanaf 1987 kwamen er gezamenlijke presentaties van de hele agribusiness, dus van food/non food deelnemers, ter versterking van het Nederlandse landbouwimago als samenhangend geheel.

#### 2.2.4 Recente ontwikkelingen

De verzadiging van de EG-markt in de loop van de jaren tachtig bleek van structurele aard. Ook op de wereldmarkt ging de positie van de Nederlandse agrarische producten wat achteruit, en wel door de vermindering van EG-uitvoerrestituties, de harde gulden en de strengere milieuvorschriften dan in concurrerende exportlanden. Sinds de Europese marktbescherming aanmerkelijk verminderd werd is bovendien de Nederlandse agrarische exportpositie binnen de EU onder toenemende druk gekomen. Naast deze factoren speelde ook de schaduwzijde van de agrarische exportbevordering een rol. Zo leidde de export van plantaardig uitgangsmateriaal en technische kennis sinds het begin van de jaren tachtig tot een toenemende concurrentie op de markt van landbouwproducten door landen in het Middellandse Zee-gebied.<sup>96</sup>

Al met al manifesteerde de noodzaak zich steeds sterker van een grotere marktgerichtheid binnen de agrarische sectoren. In 1994 leidde het project ORCA (Oriëntatie op Concurrentiepositie Agrosector) tot een collectief marktonderzoek, waarvan het externe eindrapport waarschuwend getiteld was: *De markt gemist?*. Een jaar later kende minister Van Aartsen in de nota *Dynamiek en Vernieuwing* beleidsprioriteiten toe aan de agrarische exportbevordering en de internationalisering van de agribusiness.<sup>97</sup>

Een van de resultaten van deze keuze was het project Versterking internationale marktpositie agribusiness (VIMA), dat de basis vormde voor een sterker beleidsmatig fundament onder de exportbevordering.<sup>98</sup> Zo wordt de agrarische export geplaatst tegen de ruimere achtergrond van de internationalisering, de tendens van bedrijven om productie en afzet te plaatsen in landen die daarvoor de gunstigste omstandigheden bieden. Het exportbevorderings- en internationaliseringsbeleid (E en I) streeft enerzijds naar beperking van de negatieve consequenties van internationale marktontwikkelingen voor het bedrijfsleven, en anderzijds naar bevordering dat het bedrijfsleven de gesignaleerde kansen benut. Om deze vernieuwde doelstelling te realiseren verwisselt de traditionele en routinematige exportbevordering langzamerhand zijn ad hoc karakter voor een beleidsmatig beter onderbouwde opzet. Als basis fungeren regio- en landenvisies, die de Nederlandse landbouw-, natuur- en visserijbelangen beschrijven in hun onderlinge samenhang. Het beleid en de doelstelling van de exportbevordering kunnen vervolgens gespecificeerd worden in landenbeleidsdocumenten. Tegelijkertijd anticiperen de ministeries van LNV en Economische Zaken samen met de agrosector op de gevolgen van de toekomstige toetreding tot de EU van landen in Midden- en Oost-Europa. Het Programma Samenwerking Oost-Europa (PSO) realiseert de overdracht van Nederlandse kennis en kunde inzake modernisering van de hele agrosector in deze landen.

---

<sup>96</sup> Een ander voorbeeld was te zien in Duitsland, waar sinds de export van kaasmachines en -fabrieken steeds meer kaas geproduceerd wordt die concurreert met de echte Nederlandse kaas, en waar men bovendien gebruik maakt van de grote vraag naar kaas die vooral gecreëerd is door Nederland. Deze technologische export werd echter niet bevorderd vanuit LNV, aangezien Duitsland geen moeilijk toegankelijke markt was. Dat lag anders bij het eerder aangehaalde voorbeeld, waarvan de exportbevordering overigens een indirecte vorm had door middel van tentoonstellingen e.d. De PBO's hadden hiertegen doorgaans veel bezwaar vanwege de versterking van de buitenlandse concurrentie.

<sup>97</sup> HTK 1994-1995, 24 140 nr. 1; het gaat om Programma XVIII.

<sup>98</sup> Het gelijknamige rapport werd in 1996 door het ministerie uitgebracht.

De brief van de minister van LNV uit 1998 geeft de voornaamste punten van de agrarische exportbevordering ongeveer als volgt weer.<sup>99</sup>

Op de hoogontwikkelde Europese binnenmarkt streeft Nederland naar een positie in het hoogste kwaliteitssegment, waarbij de zogenaamde ketenomkering het uitgangspunt vormt. De eisen van het koopkrachtige maar kritische publiek in deze landen staan daardoor centraal, wat betekent dat naast kwaliteit, smaak en prijs ook de voedselveiligheid en een redelijke mate van dier- en milieuvriendelijkheid een belangrijke rol spelen. De exportbevordering wordt wat betreft deze markt dan ook gericht op profilering en ondersteuning van de agrosector bij het versterken van zijn positie in het hoogste kwaliteitssegment.

Het vergroten van markttoegang buiten de EU blijft een essentieel aspect van de exportbevordering. Een indirect maar daarom niet minder belangrijk effect op de export wordt bereikt door het nationale handelspolitieke streven naar vermindering van non-tarifaire handelsbelemmeringen (zie daarvoor deel 1 van dit rapport).

Verder bevordert het ministerie de gebundelde presentatie van Nederlandse agrarische kennis en technologie. De mondiale vraag daarnaar is groot, en kan het beste benut worden door een samenhangend aanbod van wetenschappelijk onderzoek, innovatie en concrete producten en diensten.

Gezien deze recente ontwikkelingen is het niet verwonderlijk dat men in Nederland de traditionele exportbevordering met kaasmeisjes is gaan beschouwen als misplaatst folkloristisch en hopeloos ouderwets. Daar staat tegenover dat Frau Antje in Duitsland tot op de huidige dag synoniem is met jong, natuurlijk en sympathiek. En een effectief symbool wordt niet zomaar afgeschaft, zeker niet bij bewezen diensten op zo'n belangrijke afzetmarkt. Dat de rol van Frau Antje sinds het midden van de jaren negentig toch is verkleind hangt echter niet zozeer samen met moderne opvattingen over reclame als wel met de gewijzigde structuur van de nationale zuivelproductie. Collectieve reclame is bedoeld voor alle ondernemingen binnen een sector, maar na opeenvolgende fusies zijn er in Nederland nog maar twee grote zuivelverwerkende industrieën overgebleven – en die maken liever reclame voor hun eigen merkproducten. Inmiddels is het netwerk aan zuivelbureaus in het buitenland opgeheven, met dat in Aken als laatste (1998). Dat neemt niet weg dat de symboolfunctie van Frau Antje zal blijven voortleven zolang de buitenlandse pers een personificatie van Nederland blijft vormgeven als een vrouwenfiguur in klederdracht.

---

<sup>99</sup> *Brief exportbevordering Nederlandse agribusiness* (Kamerstukken 1997-1998, 24 140 nr. 40).

## 2.3 Actoren

N.B. Hoewel sommige van de onderstaande actoren alleen zijdelings in beeld komen bij de agrarische exportbevordering, zijn ze ter informatie toch in dit overzicht opgenomen. Het overzicht streeft geen volledigheid na.

### 2.3.1 Minister van LNV

Met de actor ‘minister van LNV’ wordt niet alleen de bewindsman bedoeld, maar tevens het ondersteunende ambtelijke apparaat. Ambtelijke functionarissen met extern gerichte bevoegdheden worden opgevoerd als zelfstandige actoren.<sup>100</sup>

Er is niet altijd een afzonderlijke ministerie van Landbouw geweest. Tot 1945 ressorteerden de aangelegenheden van landbouw en visserij achtereenvolgens onder de ministeries van:

|           |                                                             |
|-----------|-------------------------------------------------------------|
| 1901-1905 | Waterstaat, Handel en Nijverheid                            |
| 1905-1922 | Landbouw, Nijverheid en Handel                              |
| 1923-1932 | Binnenlandse Zaken en Landbouw                              |
| 1932-1935 | Economische Zaken en Arbeid (vanaf 1933: Economische Zaken) |
| 1935-1937 | Landbouw en Visserij                                        |
| 1937-1940 | Economische Zaken                                           |
| 1940-1944 | Landbouw en Visserij                                        |
| 1944-1945 | Handel, Nijverheid en Landbouw                              |

Sinds de bevrijding heeft het ministerie geopereerd onder de volgende namen:

|           |                                          |
|-----------|------------------------------------------|
| 1945      | Voedselvoorziening, Landbouw en Visserij |
| 1945-1959 | Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening |
| 1959-1989 | Landbouw en Visserij                     |
| 1989-     | Landbouw, Natuurbeheer en Visserij       |

#### *Agrarische vertegenwoordiging in het buitenland*

Sinds 1922 bestaat er een agrarische vertegenwoordiging in het buitenland (AVB). De directie van de Landbouw had vanaf 1921 een Buitenlandse Landbouwvoorlichtingsdienst, terwijl de directie Voedselvoorziening sinds 1940 voorzien was van een afdeling Buitenland. In de vooroorlogse jaren waarin er geen afzonderlijk ministerie van Landbouw was, ressorteerden de agrarische vertegenwoordigers (met de functie van Rijkslandbouwconsulent) onder het departement dat de landbouwzaken behartigde.

Vanaf 1945 zijn alle agrarische vertegenwoordigers ondergebracht bij het ministerie van Landbouw, zij het tot 1956 op een viertal plaatsen:

- rechtstreeks onder de S-G
- binnen het Regeringscommissariaat voor de Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden (Recobaa)
- binnen de directie van de Landbouw en de afdeling Visserijen
- binnen de directie van de Voedselvoorziening.

De Buitenlandse Dienst van de Recobaa omvatte zowel de vertegenwoordigers van het ministerie van Landbouw in het buitenland als de vertegenwoordigers van het ministerie van Economische Zaken die in sommige landen tevens de agrarische belangen behartigden. Toen het Recobaa in 1949 geïntegreerd

---

<sup>100</sup> Uit praktische overwegingen wordt in dit rapport een uitzondering gemaakt ten aanzien van de landbouwwattachés. Niet alle hierin geformuleerde handelingen van of ten opzichte van landbouwwattachés zijn strikt extern gericht, maar gezien de fysieke afstand tussen het Nederlandse hoofdkwartier en de landbouwbureaus is er een wat ruimere hantering van het begrip handeling gehanteerd.

werd in de departementale structuur, gingen de Buitenlandse Dienst en de afdeling Buitenlandse Voorlichting over naar de directie Landbouw.

In 1956 werd de afdeling Agrarische Vertegenwoordiging in het Buitenland (AVB) ingesteld als centraal punt voor de landbouwattachés.<sup>101</sup> Een jaar later werden de departementale afdelingen, dus ook AVB, omgezet in directies. Verder kwam er toen een afzonderlijke directie Exportbevordering (vanaf 1962: Exportbevordering en Informatie Buitenland). De taken hiervan werden in 1965 overgenomen door de directie AVB.

In 1976 werd de directie AVB omgezet in een stafbureau en werd de exportbevordering overgeheveld naar de directie Verwerking en Afzet van Agrarische Producten (VAAP), die in 1981 ook de taken met betrekking tot bilaterale handelspolitiek en economische samenwerking van de directie Internationale Aangelegenheden overnam. Sinds 1982 ressorteert de agrarische vertegenwoordiging onder het Bureau AVB, dat eerst ondergebracht werd bij de directie Algemene Zaken en sinds 1987 onder de directie Kabinet.

Aan ruim dertig Nederlandse ambassades zijn landbouwbureaus<sup>102</sup> verbonden, die afgezien van het administratieve en lokale personeel bemand worden door een landbouwraad met eventueel een (adjunct-) landbouwattaché onder zich, of door alleen een landbouwattaché. Behalve in landbouwbureaus die aan ambassades verbonden zijn, heeft de minister van LNV permanente vertegenwoordigers (PV's) bij de FAO in Rome en bij de EU in Brussel. Een aparte plaats binnen de AVB wordt ingenomen door de afvaardiging naar de PV-EU, oftewel de Permanente Vertegenwoordiging van het Koninkrijk der Nederlanden bij de EU, die onder andere vergaderingen van de Raad voorbereidt. Voor taken en handelingen van de PV-EU zie deel 1 (hoofdstukken 1.5.2 en 1.11.6).

Het personeels- en bureaubudget van de landbouwbureaus is tegenwoordig geïntegreerd met de overige rijksmiddelen op internationaal gebied sinds de stroomlijning vanaf 1996 door de Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS).

Het onderstaande schema brengt de organisatieonderdelen van het ministerie van LNV in beeld die sinds 1945 taken hebben uitgeoefend met betrekking tot de agrarische exportbevordering. Het gaat voornamelijk om de huidige directie Industrie en Handel en de AVB met hun respectievelijke taakvoorgangers.

#### **Directie Industrie en Handel en taakvoorgangers**

|           |                                                                                                                                                                                                  |
|-----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1945-1946 | afdeling Handel<br>(onderdeel van directie van de Voedselvoorziening)                                                                                                                            |
| 1946-1949 | afdeling Handel en Nijverheid<br>(onderdeel van directie van de Voedselvoorziening)                                                                                                              |
| 1949-1951 | afdeling Handel en Industrie<br>(onderdeel van directie van de Voedselvoorziening)                                                                                                               |
| 1951-1963 | afdeling (vanaf 1958 directie) Handel en Nijverheid<br>(onderdeel van directie van de Voedselvoorziening)                                                                                        |
| 1963-1971 | directie Agrarische Handel en Nijverheid (AHN)<br>(onderdeel van DG van de Voedselvoorziening en Visserijen)                                                                                     |
| 1971-1976 | directie Agrarische Handel en Nijverheid (AHN)<br>(onderdeel van hoofddirectie Agrarische Productie, Verwerking en Afzet (APVA), die onderdeel is van DG voor de Landbouw en Voedselvoorziening) |
| 1976-1991 | directie Verwerking en Afzet van Agrarische Producten (VAAP)                                                                                                                                     |

<sup>101</sup> Circulaire van 15-5-1956 (2555-70-2-56).

<sup>102</sup> Lange tijd werden deze bureaus ook wel 'landbouwposten' genoemd. De ambtsgebieden van een landbouwattaché zijn doorgaans overigens groter dan het land waarin de attaché gestationeerd is.

(onderdeel van DG voor de Landbouw en Voedselvoorziening)

1991- heden      directie Industrie en Handel (I&H)  
(tot 1995 onderdeel van DG van de Landbouw en Voedselvoorziening)

#### **Agrarische Vertegenwoordiging Buitenland en taakvoorgangers**

1945-              Landbou wattachés

1946-1950        afdelingen Buitenlandse Handelsaangelegenheden en Buitenlandse Voorlichting  
(onderdelen van Regeringscommissariaat voor de Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden.

1951-1957        afdeling Agrarische Vertegenwoordiging in het Buitenland

1951-1956        afdeling Buitenlandse Voorlichting  
(onderdeel van directie van de Landbouw)

1956-1974        directie (tot 1957: afdeling) Agrarische Vertegenwoordiging in het Buitenland  
(onderdeel van directie, later DG Voedselvoorziening c.q. Landbouw en Voedselvoorziening,  
vanaf 1973 onderdeel van directie Internationale Economische Aangelegenheden)

1975-1987        stafbureau Agrarische Vertegenwoordiging in het Buitenland  
(1975-1981 onderdeel van DG voor de Landbouw en de Voedselvoorziening,  
1982-1986 onderdeel van directie Algemene Zaken,  
1987 onderdeel van directie Kabinet)

1988-              bureau Agrarische Vertegenwoordiging Buitenland  
(onderdeel van directie Kabinet)

#### **Directie Exportbevordering**

(onderdeel van directie van de Voedselvoorziening)

1957-1964        (vanaf 1962: Exportbevordering en Informatie Buitenland)

### **2.3.2 Actoren binnen het ressort van de minister van LNV**

#### Landbouwraden en -attachés

De landbou wattachés en landbouwraden hebben binnen hun taakopdracht zelfstandige bevoegdheden en kunnen daarom beschouwd worden als actoren. Hoofdstuk 2.6 gaat uitgebreid in op hun taken, terwijl in de voorgaande rubriek de organisatorische inbedding in het ministerie is beschreven.

#### Platform Know How Export landbouw en cultuurtechniek

Dit was een van de drie platforms waarin sinds eind jaren zeventig markten, sectoren en specifieke expertise werden gecombineerd. Het platform landbouw en cultuurtechniek bestond uit vertegenwoordigers van het ministerie van LNV, de Landinrichtingsdienst en het agrarisch bedrijfsleven. De twee andere platforms waren gericht op respectievelijk openbare werken en transport en utiliteits- en woningbouw. De belangrijke punten uit de platforms kwamen ter sprake in de Interdepartementale Coördinatiegroep Know How Export.<sup>103</sup>

#### Stuurgroep voor agribusinessprojecten

In 1982 stelde de minister van LNV de Stuurgroep voor agribusinessprojecten in, die bestond uit hoge vertegenwoordigers van het ministerie (D-G Landbouw en Voedselvoorziening), het agrarische en

---

<sup>103</sup> Beantwoording van vraag 24 over de Exportnota.

agro-industriële bedrijfsleven en het bankwezen en die geleid werd door oud-premier Biesheuvel. De stuurgroep had als taak de verbetering van de samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven bij de opzet en uitvoering van grootschalige projecten op het gebied van de landbouw en de agro-industrie in de derde wereld of in staatshandellanden.<sup>104</sup> De werkzaamheden bestonden o.m. uit het identificeren van voorbeeldprojecten, die konden leiden tot het sluiten van een kaderovereenkomst of de instelling van een landbouwwerkgroep.

De stuurgroep heeft gefunctioneerd tot rond 1991.

### **2.3.3 Andere overheidsactoren**

#### Publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties (PBO's)

Productschappen en bedrijfsschappen – in samenvattende zin aangeduid als bedrijfsorganisaties – zijn overheidsorganen die naast hun publiekrechtelijke taken ook de belangen van het bedrijfsleven behartigen. Wat betreft de agrarische exportbevordering zijn ze actief op het gebied van marktonderzoek en collectieve promotie. Voor dit laatste financieren de agrarische bedrijfsorganisaties de zogenaamde PPO's (productpromotie-organisaties) en soms ook eigen bureaus in het buitenland, zoals de zuivelbureaus. De PPO's voeren sectorgebonden collectieve promotie-acties in Nederland en de Westeuropese landen. Ze worden bijna allemaal betaald door de productschappen, maar ook bedrijfsschappen kunnen een PPO steunen. Zo wordt het NIVAA gesubsidieerd door het Bedrijfschap voor de Groothandel en Tussenpersonen in Aardappelen (en voor zijn opheffing eveneens door het Landbouwschap). De gelden voor de PPO's worden bijeengebracht door heffingen die de PBO's aan hun leden kunnen opleggen, eventueel aangevuld met subsidie vanuit het ministerie van LNV.

Enkele voorbeelden van PPO's:

- BBH: Bloemenbureau Holland
- GFB: Groenten en Fruit Bureau
- IBC: Stichting Internationaal Bloembollencentrum
- NIVAA: Nederlands Instituut voor Afzetbevordering van Akkerbouwprodukten
- NZB: Nederlands Zuivelbureau (inmiddels: Stichting Nederlands Voorlichtingsbureau voor melk en Zuivelprodukten)
- PPH: Stichting Plant Publiciteit Holland
- VV: Voorlichtingsbureau Vlees

#### Minister van Buitenlandse Zaken

De minister van LNV detacheert zijn agrarische vertegenwoordigers in het buitenland, onder goedkeuring van de minister van Buitenlandse Zaken. Deze bewindsman stelt tevens de taakomschrijving van de landbouwraden en -attachés vast, aangezien ze verbonden zijn aan een ambassade en voor de duur van hun detachering onder politieke verantwoordelijkheid staan van de plaatselijke chef de poste (ambassadeur).

#### Minister van Economische Zaken

Deze minister is verantwoordelijk voor het algehele exportbevorderingsbeleid. In 1979 werden als hoofdelementen van exportbevordering genoemd: informatie, samenwerking en financiering. Ten aanzien van de exportkredietverzekering wordt de afbakening met de minister van Financiën toegelicht in de Beantwoording van vraag 42 van de Exportnota (HTK 1983-1984, 18 206 nr. 4). De afbakening tussen het exportbevorderingsbeleid en het algemene buitenlandse beleid, waarvan

---

<sup>104</sup> Stcrt. 1982, 160.

Buitenlandse Zaken de coördinatie voert, wordt o.a. toegelicht in de Beantwoording van vraag 83 van de Exportnota.

#### Minister van Financiën

De minister van Financiën is politiek verantwoordelijk voor de exportkredietverzekering. Aanvragen worden behandeld in overleg met de ministers van Buitenlandse Zaken, Economische Zaken en Landbouw. Daarnaast beheert deze minister een aantal fiscale instrumenten die toegepast kunnen worden op exporten.

N.B. Van deze minister zijn in het voorliggende rapport geen handelingen opgenomen, aangezien zijn betrokkenheid bij de *agrarische* exportbevordering te indirect is.

#### Minister van Sociale Zaken

Tot 1991 fungeerden de landbou wattachés in enkele landen tevens als emigratie-attaché. Aangezien (r)emigratie een beleidsterrein van Sociale Zaken is, werden ze voor die taken geïnstrueerd door de minister van Sociale Zaken.

N.B. De handelingen van deze minister ten aanzien van de landbou wattachés hadden dus betrekking op een ander beleidsterrein dan wat beschreven wordt in het voorliggende rapport, vandaar dat ze hier niet worden opgenomen.

#### Stuurgroep/Interdepartementale Coördinatiegroep Know How Export

In 1979 maakte de minister van EZ in zijn *Sectornota export* melding van de Stuurgroep Know How Export.<sup>105</sup> Vier jaar later beschreef hij de Interdepartementale Coördinatiegroep Know How Export, waarmee vermoedelijk dezelfde groep werd bedoeld.<sup>106</sup> De groep bestond uit vertegenwoordigers van EZ, BuZa, LNV, VW en VROM en besprak belangrijke punten die naar voren kwamen in drie platforms. De platforms combineerden markten, sectoren en specifieke expertise op het gebied van respectievelijk landbouw en cultuurtechniek, openbare werken en transport, en utiliteits- en woningbouw. BuZa was voorzitter van de coördinatiegroep en verzorgde het secretariaat.<sup>107</sup>

N.B. Aangezien de opdracht van deze groep veel breder is dan de agrarische exportbevordering worden er in het voorliggende rapport geen handelingen van opgenomen.

### **2.3.3 Particuliere actoren**

#### Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen in Nederland (CBT)

Dit overkoepelende orgaan van de Nederlandse groenten- en fruitveilingen werd opgericht in 1917. Sinds de jaren dertig voert het bureau collectieve promotie-acties in het buitenland, terwijl vanaf rond 1950 ook marktonderzoek wordt verricht. In de naoorlogse jaren bevorderde het CBT ook op andere manieren de export van tuinbouwproducten, namelijk door compensatie-transacties voor tuinbouwproducten en borgstellingen voor de export.

Het CBT verdween naar de achtergrond toen in 1996 uit een fusie van negen veilingorganisaties The Greenery International ontstond als verkoop- en marketingbedrijf van de coöperatie Voedingstuinbouw Nederland (VTN).

---

<sup>105</sup> Sectornota Export, p. 52-57.

<sup>106</sup> Exportnota, paragraaf 25.

<sup>107</sup> Beantwoording van vraag 25 over de Exportnota (HTK 18 206 nr. 4).

#### Centrale organisaties van het bedrijfsleven

|                |                                                                                                                                                                                                                                                              |
|----------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| AGV:           | Agrarisch Groothandelsverbond (tot 1984 AOV: Algemeen Orgaan Voedselvoorziening)                                                                                                                                                                             |
| CBL:           | Centraal Bureau Levensmiddelenhandel                                                                                                                                                                                                                         |
| CLO:           | Centrale landbouworganisatie <ul style="list-style-type: none"><li>– KNBTB: Katholieke Nederlandse Boeren- en Tuindersbond</li><li>– NCBTB: Nederlandse Christelijke Boeren- en Tuindersbond</li><li>– KNLC: Koninklijk Nederlands Landbouw-Comité</li></ul> |
| LTO-Nederland: | Land- en tuinbouworganisatie Nederland<br>In 1995 opgericht als opvolger van CLO. Bestaat uit 7 regionale landbouworganisaties en sectorale en vaktechnische organisaties.                                                                                   |
| NCR:           | Nationale Coöperatieve Raad voor land- en tuinbouw                                                                                                                                                                                                           |
| VAI:           | Verenigde Nederlandse Voedsel- en Agrarische Industrie (sinds 1997: Nederlandse Voedingsmiddelenindustrie)                                                                                                                                                   |

#### Enkele andere organisaties met exportbevorderende activiteiten

|          |                                                            |
|----------|------------------------------------------------------------|
| ANBGF:   | Algemene Nederlandse Bond van Groenten- en Fruitexporteurs |
| Fenedex: | Federatie Nederlandse export                               |
| NCH:     | Nederlands Centrum voor Handelsbevordering                 |
| NEC:     | Nederlandse exportcombinatie                               |
| VEE:     | Vereniging van Eierexporteurs                              |
| VKE:     | Nederlandse Vereniging van Kaasexporteurs                  |

## 2.4 Interdepartementale taakverdeling tussen LNV en Economische Zaken

Het algemene overheidsbeleid inzake de exportbevordering is opgedragen aan de minister van Economische Zaken. Voor een specifiek segment is de minister van LNV altijd verantwoordelijk geweest, namelijk de al dan niet be- of verwerkte producten van land- en bosbouw en visserij. Op het terrein van de exportbevordering hebben de activiteiten van beide ministeries elkaar vaak overlapt, wat af en toe leidde tot een competentiestrijd tussen met name de desbetreffende LNV-directie en de Exportbevorderings- en voorlichtingsdienst (EVD) van Economische Zaken.<sup>108</sup> Vanaf circa 1976 is de taakverdeling gepreciseerd in een aantal brieven tussen de ministers en de secretarissen-generaal, hoewel de Exportnota-Bolkestein uit 1983 weer een wat andere kijk op de taakverdeling weerspiegelde.<sup>109</sup> Deze nota stelde o.a. dat de agro-industrie ressorteerde onder Landbouw, terwijl de eerdere en ook latere afbakeningen ervan uitgingen dat die nu juist onder verantwoordelijkheid zou vallen van Economische Zaken. In 1984 werd een structureel interdepartementaal afstemmingsoverleg ingesteld. De afspraken zijn uiteindelijk als volgt geworden.

1. De minister van LNV is primair verantwoordelijk voor de hele agribusiness. Dit laat onverlet dat maatregelen inzake steun en financiering van de agro-industrie moeten passen binnen het algemene industriebeleid van Economische Zaken.

De agribusiness omvat:

- de voedings- en genotmiddelenindustrie (exclusief de tabaksverwerkende industrie)
- de sector uitgangsmateriaal (zaaizaden, pootgoed, fokvee e.d.)
- de agrarische kennis en diensten
- de agro-industrie (machines en installaties voor de landbouw en verwerkende industrie).

2. De minister van LNV geeft vorm aan de exportbevordering van de hele agribusiness. Voor de agro-industrie wordt die bevoegdheid formeel gedeeld met Economische Zaken en is overleg dus wenselijk.<sup>110</sup>

3. Om de export van agrarische goederen of diensten naar staatshandellanden te bevorderen kan de minister van LNV bilaterale overeenkomsten tot economische en/of technische samenwerking sluiten, als onderdeel van kaderovereenkomsten die de regering met deze landen sluit. De resulterende landbouwwerkgroepen kunnen zelfstandig fungeren, dus buiten een door EZ geleide Gemengde Commissie. Deze taak wordt tegenwoordig aangeduid als het realiseren van marktintroductie en markttoegang.

Sinds het ontstaan van deze afspraken vindt tussen beide departementen veel meer afstemming en samenwerking plaats, waarbij de gesprekspartners aan de kant van EZ vooral de EVD en het directoraat-generaal voor Buitenlandse Economische Betrekkingen (BEB) zijn.

---

<sup>108</sup> Inzet hierbij was zowel de publiciteit met betrekking tot exportactiviteiten als de p.r. activiteiten voor bewindslieden (bron: bewindsliedennotitie 1984 (VA/2826). Al in het begin van de jaren zestig was er onduidelijkheid over de taakverdeling (bron: Kort verslag over de afdeling Exportbevordering over 1962, EIB/4402 B/GT).

<sup>109</sup> Brieven van Economische Zaken: 1276/I/8468 (1976) en 786/VI/79 (1986), en van Landbouw: VA/1489 (1977), J 931 (1986), VA/894766 (1989); *Exportnota* (HTK 1983-1984, 18 206 nrs.1-2), hoofdstuk VII.

<sup>110</sup> Rapport *Versterking internationale marktpositie agribusiness (VIMA)*; directie I&H, 1996.

## 2.5 Overzicht van instrumenten

### 2.5.1 Instrumenten onder verantwoordelijkheid van de minister van LNV

(in alfabetische volgorde)

#### Activiteitenprogramma's

Sinds 1982 wordt per land een keuze gemaakt uit het bestaande instrumentarium (beurzen, onderzoek, handelscontactbijeenkomsten enz.). De landbouwattachés doen per land voorstellen voor het programma, dat geconcretiseerd wordt in samenwerking met het bedrijfsleven.

#### Algemene Holland-promotie

- Holland-dorp (folkloristisch getinte promotie van Nederlandse consumentenproducten)
- winkelacties

#### Collectieve inzending naar vakbeurs

Vanuit een aantal bedrijven onder de vlag van het ministerie van LNV.

#### Demonstratie- en pilotprojecten

In het buitenland demonstreren en testen van Nederlandse technologie met het oog op de technologische export.

#### Handelsbemiddeling

- informeren van Nederlandse handelspartners over buitenlandse handelsaanvragen, zoals signaleerd door de landbouwattachés
- aansluiting zoeken bij internationale hulpfondsen

#### Handelscontactbijeenkomsten (HCB)

- in het buitenland bijeenbrengen van Nederlandse bedrijven en mogelijke buitenlandse afnemers
- matchmaking programma van mogelijke partners voor handelsinvesteringen
- netwerk- en imago-ondersteuning door concerten, trade dinners enz.

#### Handelsmissies

Hoge ambtenaren en/of bewindslieden bezoeken het buitenland. De missies kunnen algemeen verkennend zijn of gericht op een sectorkolom, en worden vaak gecombineerd met activiteiten zoals marktverkenning, seminar of HCB. Bedrijven nemen deel onder de vlag van het ministerie.

#### Handelsvoorlichting

- publicaties ten behoeve van Nederlandse exporteurs (Berichten Buitenland)
- spreekdagen van de landbouwattachés wanneer die in Nederland zijn

#### Imago-onderzoek

Analyse van het in het buitenland levende imago van Nederland in het algemeen en dat van Nederlandse agrarische producten in het bijzonder.

#### Informatiestand op vakbeurs

De landbouwattaché geeft en ontvangt informatie over mogelijkheden tot samenwerking.

#### Informatieverstrekking over agrarisch Nederland

- publicaties ten behoeve van buitenlandse bedrijven (Agri-Holland); wordt niet meer toegepast.
- door landbouwattachés
- uitnodiging van decision makers uit overheidskringen

#### Kaderovereenkomsten

Overeenkomsten met landen die een min of meer centraal geleide economie hebben.

#### Landbouwwerkgroepen

Institutioneel regelmatig overleg tussen departement en buitenlandse tegenpolen over samenwerking in de agribusiness. De werkgroepen ressorteren in principe onder een Gemengde Commissie voor Economische en Technologische Samenwerking van EZ.

Landen- of regiobeleidsdocumenten

Specifieke uitwerking van de exportbevorderingsdoelstelling per land of regio.

Marktinformatiestsystemen

Bijdragen aan ontwikkeling van automatische informatiesystemen. Bv. EXMIS (Export Marketing Informatiesysteem), dat gegevens bevat over de buitenlandse agrarische handel van de EG-lidstaten en zo de veranderende concurrentiepositie van Nederland in beeld kan brengen (sinds 1985). Of het Holland Trade System, dat tot stand kwam in samenwerking tussen de departementen van LNV en Economische Zaken en de Vereniging van Kamers van Koophandel.

Marktonderzoek

Onderzoek naar de marktpositie van de agrosector.

Marktverkenning

Verkenning van potentiële (groei)markten ten behoeve van globale mogelijkheden voor Nederland in een specifiek marktsegment, en analyse van het agrobeleid in andere landen.

Seminars en symposia

Uitwisseling van professionele informatie ter ondersteuning van zakelijke contacten.

Sponsoring

Incidenteel, met als enige structurele uitzondering de Wereldbekerwedstrijden voor springruiters.

Tentoonstellingen

### **2.5.2 Instrumenten onder verantwoordelijkheid van de minister van Economische Zaken**

In de Sectornota uit 1979 beschreef de minister van Economische Zaken zijn instrumentarium op het gebied van de exportbevordering als volgt. Niet alle instrumenten worden nu nog ingezet.<sup>111</sup>

#### *Informatie*

- Informeren van andere landen over het Nederlandse aanbod, en informeren van het Nederlandse bedrijfsleven over afzetmogelijkheden op buitenlandse markten.
- Exportvoorlichting in samenwerking met LNV (informatie op aanvraag en via publicaties of spreekdagen). Daarnaast samenwerkingsakkoorden met staatshandellanden en steun aan bedrijven; veelal jaarlijks overleg in het kader van Gemengde Commissies.
- Exportbegeleiding van het midden- en kleinbedrijf door adviezen en soms subsidie voor exportmanagement (Regeling gebundelde exportactiviteiten), financiële steun voor activiteiten van Nederlandse Kamers van Koophandel in het Buitenland en het Nederlands Centrum voor Handelsbevordering.
- Steun aan collectieve deelname aan vakbeurzen.

#### *Samenwerking*

- Horizontaal (uiteenlopend aanbod via dezelfde marktkanalen): Regeling subsidiëring exportbevorderende samenwerkingsverbanden industrieel en ambachtelijk midden- en kleinbedrijf, waardoor exportmanagers aangesteld kunnen worden voor meerdere bedrijven, en Regeling gebundelde exportactiviteiten voor steun aan een gezamenlijke benadering van nieuwe markten buiten de EU, op basis van een actieprogramma.
- Verticaal (tussen verschillende kennis- en ervaringsgebieden): Garantieregeling voor de voorbereidingskosten van turnkey aanbiedingen voor turnkey projecten (goederenleverantie in combinatie met diensten: transport, training, onderzoek enz.). Tevens instelling van de Interdepartementale Coördinatiegroep Know-How Export voor het onderzoeken van de bundelingsmogelijkheden van kennis, kunde en ervaring van overheid en bedrijfsleven.

#### *Financiering*

- Verzekering van exportkredieten via de Nederlandsche Credietverzekering Maatschappij (NCM).

---

<sup>111</sup> Ministerie van Economische Zaken, *Voortgangsnota Economisch Structuurbeleid ('Sectornota')*, blz. 52-57.

- Gereduceerde rente mogelijk voor kredietverzekerde exportfinanciering middels het sinds 1967 bestaande Exportfinancieringsarrangement (EFA) tussen de Nederlandsche Bank en de bankinstellingen in Nederland.
- Een in 1976 ingesteld matchingfonds waarop Nederlandse exporteurs een beroep kunnen doen wanneer de buitenlandse concurrentie onevenredig wordt bevoordeeld door de eigen overheid.
- Zachte financieringsvoorwaarden voor exporten naar ontwikkelingslanden.

Een opsomming van financiële exportbevorderende instrumenten is te vinden in de Exportnota (1983) en in de beantwoording van vragen daarover.<sup>112</sup>

De voornaamste nog actuele instrumenten van Economische Zaken zijn de volgende.<sup>113</sup>

#### Exportfinanciering

Verschillende vormen van ondersteuning van exporttransacties. N.B. Het EZ-Besluit subsidiëring exportfinanciering (Stb. 1994, 431) heeft nadrukkelijk geen betrekking op landbouwproducten.

#### Exportinformatiecentrum voor bedrijven en instellingen

#### Investeringsfinanciering

Subsidies en leningen voor verschillende vormen van buitenlandse investeringen.

#### Kaderwet verstrekking financiële middelen EZ (Stb. 1991, 767)

In deze wet, die ingaat in 1992, bundelde de minister van Economische Zaken alle bijdrageregelingen voor ondernemers, zoals het Technisch Ontwikkelingskrediet, de Instir en de Regeling Stimulering Exportactiviteiten.<sup>114</sup>

#### Kennisoverdracht

Financiële steun voor kennisoverdracht door bedrijven aan buitenlandse projecten.

#### Programma Economische Samenwerking Projecten (PESP)

Subsidie voor activiteiten die kunnen leiden tot initiatie van Nederlandse export.

#### Programma Samenwerking Oost-Europa (PSO)

Dit in 1990 gestarte programma is voor ongeveer eenderde deel gericht op agrarische sectoren, zodat het ministerie van LNV vertegenwoordigd is in de beoordelingscommissie. De PSO-gelden ten behoeve van landbouwprojecten werden tot 1995 overgeheveld naar de Landbouwbegroting. De directie I&H beheerde dit budget en bleef dat doen voor de afhandeling van verplichtingen in dit kader die voordien waren aangegaan.

### 2.5.3 Instrumenten onder verantwoordelijkheid van de minister van Financiën

#### Exportfinancieringsarrangement (EFA)

Deze overeenkomst uit 1967 tussen de Nederlandsche Bank en de bankinstellingen in Nederland maakt een gereduceerde rente mogelijk voor kredietverzekerde exportfinanciering.

#### Exportkredietverzekering

Publiek-private samenwerking die exporttransacties verzekert tegen commerciële en politieke risico's in landen met instabiele economieën. Afhandeling van de dekkingen en uitkeringen wordt uitbesteed aan de particuliere Nederlandsche Credietverzekering Maatschappij (NCM).

#### Fiscale instrumenten

<sup>112</sup> *Exportnota* (HTK 1983-1984, 18 206 nrs.1-2), hoofdstuk XIV; *Beantwoording van vragen over de Exportnota* (HTK 1983-1984, 18 206 nr.4), vragen 113-125.

<sup>113</sup> De meest actuele stand van zaken is te vinden op de EZ-website: [http://info.minez.nl/bhi/fs\\_bhi.htm](http://info.minez.nl/bhi/fs_bhi.htm).

<sup>114</sup> De Regeling stimulering exportactiviteiten 1984 (Stcrt. 1983, 253) verving een zevental eerdere regelingen die betrekking hadden op onder meer gebundelde exportinitiatieven, samenwerkingsverbanden, turnkey projecten, haalbaarheidsstudies en het matchingfonds. Dit laatste instrument, bedoeld voor financiële ondersteuning voor bedrijven die tegen oneerlijke buitenlandse concurrentie aanlopen, werd toen gehandhaafd.

## 2.6 Agrarische vertegenwoordiging in het buitenland

De agrarische vertegenwoordiging in het buitenland levert vanouds bijdragen aan het behouden en zo mogelijk vergroten van de Nederlandse exportpositie. In dat kader rapporteren de landbouwraden en -attachés aan hun minister over relevante buitenlandse ontwikkelingen op enig beleidsterrein waarvoor deze verantwoordelijk is. De agrarische vertegenwoordigers baseren zich daarbij op zelf verzamelde actuele gegevens over alle aspecten van de landbouw, het natuurbeheer en de visserij binnen hun ambtsgebied. Daarbij kunnen de onderwerpen uiteenlopen van wettelijke bepalingen en voorschriften over de productie, het gebruik en de handel tot overzichten van prijzen, kwaliteiten, productie, afzet en consumptie. De rapporten besteden ook aandacht aan overheidsplannen en de publieke opinie ten aanzien van internationaal landbouwbeleid (vooral van de EU).

Met lezingen, publicaties en uiteenlopende netwerkactiviteiten verspreiden de raden en attachés informatie over de Nederlandse landbouw, de visserij en het natuurbeheer. Daarbij dragen ze tegelijk de standpunten van hun ministerie uit en propageren ze waar mogelijk het gebruik van Nederlandse producten. Daarnaast wordt assistentie verleend bij de organisatie van LNV-activiteiten in hun ambtsgebied, die kunnen samenhangen met de voorbereiding van handelsmissies of met de voorbereiding en deelname aan internationale besprekingen. Verder staan ze het agrarisch bedrijfsleven op allerlei manieren terzijde bij hun activiteiten op de buitenlandse markt. De agrarische vertegenwoordigers worden zoveel mogelijk op de hoogte gehouden van ontwikkelingen in het vaderland en komen bovendien jaarlijks bijeen in Nederland.

De taakomschrijving van de landbouwraden en -attachés wordt vastgesteld door de minister van Buitenlandse Zaken, aangezien ze verbonden zijn aan een ambassade en voor de duur van hun detachering onder bevel staan van de plaatselijke chef de poste. Sinds 1974 bestaan de taakomschrijvingen uit een algemeen deel en een deel met betrekking tot ontwikkelingssamenwerking. Naar behoefte geeft de minister van LNV daarnaast specifieke instructies aan zijn landbouwraden en -attachés. Wanneer een chef de poste vindt dat zo'n instructie niet verenigbaar is met een van zijn eigen algemene aanwijzingen, dan is overleg nodig tussen de ministers van LNV en Buitenlandse Zaken.

Tot 1991 fungeerden de landbouwwattachés in enkele landen tevens als emigratie-attaché. Aangezien (r)emigratie een beleidsterrein van Sociale Zaken is, werden ze voor die taken geïnstrueerd door de minister van Sociale Zaken.<sup>115</sup>

De AVB zelf heeft voornamelijk signalerende en uitvoerende taken, en de inhoudelijke aansturing op het gebied van de agrarische exportbevordering en economische samenwerking gebeurt grotendeels door de directie Industrie en Handel (voor 1991 door taakvoorganger directie VAAP).<sup>116</sup>

Inhoudelijke inbreng met betrekking tot de vermindering van veterinaire en fytosanitaire handelsbelemmeringen wordt geleverd door de relevante organisatieonderdelen binnen het ministerie, zoals de directie Landbouw, de directie Veterinaire, Voedings- en Milieu-aangelegenheden (VVM),<sup>117</sup> de Rijksdienst voor de keuring van Vee en Vlees en de Plantenziektenkundige Dienst.

Daarnaast schakelt de directie Internationale Zaken de Europese landbouwbureaus in voor het aftasten van regionale gedachtenvorming over EU-ontwikkelingen. Inhoudelijke inbreng van andere beleidsdirecties, zoals die van de directie Natuurbeheer met betrekking tot het internationale natuurbeleid, is sinds 1996 op gang gekomen. De aansturing van de landbouwafdeling van de PV-EU wordt gecoördineerd door de directie Internationale Zaken.

<sup>115</sup> De resulterende archieven zijn dan ook rechtstreeks teruggegaan naar het ministerie van SZW.

<sup>116</sup> Meermaals zijn vergeefse pogingen ondernomen om de aansturing van AVB samen te voegen met de exportbevordering, maar bijvoorbeeld in 1981 wilde de DG voor de Landbouw en Voedselvoorziening niet verder gaan dan een vergroting van het wederzijdse overleg (brief aan directeur VAAP, SAVB/2368).

<sup>117</sup> Tot november 1998: directie Milieu, Kwaliteit en Gezondheid (MKG).

De landbouwattachés oefenen hun taken uit binnen het raamwerk van de jaarplancycclus van het ministerie van LNV. De cycclus begint bij de Jaarbrief van de bestuursraad, die geldt voor het hele departement en die voor wat betreft de AVB de volgende stappen heeft.

1. Een uittreksel van de Jaarbrief wordt gecombineerd met de specifieke wensen van beleidsdirecties en vormt zo de Aanschrijving aan de AVB (zie handeling 104)
2. Op grond hiervan ontwerpen de landbouwraden en –attachés een concept-jaarplan (handeling 101)
3. De directie Kabinet geeft hierop commentaar (handeling 102)
4. De landbouwraden en –attachés maken nu een definitief jaarplan dat vastgesteld wordt door de directie Kabinet (handeling 102)
5. Na een jaar wordt bij elke AVB een jaarverslag opgesteld (handeling 103).

(89.)

|           |                                                                                                                          |
|-----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                         |
| Handeling | Het opstellen van concept-taakomschrijvingen van landbouwraden en -attachés                                              |
| Periode   | 1945-                                                                                                                    |
| Bron      | Taakomschrijvingen van de landbouwattaché                                                                                |
| Opmerking | Sinds 1974 bestaan de taakomschrijvingen uit een algemeen deel en een deel met betrekking tot ontwikkelingssamenwerking. |

(90.)

|           |                                                                                                                                                                                        |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van Buitenlandse Zaken                                                                                                                                                        |
| Handeling | Het vaststellen van taakomschrijvingen van landbouwraden en -attachés                                                                                                                  |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                                                                  |
| Bron      | Taakomschrijvingen van de landbouwattaché                                                                                                                                              |
| Product   | Circulaires, bv. III A-26 (1979)                                                                                                                                                       |
| Opmerking | De taakomschrijvingen zijn mede gebaseerd op voorstellen van de landbouwattachés en bestaan sinds 1974 uit een algemeen deel en een deel met betrekking tot ontwikkelingssamenwerking. |

(91.)

|           |                                                                                     |
|-----------|-------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                    |
| Handeling | Het bij landbouwbureaus in het buitenland detacheren van landbouwraden en -attachés |
| Periode   | 1945-                                                                               |
| Bron      | Taakomschrijvingen van de landbouwattaché                                           |
| Opmerking | Hiervoor is goedkeuring van de minister van Buitenlandse Zaken nodig.               |

(92.)

|           |                                                                                                                |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van Buitenlandse Zaken                                                                                |
| Handeling | Het goedkeuren van detacheringsbeslissingen van de minister van LNV ten aanzien van landbouwraden en -attachés |
| Periode   | 1945-                                                                                                          |
| Bron      | Taakomschrijvingen van de landbouwattaché                                                                      |

(93.)

|           |                                                                 |
|-----------|-----------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                |
| Handeling | Het vaststellen van instructies voor landbouwraden en -attachés |

Periode 1945-  
Grondslag Taakomschrijvingen van de landbouwattaché

(94.)

Actor Minister van LNV;  
Minister van Buitenlandse Zaken

Handeling Het voeren van overleg inzake de mogelijke strijdigheid van een algemene aanwijzing van een chef de poste met een instructie van de minister van LNV aan een landbouwraad of -attaché

Periode 1945-  
Grondslag Taakomschrijvingen van de landbouwattaché

(95.)

Actor Landbouwraden en -attachés

Handeling Het in het buitenland verstrekken van informatie over de Nederlandse landbouw en visserij en het natuurbeheer

Periode 1945-  
Grondslag Taakomschrijvingen van de landbouwattaché

(96.)

Actor Landbouwraden en -attachés

Handeling Het bijstaan van het agrarisch bedrijfsleven bij hun handelsactiviteiten op de buitenlandse markt

Periode 1945-  
Grondslag Taakomschrijvingen van de landbouwattaché

Opmerkingen – Het gaat onder meer om het leggen van contacten met buitenlandse overheden, het interveniëren om invoerbelemmeringen weg te nemen en het informeren van het bedrijfsleven.  
– De bijstand is in de loop der jaren toegespitst op het midden- en kleinbedrijf.

(97.)

Actor Landbouwraden en -attachés

Handeling Het opstellen van rapporten voor het ministerie van LNV over buitenlandse ontwikkelingen binnen het eigen ambtsgebied

Periode 1945-  
Grondslag Taakomschrijvingen van de landbouwattaché  
Product Jaar- en kwartaalverslagen, incidentele rapporten

(98.)

Actor Landbouwraden en -attachés

Handeling Het opstellen van rapporten aan de minister van LNV over ontwikkelingen ten aanzien van internationale organisaties of verdragen binnen het eigen ambtsgebied

Periode 1945-

(99.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|-------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Landbouwraden en -attachés bij de PV-EU                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| Handeling   | Het opstellen van rapporten voor het ministerie van LNV over ontwikkelingen in de voorbereiding van Raadsbesluiten of uitvoeringsbesluiten van de Europese Commissie                                                                                                                                    |
| Periode     | 1958-                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| Opmerkingen | <p>– Het kan gaan om de voortgang in EG-Raadswerkgroepen, ad hoc groepen Raden/attachés, Coreper of High level groepen, dan wel in de comités die de Commissie terzijde staan.</p> <p>– De verslaglegging vindt plaats vanuit LNV-perspectief en is dus niet gelijk aan de verslagen door de PV-EU.</p> |

(100.)

|           |                                                                                                                                             |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Landbouwraden en -attachés                                                                                                                  |
| Handeling | Het voorbereiden en bijwonen van internationale besprekingen op enig beleidsterrein waarvoor de minister van LNV (mede) verantwoordelijk is |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                       |
| Grondslag | Taakomschrijvingen van de landbouwattaché; LNV-instructies                                                                                  |
| Opmerking | Deze handeling heeft dus betrekking op meerdere beleidsterreinen.                                                                           |

(101.)

|           |                                       |
|-----------|---------------------------------------|
| Actor     | Landbouwraden en -attachés            |
| Handeling | Het opstellen van concept-jaarplannen |
| Periode   | 1945-                                 |
| Bron      | Interview                             |

(102.)

|           |                                                                |
|-----------|----------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                               |
| Handeling | Het vaststellen van jaarplannen van landbouwraden en -attachés |
| Periode   | 1945-                                                          |
| Bron      | Interview                                                      |

(103.)

|           |                                                               |
|-----------|---------------------------------------------------------------|
| Actor     | Landbouwraden en -attachés                                    |
| Handeling | Het opstellen van rapporten inzake de verrichte werkzaamheden |
| Periode   | 1945-                                                         |
| Grondslag | Taakomschrijvingen van de landbouwattaché                     |
| Product   | Jaarverslagen AVB                                             |

## 2.7 Beleid en instrumenten in het algemeen

### 2.7.1 Ontwikkeling en verantwoording van beleid

De ontwikkeling en evaluatie van beleid is van tamelijk recente datum, aangezien het ad hoc karakter van de agrarische exportbevordering pas na de jaren zeventig is verminderd. Niettemin werd er in 1969 al een enquête gehouden onder exporteurs ten behoeve van de afstemming van het exportbevorderingsbeleid op hun wensen.<sup>118</sup> PBO's kunnen beleid ontwikkelen voor de agrarische exportbevordering binnen de eigen sector.

Hieronder zijn tevens de algemene handelingen opgenomen die van toepassing zijn op de agrarische handelspolitiek. Algemene handelingen zijn handelingen die voorkomen op ieder beleidsterrein en die geen formele grondslag hebben.

(104.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|-------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV;<br>PBO's                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| Handeling   | Het voorbereiden, vaststellen en evalueren van beleidsstandpunten op het gebied van de agrarische exportbevordering                                                                                                                                                                                                                |
| Periode     | 1945-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| Bron        | Begrotingen                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| Product     | O.a. Notitie evaluatie exportbevorderingsbeleid (1986), rapport <i>Versterking internationale marktpositie agribusiness</i> (VIMA, 1996), landen- of regiobeleidsdocumenten, Aanschrijving aan de AVB                                                                                                                              |
| Opmerkingen | – Het kan zowel gaan om algemene beleidsstandpunten als om doelstellingen die op een specifieke sector of regio zijn gericht.<br>– Voor bijdragen aan de rijksbegroting met betrekking tot de agrarische exportbevordering (zoals de memorie van toelichting) is de selectielijst <i>Beheer rijksbegroting LNV</i> van toepassing. |

(105.)

|           |                                                                              |
|-----------|------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Regeringscommissaris voor de Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden         |
| Handeling | Het adviseren van de minister van LNV inzake de agrarische exportbevordering |
| Periode   | 1946-1953                                                                    |
| Bron      | Staatsalmanakken                                                             |

(106.)

|           |                                                                                                                                             |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV;<br>PBO's                                                                                                                  |
| Handeling | Het instellen, instrueren en opheffen van commissies en werkgroepen ter voorbereiding van het beleid inzake de agrarische exportbevordering |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                       |
| Bron      | Begrotingen                                                                                                                                 |
| Product   | O.a. instelling Stuurgroep voor agribusinessprojecten (Stcrt. 1982, 160)                                                                    |

---

<sup>118</sup> MvT Begroting Landbouw 1970, blz. 10.

- (107.)  
 Actor Minister van LNV;  
 PBO's  
 Handeling Het benoemen en ontslaan van leden van commissies en werkgroepen ter voorbereiding van het beleid inzake de agrarische exportbevordering  
 Periode 1945-  
 Bron Begrotingen
- (108.)  
 Actor Minister van LNV;  
 PBO's  
 Handeling Het deelnemen aan (het bestuur van) instellingen op het gebied van de agrarische exportbevordering die niet als overheidsorgaan aangemerkt kunnen worden  
 Periode 1945-  
 Bron Begrotingen
- (109.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het opstellen van periodieke verslagen inzake de agrarische exportbevordering  
 Periode 1945-
- (110.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het beantwoorden van Kamervragen inzake de agrarische exportbevordering en het anderszins informeren van leden van of commissies uit het parlement  
 Periode 1945-
- (111.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het informeren van de Nationale Ombudsman en parlementaire onderzoekscommissies naar aanleiding van klachten over de gevolgen of de uitvoering van het beleid inzake de agrarische exportbevordering  
 Periode 1945-  
 Opmerkingen – Zie ook Pivot-rapport *Behoorlijk behandeld* over de Nationale Ombudsman.  
 – Parlementair onderzoek gebeurt meestal door de Commissies voor de Verzoekschriften.
- (112.)  
 Actor Minister van LNV;  
 Minister van Economische Zaken  
 Handeling Het afbakenen van de algemene interdepartementale taakverdeling op het gebied van de exportbevordering  
 Periode ca. 1975-  
 Opmerking Afbakeningsbrieven hebben meestal betrekking op meerdere beleidsterreinen.

## 2.7.2 Ontwikkeling en toepassing van instrumenten

### Inbreng van de minister van LNV en de PBO's

De minister van LNV heeft nu en dan de mogelijkheid om subsidie te verlenen voor activiteiten die de agrarische export bevorderen. In veel gevallen is daarbij echter geen subsidieregeling of activiteitenprogramma van toepassing en gebeurt de bekostiging op basis van de begroting. Een voorbeeld van dat laatste is de begrotingspost PSO-gelden (Programma Samenwerking Oost-Europa) ten behoeve van landbouwprojecten (1990-1995).

Rechtstreekse ondersteuning van het exporterende bedrijfsleven is vooral een zaak van de PBO's. Het Productschap voor Aardappelen verleende bijvoorbeeld al in de jaren vijftig subsidies voor de export van pootaardappelen.<sup>119</sup> In een aantal gevallen heeft de minister van LNV bijgedragen aan de subsidie voor agrarische export naar nieuwe afzetmarkten, zoals in 1963 bij de export van bewaaraardappelen in navolging van het voorbeeld van België en Frankrijk.<sup>120</sup>

Andere vormen van directe steun aan ondernemingen liggen op het vlak van de financiering. De exportkredietverzekering door het ministerie van Financiën is al eerder ter sprake gekomen (rubriek 2.2.2), en los daarvan kunnen ook PBO's financieringsactiviteiten ontwikkelen. De voornaamste aanleiding daarvoor is het feit dat nieuwe afzetmarkten door hun grotere exportrisico's vaak niet voldoen aan de gangbare commerciële kredietvoorwaarden. Om de uitvoer naar niet-traditionele afzetmarkten toch te ondersteunen kunnen PBO's zelf kredieten verlenen of zich garant stellen voor leningen die aan agrarische exporteurs verstrekt worden. Er kunnen speciale fondsen worden ingesteld ter bekostiging van de verleende kredieten of ter afdekking van de risico's van de garantstelling. Zo stelde het Productschap voor Aardappelen in 1956 een risicofonds in dat kredieten gaf aan exporteurs in problemen.

PBO's bekostigen deze financiering veelal met heffingen. Dit kunnen speciale doelheffingen zijn, maar ook de aanwending van heffingen met een algemener karakter is mogelijk. De andere exportbevorderende activiteiten (marktonderzoek, promotie, subsidie) worden eveneens gerealiseerd door heffingen, in sommige gevallen aangevuld door subsidie van het ministerie van LNV.<sup>121</sup>

(113.)

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|-------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV;<br>PBO's                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| Handeling   | Het vaststellen, wijzigen en intrekken van subsidieregelingen inzake de agrarische exportbevordering                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| Periode     | 1945-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| Bron        | Begrotingen                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| Product     | Subsidieregelingen                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| Opmerkingen | – De LNV-regelingen kunnen onder meer gericht zijn op markt- en imago-onderzoek, promotie, demonstratieprojecten, agrarische exporttransacties of (1966) export van uitgangsmateriaal naar ontwikkelingslanden.<br>– Tussentijdse evaluaties en eventuele herziening van prioriteiten of criteria voor steunverlening maken deel uit van deze handeling, ook wanneer de regeling ongewijzigd blijft. |

---

<sup>119</sup> Reductieregeling pootaardappelen, 1953-1959.

<sup>120</sup> Vervolgens stelde Nederland aan de EEG voor om zulke verstoringen van de natuurlijke concurrentieverhoudingen in de toekomst te voorkomen (*Verslag over de landbouw in 1953*, blz. 113).

<sup>121</sup> Zo werd vanaf 1953 de subsidie aan de Stichting voor Pootaardappelpropaganda in het Buitenland gefinancierd door areaal- en exportheffingen op pootaardappelen (*Verslag over de landbouw in 1953*, blz. 61-62).

- (114.)
- |             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|-------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor       | Minister van LNV;<br>PBO's                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| Handeling   | Het verstrekken van subsidies aan personen, bedrijven en instellingen die actief zijn op het gebied van de agrarische exportbevordering                                                                                                                                                                 |
| Periode     | 1945-                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| Bron        | Begrotingen                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| Opmerkingen | – Voor LNV kan het hierbij gaan om de uitvoering van subsidieregelingen en om het verlenen van subsidie op basis van de begroting, zoals subsidies voor marktonderzoek (begrotingen 1960-1965). Ook subsidies aan PBO's kunnen hieronder vallen.<br>– Voor PBO's gaat het vooral om subsidie aan PPO's. |
- (115.)
- |           |                                                                                                                     |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | PBO's                                                                                                               |
| Handeling | Het vaststellen van financieringsregelingen ten behoeve van de agrarische export                                    |
| Periode   | 1945-                                                                                                               |
| Grondslag | Instellingswetten PBO's                                                                                             |
| Opmerking | De handeling omvat tevens de eventuele instelling van een krediet- of garantiefonds en de financieringsvoorwaarden. |
- (116.)
- |           |                                                                              |
|-----------|------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | PBO's                                                                        |
| Handeling | Het verlenen van kredieten of garanties ten behoeve van de agrarische export |
| Periode   | 1945-                                                                        |
| Bron      | Verslagen voor de landbouw                                                   |
| Opmerking | De handeling omvat tevens de financiële afwikkeling.                         |
- (117.)
- |           |                                                                                                                                              |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | PBO's                                                                                                                                        |
| Handeling | Het vaststellen van heffingsregelingen ten behoeve van de agrarische exportbevordering                                                       |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                        |
| Grondslag | Instellingswetten PBO's                                                                                                                      |
| Product   | Heffingsverordeningen                                                                                                                        |
| Opmerking | De heffingen kunnen benut worden voor alle in aanmerking komende activiteiten: marktonderzoek, promotie, subsidie, financieringsfondsen enz. |
- (118.)
- |           |                                                                         |
|-----------|-------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | PBO's                                                                   |
| Handeling | Het innen van heffingen ten behoeve van de agrarische exportbevordering |
| Periode   | 1945-                                                                   |
| Grondslag | Heffingsverordeningen                                                   |

(119.)

Actor Minister van LNV  
Handeling Het beslissen op beroepschriften naar aanleiding van beschikkingen inzake de agrarische exportbevordering en het voeren van verweer in beroepschriftprocedures voor administratiefrechtelijke organen  
Periode 1945-  
Opmerking Zie ook Pivot-rapport *Drie maal 's Raads recht* over de Raad van State.

(120.)

Actor Minister van LNV (ca.1963);  
PBO's  
Handeling Het verlenen van toeslagen op de uitvoer van landbouwproducten naar nieuwe afzetmarkten  
Periode ca. 1953-  
Bron Verslagen over de landbouw

#### Grensgebied met het werkterrein van Economische Zaken en Financiën

De minister van LNV beperkt zich bij de agrarische exportbevordering niet tot de instrumenten die alleen hem ten dienste staan, maar bevordert ook de toepassing van algemene exportregelingen op agrarische bedrijven. Daarbij gaat het om exportbevorderende instrumenten van Economische Zaken of Financiën. De inbreng van de minister van LNV kan zowel de totstandkoming als de toepassing van zulke instrumenten betreffen en leidt tot departementale standpunten en adviezen aan de verantwoordelijke minister. Ook kunnen de standpunten naar voren gebracht worden in interdepartementale overlegorganen zoals de Rijkscommissie voor export-, import-, en investeringsgaranties, waarin het ministerie van LNV vertegenwoordigd is.<sup>122</sup>

Sinds halverwege de jaren tachtig adviseert de minister van LNV eveneens over actievoorstellen voor de exportbevordering van landbouwproducten, ingediend bij de EVD door Nederlandse Kamers van Koophandel in en voor het Buitenland. Projecten in de agro-industriële sfeer vallen geheel onder LNV, zodat in zulke gevallen afstemming met de landbouwattaché volstaat.

(121.)

Actor Minister van LNV  
Handeling Het opstellen en wijzigen van departementale standpunten ten aanzien van de toepassing van exportbevorderende economische en financiële instrumenten op agrarische bedrijven  
Periode 1945-  
Opmerking Het gaat om instrumenten waarvoor andere ministers dan LNV verantwoordelijk zijn.

---

<sup>122</sup> Deze commissie fungeert sinds 1997 (instelling: Stcrt. 1996, 225) en is de opvolger van een voorganger met dezelfde naam. Het verschil is dat de nieuwe commissie geen adviestaak meer heeft maar uitsluitend een overlegorgaan is.

- (122.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het adviseren van de minister van Economische Zaken over de toepassing van economische instrumenten op agrarische exporten  
 Periode 1945-  
 Bron Begrotingen; Besluitenlijsten samenwerkingprojecten Landbouw/EVD  
 Opmerking Bv. ten aanzien van EZ-subsidieregelingen, zoals de Regeling stimulering exportactiviteiten 1984.
- (123.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het adviseren van de minister van Financiën inzake de toepassing van financiële instrumenten op agrarische exporten  
 Periode 1945-  
 Bron Economische Structuurnota  
 Opmerking Het gaat bv. om de verlening van kredietverzekering.
- (124.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het bijdragen aan de totstandkoming, vormgeving en evaluatie van instrumenten van de ministers van Economische Zaken en Financiën die mede van toepassing zijn op de agrarische export  
 Periode ca. 1975-  
 Bron Begrotingen  
 Opmerkingen – Zo bewerkstelligde de minister van LNV een verruiming van de mogelijkheden tot exportkredietverzekering. Daarvoor kwamen alleen kapitaalgoederen in aanmerking, totdat de gehanteerde definitie door zijn toedoen rond 1980 werd uitgebreid tot agrarisch uitgangsmateriaal zoals fokvee en pootaardappelen.  
 – Recente voorbeelden hebben betrekking op het programma Oost-Europa (PSO) en Programma economische samenwerking projecten (PESP).
- (125.)  
 Actor Minister van LNV;  
 Minister van Economische Zaken  
 Handeling Het afstemmen van de exportbevorderende instrumenten en activiteiten  
 Periode ca. 1980-  
 Bronnen HTK 1980-1981, 15 306 nrs. 6 en 14; briefwisseling over taakverdeling  
 Product O.a. Besluitenlijsten samenwerkingprojecten LaVi/EVD  
 Opmerkingen – De eerste besluitenlijst, vastgesteld in 1985, preciseerde de gezamenlijke organisatie en financiering van exportbevorderende activiteiten met een agrarische component.  
 – Het kan bijvoorbeeld gaan om de afstemming van de bijdrageregelingen voor beurzen vanuit de beide departementen.

## 2.8 Activiteitenprogramma's en marktonderzoek

Sinds de eerste naoorlogse jaren onderneemt het ministerie van LNV exportbevorderende acties in samenwerking met het georganiseerde bedrijfsleven. De acties kunnen zich zowel in Nederland afspelen als in het buitenland, en zijn bijvoorbeeld gericht op productpresentaties of op versterking van het Hollandse imago. Voorbeelden zijn handelscontactbijeenkomsten, exploratiemissies, handelsmissies, nationale inzendingen op internationale tentoonstellingen en winkelacties. Vanaf 1982 worden dergelijke acties gebundeld in jaarlijkse activiteitenprogramma's, die na voorstellen van de landbouwwattachés geconcretiseerd worden in samenwerking met het bedrijfsleven.

Sinds begin jaren negentig is het ministerie in steeds mindere mate betrokken bij de uitvoering van dergelijke exportbevorderende activiteiten, met uitzondering van handelsmissies en de organisatie van de Duitse beurs 'Die Grüne Woche'.

Kansen voor Nederlandse agrarische export werden aanvankelijk vooral gesignaleerd door de landbouwbureaus in het buitenland. Sinds de jaren zeventig wordt er meer gebruik gemaakt van marktonderzoek, voorafgegaan door overleg met het bedrijfsleven en uitgevoerd door het departement of uitbesteed aan het Landbouw Economisch Instituut (LEI) of aan buitenlandse bureaus. Hierbij gaat het enerzijds om analyse van de structuur en ontwikkelingen van buitenlandse markten in relatie tot Nederlandse agrarische exportmogelijkheden, en anderzijds om onderzoek naar de marktpositie en het buitenlandse imago van Nederlandse agrarische producten. Dat laatste kan weer onderscheiden worden naar het algemene Holland-imago en dat van bepaalde producten.

Het imago van het Nederlandse product kan gevolgd worden met de Holland Imago Monitor.

Metingen uit 1990, 1993 en 1996 gaven aan dat de Duitse waardering voor Nederlandse landbouwproducten terugliep. Aangezien Duitsland de grootste agrarische afzetmarkt van ons land is, besloot het ministerie tot een meerjarig actieplan om de beeldvorming te verbeteren.<sup>123</sup> Zo loopt sinds 1999 het project *Nachbarland Niederlande*.

PBO's laten ook eigen marktonderzoek verrichten, dat doorgaans gericht is op een enkele productsector; een vroeg voorbeeld daarvan uit 1960 was bedoeld voor de bloembollenafzet in de Verenigde Staten.

Tegenwoordig stelt het ministerie voor de verschillende buitenlandse markten regio- en landenvisies op, die de kansen voor de Nederlandse agribusiness in kaart brengen. In aansluiting hierop worden activiteiten geformuleerd die invulling geven aan het exportbevorderingsbeleid.

(126.)

|           |                                                                                                                  |
|-----------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV;<br>PBO's                                                                                       |
| Handeling | Het vaststellen van de activiteiten die ten behoeve van de agrarische exportbevordering uitgevoerd zullen worden |
| Periode   | 1945-                                                                                                            |
| Bron      | Begrotingen                                                                                                      |
| Product   | Activiteitenprogramma's LNV (sinds 1982), actieplannen                                                           |

---

<sup>123</sup> *Brief exportbevordering Nederlandse agribusiness.*

(127.)  
 Actor Minister van LNV;  
 PBO's  
 Handeling Het uitvoeren van activiteiten ten behoeve van de agrarische exportbevordering  
 Periode 1945-  
 Bron Begrotingen, interne notities  
 Opmerkingen – In overleg met de PPO's en met inbreng van de AVB.  
 – Sinds 1982 op basis van activiteitenprogramma's, die overigens na begin jaren negentig bijna niet meer door het ministerie zelf worden uitgevoerd.

(128.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het (doen) analyseren van de structuur en ontwikkelingen van buitenlandse markten in relatie tot Nederlandse agrarische exportmogelijkheden  
 Periode ca. 1947-  
 Bronnen Begrotingen; Verslag over de landbouw in 1947  
 Product Regio- en landenvisies, landenstrategieën, sectormarktstudies (zoals *The Impact of Deregulation on the Milk Agribusiness System in Brazil*, 1998), stagerapporten  
 Opmerking Hierbij werkt het Haagse departement veelal samen met de landbouwattachés.

(129.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het (doen) verrichten van onderzoek naar de marktpositie en het buitenlandse imago van Nederlandse agrarische producten  
 Periode ca. 1950-  
 Bron Begrotingen; Verslag over de landbouw in 1947

(130.)  
 Actor PBO's  
 Handeling Het (doen) verrichten van onderzoek naar de marktpositie van agrarische sectoren  
 Periode ca. 1960-  
 Bron Begrotingen  
 Opmerking De onderzoeken zijn meestal gericht op een productsector.

(131.)  
 Actor Platform Know How Export landbouw en cultuurtechniek  
 Handeling Het organiseren van symposia, tentoonstellingen e.d. ten behoeve van de agrarische en cultuurtechnische export  
 Periode ca. 1979-  
 Bron Beantwoording Exportnota, vraag 24 (HTK 1983-1984, 18 206 nr. 4)  
 Opmerking De belangrijke punten uit dit platform komen ter sprake in de Interdepartementale Coördinatiegroep Know How Export.

## 2.9 Voorlichting en promotie

De overheid verstrekt aan het bedrijfsleven zowel handelsvoorlichting als handelsbemiddeling. Een recent hulpmiddel voor de Nederlandse agribusiness is de concurrentiemonitor. Dit instrument, ontwikkeld door het ministerie van LNV en LEI-DLO, geeft bedrijven de kans om hun prestaties in allerlei aspecten te vergelijken met de buitenlandse concurrentie.

Verder wordt er informatie gegeven aan potentiële buitenlandse kopers, waarbij de grens tussen voorlichting en promotie niet altijd duidelijk waarneembaar is.

Promotie pur sang wordt voornamelijk beoefend met de zogenaamde klassieke instrumenten van exportbevordering, zoals deelname aan beurzen. Nederland was in 1952 de eerste buitenlandse deelnemer aan de Duitse agrarische beurs 'Die Grüne Woche' in Berlijn, die nog steeds bestaat. Een overzicht van de promotie-activiteiten is te vinden in hoofdstuk 2.5.

(132.)

|           |                                                                             |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                            |
| Handeling | Het ontwikkelen van voorlichtings- en promotiemateriaal voor het buitenland |
| Periode   | 1945-                                                                       |
| Bron      | Begrotingen, Verslagen over de landbouw in Nederland                        |
| Product   | Bv. Agri-Holland, sectorbrochures                                           |

(133.)

|           |                                                                                                                                                                                                                           |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                          |
| Handeling | Het samenstellen van voorlichtingsmateriaal over exportbevorderingsactiviteiten van de overheid en ontwikkelingen op buitenlandse markten                                                                                 |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                                                                                                     |
| Bron      | Begrotingen                                                                                                                                                                                                               |
| Product   | Behalve de gedrukte (Export)activiteitenprogramma's zijn er publicaties (geweest) zoals <i>Landbouwwereldnieuws</i> , <i>Berichten Buitenland</i> en <i>LB Aktualiteiten</i> <sup>124</sup>                               |
| Opmerking | De handelsvoorlichting heeft onder meer betrekking op de in het buitenland geldende kwaliteits- en etiketteringsvoorschriften en is bedoeld voor Nederlandse agrarische exporteurs, voor de PBO's en voor intern gebruik. |

(134.)

|           |                                                                                                                                                                                                                                                      |
|-----------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                                                                                                                                     |
| Handeling | Het informeren van het agrarische bedrijfsleven over concrete exportmogelijkheden                                                                                                                                                                    |
| Periode   | 1945-                                                                                                                                                                                                                                                |
| Bron      | Begrotingen                                                                                                                                                                                                                                          |
| Opmerking | Deze handelsbemiddeling vindt vooral plaats door het vanuit de landbouwbureaus informeren van het bedrijfsleven over productaanvragen en tenders in het buitenland, en door het organiseren van spreekdagen van landbou wattachés en aankoopmissies. |

---

<sup>124</sup> Laatstgenoemde publicatie heeft tegelijk een beleidsinformerende functie.

(135.)  
 Actor PBO's  
 Handeling Het goedkeuren van plannen voor collectieve promotie-acties in het buitenland  
 Periode ca. 1955-  
 Bron Begrotingen  
 Opmerking De plannen zijn voornamelijk gericht op de West-Europese landen en worden opgesteld en uitgevoerd door de PPO's.

(136.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het deelnemen in de sponsoring van evenementen  
 Periode 1979-  
 Bron Stert. 1979, 155; Begroting 1983  
 Product O.a. intentieverklaringen en overeenkomsten met de Internationale Hippische Sportbond (FEI) voor de sponsoring van de Wereldbeker voor Springruiters  
 Opmerking Het landbouwbureau coördineerde door het bedrijfsleven georganiseerde extra activiteiten rondom de wedstrijden. Dit is het enige voorbeeld van structurele sponsoring; incidentele sponsoring is sindsdien ook nog wel voorgekomen.

(137.)  
 Actor Minister van LNV  
 Handeling Het ten behoeve van de agrarische export (mede) ontwikkelen van automatische marktinformatiesystemen  
 Periode ca. 1982-  
 Bron Begrotingen  
 Product Bv. EXMIS (Export Marketing Informatiesysteem), Holland Trade System

## 2.10 Internationale samenwerking

De export van primaire en verwerkte landbouwproducten en agrarische kennis is grotendeels gericht op kapitaalkrachtige landen, zoals de EU-lidstaten, de overige landen van de OESO (de VS en Japan voorop) en het Midden-Oosten. Ondersteuning van de uitvoer naar verre landen gebeurde traditioneel door middel van de verschillende instrumenten van agrarische exportbevordering.

De handelsbetrekkingen met Oost-Europese landen werden tot eind jaren tachtig nadrukkelijk bepaald door het daar bestaande staatsmonopolie op de buitenlandse handel, waardoor het westerse ondernemers niet toegestaan was om zelfstandig zaken te doen zonder voorbereiding of ondersteuning van hun overheid. Met deze en dergelijke staatshandellanden kon de overheid kaderovereenkomsten voor internationale samenwerking sluiten. Aanvankelijk vond deze ondersteuning plaats in de vorm van bilaterale handelsovereenkomsten (zie hoofdstuk 1.8). Maar in 1974 ging de competentie voor handelsverdragen met derde landen over naar de EG, en werd alleen nog de verlenging van bestaande bilaterale akkoorden tussen lidstaten en derde landen toegestaan. Doordat deze de gemeenschappelijke handelspolitiek niet mochten belemmeren kregen ze het karakter van samenwerking (zie rubriek 1.11.1). Verder kwam er in 1979 een gemeenschappelijke EG-regeling die aangaf welke producten van staatshandellanden vrij ingevoerd konden worden in de Gemeenschap.

De bilaterale kaderovereenkomsten voor economische samenwerking konden economische, industriële, agrarische en/of technische aspecten omvatten. De overeenkomsten vormden het raamwerk voor samenwerking tussen Nederlandse en buitenlandse ondernemingen c.q. staatsbedrijven. Ze leidden vaak tot de instelling van een Gemengde Commissie inzake economische samenwerking (recentere naam: Gemengde Commissie voor economische en technologische samenwerking), waarbinnen de ondertekenende overheden hun afspraken konden realiseren. Zo'n commissie kwam pas bijeen als een van de partijen erom vroeg.

Bij agrarisch getinte overeenkomsten was er een aparte rol voor de landbouwwerkgroepen. Deze waren bilateraal samengesteld uit vertegenwoordigers van de ministeries van LNV, veelal onder voorzitterschap van de directeur Industrie en Handel. De landbouwwerkgroepen vielen doorgaans formeel onder een Gemengde Commissie, maar konden ook zelfstandig functioneren. Hun afspraken werden bezegeld met protocollen, ondertekend door de minister van LNV of door de secretaris-generaal dan wel een directeur van zijn ministerie (directeur I&H of Kabinet).<sup>125</sup>

De landbouwwerkgroepen kwamen afwisselend in het ene en in het andere land bijeen. Zo konden commerciële mogelijkheden onderkend en projecten verworven worden, terwijl Nederlandse bedrijven de mogelijkheid kregen om contact te leggen met voor de import verantwoordelijke organisaties. Het ging wat de agrarische sectoren betreft vooral om de export van agro-industriële producten en diensten en uitgangsmateriaal.

Sinds de val de Berlijnse Muur in 1989 kan het bedrijfsleven zich op eigen kracht verzekeren van markttoegang in de Oost-Europese landen, waardoor het institutionele raamwerk van de landbouwwerkgroepen aanzienlijk aan belang heeft ingeboet. Zij beperkt zich nu tot slechts enkele landen, zoals China, Cuba en Vietnam. De contacten met (voormalige) staatshandellanden worden dan ook steeds meer geïntegreerd in de algemene taak van bevordering van marktintroductie en markttoegang. De vermindering van handelsbelemmerende maatregelen, met name op non-tarifair gebied, blijft intussen onverkort een taak van de overheid (zie daarvoor deel 1 van dit rapport).

Ten aanzien van de samenwerking met ontwikkelingslanden, die uiteraard weinig kapitaalkrachtig zijn, beperkt de rol van de minister van LNV zich tot coördinatie met internationale hulp- en financieringsfondsen voor ontwikkelingssamenwerking. Voorbeelden hiervan zijn het Europese

---

<sup>125</sup> Recente werkafspraken tussen de ambtelijk gevolmachtigden hebben er bijvoorbeeld toe geleid dat I&H verantwoordelijk wordt voor de samenwerking met het voormalige Oostblok, Taiwan en Cuba.

Ontwikkelingsfonds en de Wereldbank. Bij het aanboren van dergelijke fondsen (procurement) zijn vooral de landbouwwattachés betrokken.

Bij de opzet en uitvoering van geïntegreerde projecten in ontwikkelingslanden en staatshandellanden draagt de minister van LNV bij aan de coördinatie tussen de inzet van overheid en bedrijfsleven. Zo stelde de minister in 1982 de Suurgroep voor agribusinessprojecten in, waarin behalve het departement ook het agrarische en agro-industriële bedrijfsleven en de banken vertegenwoordigd waren (Stcrt. 1982, 160) en die tot rond 1991 gefunctioneerd heeft.

(138.)

|           |                                                                                                                              |
|-----------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                             |
| Handeling | Het sluiten, wijzigen en opzeggen van kaderovereenkomsten voor economische en technische samenwerking met staatshandellanden |
| Periode   | ca. 1974-                                                                                                                    |
| Bron      | Begrotingen                                                                                                                  |
| Product   | Protocollen van overeenkomst                                                                                                 |

(139.)

|           |                                                                                                                                               |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                                                                              |
| Handeling | Het instellen en opheffen van landbouwwerkgroepen                                                                                             |
| Periode   | ca. 1974-                                                                                                                                     |
| Grondslag | Kaderovereenkomsten voor economische en technische samenwerking                                                                               |
| Opmerking | De voorzitter is bijna altijd de directeur I&H; voor China is er geen landbouwwerkgroep, maar een stuurgroep onder leiding van de SG van LNV. |

(140.)

|           |                                                                                         |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                                        |
| Handeling | Het opstellen van standpunten en instructies voor vergaderingen van landbouwwerkgroepen |
| Periode   | ca. 1974-                                                                               |
| Bron      | Begrotingen                                                                             |
| Opmerking | Vorbereiding vindt plaats in overleg met het betrokken bedrijfsleven.                   |

(141.)

|           |                                                                       |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Minister van LNV                                                      |
| Handeling | Het opstellen van verslagen van vergaderingen van landbouwwerkgroepen |
| Periode   | ca. 1974-                                                             |
| Bron      | Begrotingen                                                           |

(142.)

|           |                                                                                                                                         |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Actor     | Stuurgroep voor agribusinessprojecten                                                                                                   |
| Handeling | Het identificeren van voorbeeldprojecten op het gebied van de landbouw en de agro-industrie in de derde wereld of in staatshandellanden |
| Periode   | 1982-ca. 1991                                                                                                                           |
| Bron      | Aankondiging instelling (Stcrt. 1982, 160)                                                                                              |
| Opmerking | E.e.a. kan leiden tot het sluiten van een kaderovereenkomst of de instelling van een landbouwwerkgroep.                                 |

## BIJLAGEN

### Geraadpleegde wet- en regelgeving

#### Agrarische handelspolitiek

##### Actoren

- Instellingsbeschikking College van Overleg voor de Voedselvoorziening en de Buitenlandse Agrarische Aangelegenheden (Stcrt. 1949, 71)
- Instellingsbeschikking Internationale Raad voor de Handelspolitiek (Stcrt. 1990, 115; wijziging Stcrt. 1994, 108)
- Instellingsbesluit Raad voor Europese en Internationale Aangelegenheden (Stcrt. 1996, 32)

##### Europese verdragen en afspraken

- Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (Verdrag van Rome, 1957; wijzigingen o.a. 1992)
- Raadsbeschikking inzake een overlegprocedure over de samenwerkingsovereenkomsten van de lidstaten met derde landen (PbEG 1974, L 208)
- Verslag van het Coreper aan de Raad inzake de regeling tussen de Raad en de Commissie voor deelneming aan internationale grondstoffenbesprekingen (EG-document 5887/81, Proba 20)
- Nota van het Voorzitterschap inzake tenuitvoerlegging van de Proba 20-regeling (EG-document 7813/85)

##### Productovereenkomsten en uitvoeringsbepalingen

###### *Suiker*

- Internationale Suikerovereenkomst 1958 (Trb. 1959, 21; goedkeuring Stb. 1960, 411)

###### *Graan*

- Internationale Tarwe-Overeenkomst 1949 (Stb. 1949, J 271 en 447; herziening en verlenging Trb. 1953, 45 en goedkeuring Stb. 1953, 315)
- Internationale Tarwe-Overeenkomst 1956 (Trb. 1956, 112; goedkeuring Stb. 1957, 67)
- Internationale Tarwe-Overeenkomst 1959 (Trb. 1959, 86; goedkeuring Stb. 1960, 244)
- Internationale Tarwe-Overeenkomst 1962 (Trb. 1962, 57; verlengingen Trb. 1965, 222, Trb. 1966, 203, Trb. 1967, 145)
- Internationale Granenregeling 1967 (bestaande uit Tarwehandelsverdrag en Voedselhulpverdrag; Trb. 1968, 35; goedkeuring Stb. 1968, 744)
- Internationale Tarwe-Overeenkomst 1971 (bestaande uit Tarwehandelsverdrag 1971 en Voedselhulpverdrag 1971, Trb. 1972, 1; goedkeuring Stb. 1972, 644)
- Voedselhulpverdrag 1980 (Trb. 1980, 151)
- Internationale Tarwe-Overeenkomst 1986 (bestaande uit Tarwehandelsverdrag 1986 en Voedselhulpverdrag 1986, Trb. 1986, 123; verlenging Trb. 1991, 151 en Trb. 1994, 133)
- Internationale Graanovereenkomst 1995 (bestaande uit Tarwehandelsverdrag 1995 en Voedselhulpverdrag 1995; Trb. 1996, 105)

###### *Olijfolie*

- Internationale Olijfolie-Overeenkomst 1963 (Trb. 1976, 88; verlengd in 1967, 1969, 1973 en 1978)

###### *Koffie*

- Internationale Koffie-Overeenkomst 1962 (Trb. 1963, 60; goedkeuring Stb. 1963, 522)  
Invoerbesluit koffie 1964 (Stb. 63)
- Internationale Koffie-Overeenkomst 1968 (Trb. 1968, 52; goedkeuring Stb. 1968, 698; verlenging Trb. 1973, 51, goedgekeurd Stb. 1975, 180)

- In- en uitvoerbesluit koffie 1969 (Stb. 321)
- Internationale Koffie-Overeenkomst 1976 (Trb. 1976, 174; goedkeuring Stb. 1978, 189)
  - Invoerbeschikking koffie 1976 (Stcrt. 205)
  - Koffiebeschikking 1976 (Stcrt. 211)
  - Invoerbesluit koffie 1976 (Stb. 1977, 229)
  - In- en uitvoerbeschikking koffie 1980 (Stcrt. 210)
  - Koffiebeschikking 1980 (Stcrt. 209)
  - In- en uitvoerbesluit koffie 1981 (Stb. 356)
- Koffiebeschikking 1981 (Stcrt. 183)
- Internationale Koffie-Overeenkomst 1983 (Trb. 1983, 73; goedkeuring Stb. 1984, 282; verlenging Trb. 1989, 141)
  - In- en uitvoerregeling koffie 1987 (Stcrt. 251)
  - Koffiebeschikking 1987 (Stcrt. 74)
  - In- en uitvoerbesluit koffie 1988 (Stb. 480)
  - Koffieregeling 1988 (Stcrt. 221)
- Internationale Koffieovereenkomst 1994 (Trb. 1995, 112)

#### *Zuivelproducten*

- GATT-regeling inzake bepaalde zuivelproducten 1970 (Trb. 1970, 147 en PbEG 1970, L 124)
  - Protocol inzake zuivelvetten 1973 (Trb. 1973, 135 en PbEG 1973, L 153)
- Raadsverordening inzake goedkeuring van de GATT-overeenkomsten ten aanzien van rundvlees en zuivelproducten (PbEG 1980, L 71)

#### *Cacao*

- Internationale Cacao-Overeenkomst (Trb. 1973, 52; goedkeuring Stb. 1973, 643)
  - In- en uitvoerbeschikking cacao 1973 (Stcrt. 179)
  - Cacaobeschikking 1973 (Stcrt. 186)
  - In- en uitvoerbesluit cacao 1973 (Stb. 1974, 107); wijz. Stb. 1974, 107 en Stb. 1977, 651
- Internationale Cacao-Overeenkomst 1975 (Trb. 1976, 176; goedkeuring Stb. 1978, 95)
- Internationale Cacao-Overeenkomst 1980 (Trb. 1981, 225; goedkeuring Stb. 1984, 277)
  - Cacao-beschikking 1981 (Stcrt. 187)
  - In- en uitvoerbeschikking cacao 1981 (Stcrt. 188)
  - In- en uitvoerbesluit cacao 1982 (Stb. 283)
  - Cacaobeschikking 1982 (Stcrt. 176)
- Internationale Cacao-Overeenkomst 1986 (Trb. 1987, 86)
- Internationale Cacao-Overeenkomst 1993 (Trb. 1995, 11)

#### *Rundvlees*

- Raadsverordening inzake goedkeuring van de GATT-overeenkomsten ten aanzien van rundvlees en zuivelproducten (PbEG 1980, L 71)

#### **Agrarische exportbevordering**

- Kort verslag over de afdeling Exportbevordering over 1962 (EIB/4402 B/GT)
- Afbakeningsbrieven van Economische Zaken: 1276/I/8468 (1976) en 786/VI/79 (1986), en van LNV: VA/1489 (1977), J 931 (1986), VA/894766 (1989).
- Omschrijving van de taak van de landbou wattaché, 1979 (circulaire III A-26 van minister van Buitenlandse Zaken)
- Instellingsbesluit stuurgroep Know-How Export (Stcrt. 1982, 160)
- Bewindsliedennotitie 1984 (VA/2826)
- Besluitenlijsten samenwerkingprojecten Landbouw/EVD, vanaf 1985
- Instellingsbesluit Rijkscommissie voor export-, import-, en investeringsgaranties (Stcrt. 1996, 225)

## Geraadpleegde literatuur

### Stukken afkomstig van het ministerie van LNV

Begrotingen LNV 1945-1998  
*Beleidsinformatie*, 1989-1996  
*Brief exportbevordering Nederlandse agribusiness* (Kamerstukken 1997-1998, 24 140 nr. 40)  
*EU-Handboek* (directie Internationale Zaken), 1997  
*Feiten en actualiteiten*, 1985-1988  
Informatiedossiers  
*Landbouwwereldnieuws*  
LNV-website  
LNV-Stamboom (<http://www.minlnv.nl/lnv/historie/>)  
LNV-Vademecums  
*Multilaterale organisaties. Beschrijving van de voor LNV belangrijkste organisaties*, 1997  
*Nota's betreffende de agrarische handelspolitiek* (directie Agrarische Handelspolitiek), 1972 en 1973  
*Planmatige aanpak veterinaire en zoötechnische exportbelemmeringen* (PAVE), 1996  
*Platform* (extern magazine van het ministerie van LNV), 1996-1998  
*Verslagen over de landbouw in Nederland*, 1942-1966  
*Versterking internationale marktpositie agribusiness* (VIMA, uitgebracht door directie I&H), 1996

### Overige literatuur

*Basisteksten Benelux*, 1946-1996  
Brinkhorst, L.J., *Grondlijnen van het Europees recht* (3<sup>e</sup> dr.), Alphen aan den Rijn 1984  
Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen in Nederland/Vereniging van Bloemenveilingen in Nederland, *100 Jaar veilingen in de tuinbouw*, Amstelveen 1987  
Dijk, H. van, *De modernisering van Europa. Twee eeuwen maatschappijgeschiedenis*, Utrecht 1994  
Engering, F.A., 'Wereldwijde handelspolitiek: belangenconflicten omtrent handelsliberalisatie' in: *Maandschrift Economie* 60 (1996) 3  
Feenstra, J.J., 'De deelname van de EEG aan grondstoffenovereenkomsten' in: *Sociaal-Economische Wetgeving* 2 (1984)  
Hessel, B., en K.J.M. Mortelmans, *Het recht van de Europese Gemeenschappen en de decentrale overheden in Nederland*, Deventer 1997  
Hoekstra, H.: '21 Feiten die u moet weten over Frau Antje', in: *Het Parool* (12-12-1998)  
Hoogh, J. de, 'Handelspolitiek en landbouwbeleid: co-referaat' in: *Beleid en Universiteit*, Wageningen 1990  
Hoogh, J. de en H.J. Silvis, *EU-landbouwpolitiek van binnen en van buiten*, Wageningen 1996  
Internationaal Monetair Fonds, *Developments in International Trade Policy*, Washington 1982  
Jaarverslag Hoofdproduktchap voor Akkerbouwprodukten, Den Haag 1973  
Jansma, K. en M. Schoor (red.), *Tweehonderd jaar geschiedenis van de Nederlandse landbouw*, Leeuwarden 1987  
Kapteyn, P.J.G. en P. VerLoren van Themaat (red.), *Inleiding tot het recht van de Europese Gemeenschappen* (5<sup>e</sup> dr.), Deventer 1995  
M.J.B. Kavelaars, *"In den strijd tegen onwetendheid, valsche voorstelling en leugen". Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein voorlichting van de rijksoverheid, 1931-1990*, Den Haag 1998  
Kol, J. en L.B.M. Mennes, 'Internationale handel – theorie en beleid' in: *Economisch Statistische Berichten* 7 (1990) 3784  
A.O. Krueger (red.), *The WTO as an international organization*, Chicago 1998

Lo Bianco, S. en M.M. van der Pols, *Prisma van Europa. Begrippen op het gebied van naoorlogse samenwerking en rivaliteit*, Utrecht 1992

Ministerie van Economische Zaken, *Kort verslag over de afdeling Exportbevordering over 1962*, EIB/4402 B/GT)

Ministerie van Economische Zaken, *Nota inzake de selectieve groei ('Economische structuurnota')* (HTK 1975-1976, 13 955)

Ministerie van Economische Zaken, *Voortgangsnota Economisch Structuurbeleid ('Sectornota')* (HTK 1979-1980, 15 818)

Ministerie van Economische Zaken, *Exportnota* (HTK 1983-1984, 18 206 nrs.1-2)

Ministerie van Economische Zaken, *Beantwoording van vragen over de Exportnota* (HTK 1983-1984, 18 206 nr. 4)

Ministerie van Economische Zaken, *Handelspolitiek in een veranderende wereld*, Den Haag 1985

Ministerie van Economische Zaken, [http://info.minez.nl/bhi/fs\\_bhi.htm](http://info.minez.nl/bhi/fs_bhi.htm) (webpagina met exportbevorderende instrumenten).

Nagle, J.C., *Agricultural trade policies*, Westmead 1976

Pisuisse, C.S., 'Vrijwaringsmaatregelen in de landbouwsector' in: *Sociaal-Economische Wetgeving* 36 (1988) 3

Staatsalmanak 1945-1998

*Survey of the Dutch industry* (<http://www.evd.nl/SID02.htm>)

Tracy, M., *Government and Agriculture in Western Europe 1880-1988*, Hemel Hempstead 1989

Zeeuw, A. de, 'Handelspolitiek en landbouwbeleid' in: *Beleid en Universiteit*, Wageningen 1990

Wegwijzer Europa 1997-1998, Alphen aan den Rijn 1997

## Begrippen

### *ACS-landen*

Een groep van landen in Afrika, het Caraïbisch gebied en de Stille Oceaan, die een koloniale band met een EU-land (gehad) hebben. De EU verleent een ruimere markttoegang aan deze groep, die ook wel aangeduid wordt als ACP-landen.

### *Agenda 2000:*

Beleidskader van de EU ter voorbereiding op de uitbreiding van de Unie en op de volgende WTO-ronde.

### *Algemeen Preferentieel Systeem (APS)*

Een door de UNCTAD ontwikkeld stelsel waarbij het invoertarief verlaagd wordt voor producten uit ontwikkelingslanden. De toepassing van het APS kan beperkt worden tot maximale hoeveelheden per land en per product.

### *Agribusiness*

Alle activiteiten die met de agrarische sector samenhangen: agrarische handel en diensten, voedings- en genotmiddelenindustrie, toeleveringssector en non-food agro-industrie.

### *A-punt*

Agendapunt waarover op ambtelijk niveau overeenstemming bereikt is en waarmee de Raad van Ministers (of de Nederlandse ministerraad) meestal zonder discussie instemt. Over B-punten wordt nog wel politieke discussie gevoerd.

### *Cairns-groep*

Groep landen die zich in handelspolitiek opzicht verenigd hebben en die bestaat uit Argentinië, Australië, Brazilië, Canada, Chili, Colombia, Fiji, de Filippijnen, Indonesië, Maleisië, Nieuw-Zeeland, Paraguay, Thailand, Uruguay en Zuid-Afrika.

### *C.i.f.-prijs*

Kostprijs op de wereldmarkt, samengesteld uit de factoren productie, verzekering en vervoer.

### *Comecon*

Economisch samenwerkingsverband van de communistische landen, ook bekend als Raad voor Wederzijdse Economische Hulp (RWEH).

### *Compensatiehandel*

Vervanging van betaling door de levering van goederen of diensten; komt veel voor in transacties met ontwikkelingslanden en met staatshandellanden.

### *Consultatielijst*

Sinds 1963 bestaande lijst van producten waarvoor de Benelux geen gemeenschappelijke handelspolitiek voerde, maar waarvoor handelsbelemmeringen alleen toegestaan zijn na overleg met de partners.

### *Consumer concerns*

Gevoelens van bezorgdheid bij het publiek over ongewenste neveneffecten van agrarische productiemethoden, zoals aantasting van het natuurlijk leefmilieu van mens of dier of inbreuk op het dierenwelzijn.

### *Coreper*

Het 'Comité des représentants permanents' bestaat uit de permanente vertegenwoordigers van de lidstaten bij de EU en heeft als voornaamste taak de voorbereiding van Raadsvergaderingen.

### *Douane-unie*

Regionale samenwerkingsovereenkomst met wederzijdse vrijhandel en gemeenschappelijke buitentarieven voor derde landen.

### *Dumping*

Verkoop beneden de samengestelde kostprijs.

### *Écart*

In- of uitvoeroverschot in een handelsovereenkomst.

*Groenboek*

Discussiedocument van de EC.

*Internationalisering*

De tendens van bedrijven om productie en afzet te plaatsen in landen die daarvoor de gunstigste omstandigheden bieden.

*i-punt*

Agendapunt waarover een EG-Raadswerkgroep overeenstemming bereikt en dat vervolgens door het Coreper wordt beschouwd als hamerpunt (i-punt). Nadere bespreking is nodig voor ii-punten.

*Landbouwbureaus*

Agrarische vertegenwoordiging in het buitenland met een landbouwraad en/of -attaché. Landbouwbureaus werden voorheen wel aangeduid als landbouwposten.

*Landbouwproducten*

Alle voortbrengselen van de landbouw en de bij be- of verwerking daarvan verkregen voortbrengselen, derivaten en afvallen.

*Lomé-landen*

Groep van ontwikkelingslanden die een gunstige toegang tot de Europese markt krijgen krachtens de Verdragen van Lomé. Het gaat om voormalige kolonies van m.n. Frankrijk en Groot-Brittannië.

*Machrek landen*

Egypte, Jordanië, Libanon en Syrië.

*Maghreb landen*

Algerije, Marokko en Tunesië.

*Meestbegunstiging*

Basisprincipe van de GATT waarbij handelsvoordelen die aan één handelspartner (de 'most favoured nation') worden toegekend, ook aan alle andere GATT-landen moeten worden gegeven. Een andere naam voor dit beginsel is non-discriminatie.

*Memorandum of Understanding*

Gemeenschappelijke definitie van het doel en de uitgangspunten van nog te voeren internationale onderhandelingen.

*Mercosur-landen*

De gemeenschappelijke markt van Argentinië, Brazilië, Paraguay en Uruguay.

*Minst ontwikkelde landen*

Armste ontwikkelingslanden die meer EU-steun krijgen of door de WTO meer ontzien worden dan andere, relatief welvarende ontwikkelingslanden.

*Memorandum of Understanding*

Internationale overeenkomst waarin de uitgangspunten voor onderhandeling zijn vastgelegd.

*Niet-technische Commissievoorstellen*

Voorstellen van de Europese Commissie aan de Raad die politiek gevoelig kunnen liggen.

*Non annex II-producten*

Producten die niet voorkomen in bijlage II van het Verdrag van Rome, die de categorieën landbouwproducten opsomt waarop het verdrag van toepassing is.

*Non-discriminatiebeginsel*

(zie meestbegunstiging)

*Non-tarifaire handelsbelemmeringen*

Verzamelbegrip voor alle in- of uitvoerbelemmeringen die geen tarief of heffing zijn. De bekendste vormen zijn veterinaire en fytosanitaire voorschriften, oorsprongsregels en douaneformaliteiten. Het kan daarnaast gaan om specifieke beperkingen van de in- en uitvoer (zoals quoterings en deviezencontrole) en om prijsdorsies (bijvoorbeeld meervoudige wisselkoersen, minimumprijzen en anti-subsidie- en anti-dumpingmaatregelen).

*Preferentiële invoerregelingen*

Voorkeursbehandeling voor de tarieven en restricties inzake invoer vanuit een derde land of landengroep. De voorkeur kan wederzijds zijn, waarbij beide partijen elkaar gelijkwaardige concessies doen, of eenzijdig (meestal gaat het dan om ontwikkelingslanden).

*Prijsvork*

De marges waarbinnen prijsfluctuaties zijn toegestaan.

*Productovereenkomsten*

Multilaterale verdragen tussen exporterende en importerende landen inzake primaire natuurlijke of minerale producten, met als doel een stabilisatie van de markt van die producten. Ook wel aangeduid als grondstoffen- of goederenovereenkomsten.

*Roll back*

Het terugdraaien van protectionistische maatregelen in tijden van beginnend economisch herstel.

*Staatshandellanden*

Landen met een centraal geleide economie.

*Standstill*

Het nalaten van nieuwe protectionistische maatregelen.

*Stabex-regeling*

EG-regeling in het kader van de Lomé-verdragen ter stabilisering van de exportopbrengsten voor landen die economisch sterk afhankelijk zijn van producten zoals koffie, cacao en katoen.

*Subsidiariteit*

EU-beginsel dat de Unie alleen optreedt en regels stelt wanneer zij dat beter kan dan de lidstaten (art. 3B, Verdrag van Maastricht).

*Technische handelsbelemmeringen*

(zie non-tarifaire handelsbelemmeringen)

*Technische Commissievoorstellen*

Voorstellen van de Europese Commissie aan de Raad die geen of weinig politieke implicaties in zich bergen.

*Tender*

Openbare verkoop waarop handelaren kunnen inschrijven. Wanneer een buitenlandse tender wordt geopend, attendeert het plaatselijke landbouwbureau het Nederlandse bedrijfsleven daarop via het minister van LNV. Op subsidieregelingen toepaste tenders werken met een toetsing aan de doelstelling van de regeling, waarna de inschrijvingen een prioriteit voor subsidiëring krijgen.

*Turnkey project*

Goederenleverantie in combinatie met diensten, zoals transport, kennisoverdracht of onderzoek.

*Waiver*

Ontheffing van algemene bepalingen (bijvoorbeeld van de WTO).

*Witboek*

Algemeen document waarin de Europese Commissie een actieprogramma aankondigt.

## Afkortingen

|                |                                                                                                                   |
|----------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ACS-landen     | Landen in Afrika, het Caraïbisch gebied en de Stille Oceaan (Engels: ACP)                                         |
| AEPP           | Aanpak exportbelemmeringen plantaardige producten                                                                 |
| AGV            | Agrarisch Groothandelsverbond                                                                                     |
| APS            | Algemeen Preferentieel Systeem                                                                                    |
| ASEAN          | Association of South East Asian Nations                                                                           |
| AVB            | Agrarische Vertegenwoordiging Buitenland                                                                          |
| BEB            | DG voor Buitenlandse Economische Betrekkingen (EZ)                                                                |
| BNC            | Werkgroep Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen (BuZa)                                                          |
| CACM           | Central American Common Market                                                                                    |
| CBT            | Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen in Nederland                                                             |
| CCP            | Committee on Commodity Problems (FAO)                                                                             |
| COAG           | Committee on Agriculture (FAO)                                                                                    |
| COFO           | Committee on Forestry (FAO)                                                                                       |
| CoCo           | Coördinatiecommissie voor Europese Integratie- en Associatieproblemen (BuZa)                                      |
| CoCoHan        | Coördinatiecommissie op Hoog Ambtelijk Niveau (BuZa)                                                              |
| ConfPGR        | Conference on Plant Genetic Resources (FAO)                                                                       |
| Coreper        | Comité des représentants permanents                                                                               |
| CSA            | Comité Spécial Agriculture                                                                                        |
| DG             | Directoraat-Generaal / directeur-generaal                                                                         |
| DOM's          | Départements outre-mer (Franse overzeese gebiedsdelen)                                                            |
| DSB            | Dispute Settlement Body (DSB), WTO-organisatie voor geschillenbeslechting                                         |
| EC             | Europese Commissie                                                                                                |
| EFA            | Exportfinancieringsarrangement                                                                                    |
| EG             | Europese Gemeenschap                                                                                              |
| E- en I-beleid | Exportbevorderings- en internationaliseringsbeleid                                                                |
| EFTA           | European Free Trade Association (zie EVA)                                                                         |
| EU             | Europese Unie                                                                                                     |
| EVA            | Europese Vrijhandelsassociatie                                                                                    |
| EVD            | Exportbevorderings- en Voorlichtingsdienst (voorheen: directie Economische voorlichting en exportbevordering; EZ) |
| EZ             | (Ministerie van) Economische Zaken                                                                                |
| FAO            | Food and Agricultural Organisation (VN)                                                                           |
| GATT           | General Agreement on Tariffs and Trade                                                                            |
| GCC            | Gulf Cooperation Council                                                                                          |
| gmo's          | Genetisch gemodificeerde organismen                                                                               |
| HCB            | Handelscontactbijeenkomst                                                                                         |
| HEB            | Hoofdafdeling Exportbevordering (VAAP)                                                                            |
| HES            | Hoofdafdeling Economische Samenwerking (VAAP)                                                                     |
| HGIS           | Homogene Groep Internationale Samenwerking                                                                        |
| HTK            | Handelingen der Tweede Kamer                                                                                      |
| ICO            | International Coffee Organization                                                                                 |
| ICCO           | International Cocoa Organization                                                                                  |

|               |                                                                           |
|---------------|---------------------------------------------------------------------------|
| IDA           | International Dairy Arrangement (1980-1994) / Agreement (1995-1998)       |
| IGA           | International Grains Agreement                                            |
| I&H           | Directie Industrie en Handel (LNV)                                        |
| IMA           | International Bovine Meat Arrangement (1980-1994) / Agreement (1995-1998) |
| IPC           | Integrated Program for Commodities (UNCTAD)                               |
| IRHP          | Interdepartementale Raad voor de Handelspolitiek                          |
| ISO           | International Sugar Organisation                                          |
| IWA           | International Wheat Agreement                                             |
| KB            | Koninklijk Besluit                                                        |
| LAFTA         | Latin American Free Trade Association                                     |
| LaVi          | Ministerie van Landbouw en Visserij                                       |
| Lba           | Landbou wattaché                                                          |
| LGO           | Landen en gebieden overzee                                                |
| LMOE's        | Landen uit Midden- en Oost-Europa                                         |
| LNV           | (Ministerie van) Landbouw, Natuurbeheer en Visserij                       |
| LTO-Nederland | Federatie van Land- en Tuinbouworganisaties                               |
| LEI           | Landbouw Economisch Instituut                                             |
| LWG           | Landbouwwerkgroep                                                         |
| MAI           | Multilateral Agreement on Investment                                      |
| mfn           | Most favoured nation                                                      |
| mol's         | Minst ontwikkelde landen (Engels: LDC's)                                  |
| MoU           | Memorandum of Understanding                                               |
| MvA           | Memorie van antwoord                                                      |
| MvT           | Memorie van toelichting                                                   |
| NAFTA         | North American Free Trade Association                                     |
| NCH           | Nederlands Centrum voor Handelsbevordering                                |
| NCM           | Nederlandsche Credietverzekering Maatschappij                             |
| ngo           | Niet-gouvernementele organisatie                                          |
| NIC's         | Newly industrialized countries                                            |
| ntb           | Non-tarifaire handelsbelemmering                                          |
| NZB           | Nederlands Zuivelbureau                                                   |
| OECD          | Organisation for Economic Cooperation and Development (Nederlands: OESO)  |
| OEEC          | Organisation for European Economic Cooperation (Nederlands: OEEs)         |
| OEES          | Organisatie voor Europese Economische Samenwerking                        |
| OESO          | Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling                 |
| PAVE          | Planmatige aanpak veterinaire en zoötechnische exportbelemmeringen        |
| PbEG          | Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen                             |
| PBO           | Publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (product- of bedrijfsschap)        |
| PESP          | Programma Economische Samenwerking Projecten                              |
| PPO           | Product-promotie organisatie                                              |
| PSO           | Programma Samenwerking Oost-Europa                                        |
| PV            | Permanente Vertegenwoordiger van het Koninkrijk der Nederlanden           |
| PV-EU         | Permanente Vertegenwoordiging bij de EU                                   |
| REA           | Raad voor Economische Aangelegenheden                                     |
| REIA          | Raad voor Europese en Internationale Aangelegenheden                      |
| REZ           | Raad voor Europese Zaken                                                  |
| RWEH          | Raad voor Wederzijdse Economische Hulp (oftewel Comecon)                  |

|             |                                                                                                            |
|-------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| SG          | Secretaris-Generaal                                                                                        |
| SPS-akkoord | WTO-overeenkomst inzake de toepassing van sanitaire en fytosanitaire maatregelen                           |
| Stb.        | Staatsblad                                                                                                 |
| Stert.      | Staatscourant                                                                                              |
| TAFTA       | Transatlantic Free Trade Association                                                                       |
| TOK         | Regeling Technisch Ontwikkelingskrediet                                                                    |
| Trb.        | Tractatenblad                                                                                              |
| TRIP's      | Trade aspects of intellectual property (handelsaspecten van intellectuele eigendomsrechten)                |
| UNCTAD      | United Nations Conference on Trade and Development                                                         |
| VAI         | Verenigde Nederlandse Voedsel- en Agrarische Industrie (sinds 1997: Nederlandse Voedingsmiddelenindustrie) |
| VIMA        | Versterking internationale marktpositie agribusiness                                                       |
| Vo.         | EG-verordening                                                                                             |
| WTO         | World Trade Organisation                                                                                   |

## PIVOT-publicaties

### Brochures

*Van de selectie van papier naar de selectie van handelingen.* Een methode voor de vervaardiging van een archiefselectie-instrument uitgaande van het handelen van de overheid  
(samenstelling: W.D. Küller; ISBN 90-74442-03-X) 's-Gravenhage, 1992, 1993

*Om de kwaliteit van het behoud: Normen 'goede en geordende staat'*  
(samenstelling: M. Beekhuis/R.C. Hol; ISBN 90-74442-10-2) 's-Gravenhage, 1993

*Handelend optreden.* Overheids handelen: modellen, onderzoeksmethoden en toepassingen  
(samenstelling: medewerkers PIVOT; ISBN 90-74442-27-7) 's-Gravenhage, 1994

*De toegang ontsloten.* Voordrachten gehouden op de themabijeenkomst over bewerking en toegankelijkheid van het archiefblok over de Rijksbegroting van het ministerie van Financiën over de periode 1940-1981  
(samenstelling: R.W. Steensma; ISBN 90-74442-41-2) 's-Gravenhage, 1996

### Rapporten

- 1 *Coördinatie op hoog niveau*  
Institutioneel onderzoek naar de ministeriële coördinatie organen en de ambtelijke voorportalen, 1945-1990  
(samenstelling: dr. L. Hovy; ISBN 90-74442-01-3) 's-Gravenhage, 1992
- 2 *Kwakzalverij is nooit uit te roeien: 'Mundus vult decipi'*  
Een onderzoek naar instituties en wet- en regelgeving op het terrein van de medische beroepen en opleidingen, 1940-1990  
(samenstelling: F. van Dijk; ISBN 90-74442-02-1) 's-Gravenhage, 1992
- 3 *Oorlog duurt een leven lang* **Uitverkocht**  
Een onderzoek naar instituties en wet- en regelgeving inzake de oorlogsgetroffenen, 1945-1990  
(samenstelling: drs. A.S. Fris; ISBN 90-74442-04-8) 's-Gravenhage, 1993
- 4 *Telecommunicatie en post in Nederland* **Uitverkocht**  
Een institutioneel onderzoek op het beleidsterrein telecommunicatie en post, 1945-1990  
(samenstelling: J.W.J.M. Bogaarts en dr. L. Hovy; ISBN 90-74442-05-6) 's-Gravenhage, 1993
- 5 *Zicht op toezicht*  
Een institutioneel onderzoek naar het staatstoezicht op de volksgezondheid, 1940-1990  
(samenstelling: drs. L.B. Humbert; ISBN 90-74442-06-4) 's-Gravenhage, 1993
- 6 *Planning van voorzieningen in de gezondheidszorg*  
Rapport van een institutioneel onderzoek, 1945-1990  
(samenstelling: J.W.J.M. Bogaarts; ISBN 90-74442-07-2) 's-Gravenhage, 1993
- 7 *Verzekerd van zorg*  
Een onderzoek naar instituties en wet- en regelgeving op het terrein van de bekostiging en verzekering van de gezondheidszorg als onderdeel van het stelsel van structuur en financiering van de gezondheidszorg, 1940-1990  
(samenstelling: F. van Dijk; ISBN 90-74442-09-9) 's-Gravenhage, 1993

- 8 *De vaststelling van tarieven in de gezondheidszorg*  
Een institutioneel onderzoek, 1945-1990  
(samenstelling: J.W.J.M. Bogaarts; ISBN 90-74442-08-0) 's-Gravenhage, 1993
- 9 *Het Bejaardenbeleid*  
Een onderzoek naar instituties en wet- en regelgeving inzake het ouderenbeleid, 1945-1990  
(samenstelling: drs. A.S. Fris; ISBN 90-74442-12-9) 's-Gravenhage, 1993
- 10 *Rechtspleging en rechtshulp*  
De datageschiedenis van handelingen en organisatie-eenheden van de justitiële ministeriële organisatie van de rechtspleging en rechtshulp, 1945-1992  
(samenstelling: drs. C.K. Berghuis; ISBN 90-74442-14-5) 's-Gravenhage, 1993
- 11 *Nationaliteiten*  
Een onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van de nationaliteitsaangelegenheden, 1945-1991  
(samenstelling: drs. A.H. Netiv; ISBN 90-74442-13-7) 's-Gravenhage 1994
- 12 *'So many laws argue so many sins'*  
Een onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van de wetgeving, 1945-1991  
(samenstelling: drs. A.H. Netiv; ISBN 90-74442-11-0) 's-Gravenhage 1994
- 13 *Kwaliteit op recept*  
Een onderzoek naar de actoren en handelingen op het terrein geneesmiddelen en medische hulpmiddelen, 1940-1990 (samenstelling: drs. L.B. Humbert, drs. F. van der Doe en drs. M.J.B. Kavelaars; ISBN 90-74442-16-1) 's-Gravenhage 1994
- 14 *Externe Adviesorganen in de gezondheidszorg* **Uitverkocht**  
Een institutioneel onderzoek op het terrein van de advisering in de gezondheidszorg, 1940-1990  
(samenstelling: drs. N.P. van Egmond en drs. F. van der Doe; ISBN 90-74442-15-3) 's-Gravenhage 1994
- 15 *Per slot van rijksrekening*  
Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein beheer van de rijksbegroting, 1940-1993  
(samenstelling: F. van Dijk; ISBN 90-74442-17-x) 's-Gravenhage 1994
- 16 *Luchtvaart gebonden* **Uitverkocht**  
Een institutioneel onderzoek op het terrein van de burgerluchtvaart, 1945-1993  
(samenstelling: dr. L. Hovy; ISBN 90-74442-18-8) 's-Gravenhage 1994
- 17 *Driemaal 's Raads Recht*  
Een institutioneel onderzoek naar de taakgebieden van de Raad van State, (1940) 1945-1990  
(samenstelling: drs. A. Spieksma en drs. L. Verbeek; ISBN 90-74442-20-x) 's-Gravenhage 1994
- 18 *De heilige koe geboekstaafd*  
Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de Rijksdienst voor het Wegverkeer, 1951-1994  
(samenstelling: J.W.J.M. Bogaarts; ISBN 90-74442-19-6) 's-Gravenhage 1994
- 19 *Belastingver(h)effend*  
Een institutioneel onderzoek naar de actoren en handelingen op het terrein van het heffen en invorderen van belastingen, 1940-1993  
(samenstelling: P. Lamboo; ISBN 90-74442-24-2) 's-Gravenhage 1994
- 20 *Roeien met de riemen*  
Een onderzoek naar instituties, bedrijfsprocessen en handelingen met betrekking tot het beleidsterrein militair materieel Koninklijke Marine, 1945-1993  
(samenstelling: drs. A.G. de Vries; ISBN 90-74442-22-6) 's-Gravenhage 1994
- 21 *Stuurlui aan wal*

- Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein scheepvaart en maritieme zaken, 1980-1994  
(samenstelling: drs. J.T. Klinkenberg; ISBN 90-74442-21-8) 's-Gravenhage 1994
- 22 *Smelten, pletten, ponsen en slaan (geldvoorziening)*  
Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van het 'geldwezen' (de geldvoorziening), 1940-1993  
(samenstelling: drs. N.P. van Egmond; ISBN 90-74442-23-4) 's-Gravenhage 1994
- 23 *De toelating van vreemdelingen*  
Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein toelating van vreemdelingen, 1945-1993  
(samenstelling: drs. C.K. Berghuis, W. Hoffstädt, W.D. Küller; ISBN 90-74442-28-5) 's-Gravenhage 1994
- 24 *Ter bevordering van menswaardige arbeid* **Uitverkocht**  
Rapport institutioneel onderzoek op het beleidsterrein arbeidsomstandigheden 1940-1993  
(samenstelling: M. Schaap, A. Spijksma; ISBN 90-74442-25-0) 's-Gravenhage 1994
- 25 *Geefacht (militair personeel; beroeps- en reservepersoneel)*  
Een institutioneel onderzoek naar bedrijfsprocessen en handelingen op het beleidsterrein militair personeel: beroeps- en reservepersoneel in dienst van het ministerie van Defensie en voorgangers, 1945-1993  
(samenstelling: drs. F. van der Doe, drs. M.L. Loef; ISBN 90-74442-26-9) 's-Gravenhage 1994
- 26 *Agrarisch Onderwijs*  
Een onderzoek naar actoren, taken en handelingen op het beleidsterrein Agrarisch Onderwijs, 1945-1992  
(samenstelling: G.M.C.J. Smeets; ISBN 90-74442-30-7) 's-Gravenhage 1995
- 27 *Tussen waarneming en neerslag*  
Een institutioneel onderzoek naar het takenpakket van het Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut  
(samenstelling: W.D. Küller; ISBN 90-74442-29-3) 's-Gravenhage 1994
- 28 *Waterstaat*  
Rapport van een institutioneel onderzoek naar het overheidshandelen op het beleidsterrein waterstaat, 1945-1994  
(samenstelling: J.W.J.M. Bogaarts; 90-74442-31-5) 's-Gravenhage 1995
- 29 *Eenheid in verscheidenheid*  
Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van staatkundige verhoudingen en samenwerking tussen de landen van het Koninkrijk der Nederlanden, 1954-1995  
(samenstelling: drs. I. Broos; ISBN 90-74442-32-3) 's-Gravenhage 1996
- 30 *Inlichtingendienst Buitenland*  
Een institutioneel onderzoek naar de Buitenlandse Inlichtingendienst/Inlichtingendienst Buitenland, 1946-1996  
(samenstelling: dr. D. Engelen; ISBN 90-74442-33-1) 's-Gravenhage 1996
- 31 *Handelen met de sterke arm*  
Rapport institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein politie (deel II), 1994  
(samenstelling: drs. M.J.B. Kavelaars; ISBN 90-74442-34-X) 's-Gravenhage 1996
- 32 *Flora en Fauna*  
Rapport van een onderzoek naar het beleidsterrein Flora en Fauna, 1945-1993  
(samenstelling: drs. M.L. Baten; ISBN 90-74442-35-8) 's-Gravenhage 1996
- 33 *Van monumentale waarde*  
Een institutioneel onderzoek naar de rijksoverheidsbemoeienis met monumentenzorg, 1945-1990  
(samenstelling: drs. F. van der Doe en drs. H. Spijkerman; ISBN 90-74442-36-6) 's-Gravenhage 1996
- 34 *Geld(t) voor overzee*  
Institutioneel onderzoek naar overzeese pensioenen en eenmalige uitkeringen aan Indische

- oorlogsslachtoffers  
(samenstelling: drs. N.J.W. de Goeje; ISBN 90-74442-40-4) 's-Gravenhage 1996
- 35 *Pacht- en Grondprijsbeleid*  
Institutioneel onderzoek naar twee beleidsterreinen die zich begeven op het deeltaakgebied prijsbeheersing van de landbouwgronden 1945-1993  
(samenstelling: drs. C.K. Berghuis en drs. A.S. Fris; ISBN 90-74442-37-4) 's-Gravenhage 1996
- 36 *Echt goud, echt zilver ?*  
Rapport van een institutioneel onderzoek naar de taken en de handelingen betreffende het waarborgen van (platina), gouden en zilveren werken, 1940-1995  
(samenstelling drs. G. Beks; ISBN 90-74442-39-0) 's-Gravenhage 1996
- 37 *De grens verlegd*  
Rapport van een institutioneel onderzoek naar de taken en het overheidshandelen op het beleidsterrein invoerrechten en accijnzen, 1940-1962  
(samenstelling drs. G. Beks; ISBN 90-74442-38-2) 's-Gravenhage 1996
- 38 *De grens geslecht*  
Rapport van een institutioneel onderzoek naar de taken en het overheidshandelen op het beleidsterrein invoerrechten en accijnzen, 1962-1995  
(samenstelling A.A. Mietes; ISBN 90-74442) 's-Gravenhage 1996
- 39 *Zakelijk gezien*  
Rapport van het institutioneel onderzoek naar de taken en handelingen van de dienst Domeinen van het ministerie van Financiën, 1945-1994  
(samenstelling F. van Dijk; ISBN 90-74442-42-2) 's-Gravenhage 1996
- 40 *Geregeld toezicht*  
Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van de regulering van en het toezicht op de centrale bank, het kredietwezen, het effectenverkeer en het giroverkeer (en de Rijkspostspaarbank), het voorkomen van het witwassen van uit criminele activiteiten verkregen gelden, en het financiële verkeer in buitengewone omstandigheden, 1940-1995  
(samenstelling drs. N.P. van Egmond; ISBN 90-74442-43-9) 's-Gravenhage 1996
- 41 *En morgen gezond weer op*  
Een institutioneel onderzoek naar het takenpakket en de handelingen van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne, 1940-1995  
(samenstelling drs. I.E.C.M. Broos, ing. S. Slagter en drs. H.E. Erich; ISBN 90-74442-46-3) 's-Gravenhage 1996
- 42 *Leergeld*  
Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein studiefinanciering, 1945-1994  
(samenstelling J. van der Meer en G.J. Willighagen; ISBN 90-74442-47-1) 's-Gravenhage 1997
- 43 *Die zijn schuld betaalt, verarmt niet*  
Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van de zorg voor de financiering en beheersing van de staatsschuld, 1940-1993  
(samenstelling drs. A. van Ettekoven; ISBN 90-74442-48-X) 's-Gravenhage 1997
- 44 *Bomen met beleid*  
Een onderzoek naar actoren, taken en handelingen op het beleidsterrein bosbouw, 1945-1995  
(samenstelling drs. A.S. Fris; ISBN 90-74442-49-8) 's-Gravenhage 1997
- 45 *Het Rijk onder dak*  
Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de rijksoverheid op het beleidsterrein van de rijkshuisvesting, 1945-1994, en in het bijzonder de Rijksgebouwendienst (1922-1994)  
(samenstelling dr. J.A.A. Bervoets; ISBN 90-74442-52-8) 's-Gravenhage 1997

- 46      *“In den strijd tegen onwetendheid, valsche voorstelling en leugen”*  
Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein voorlichting van de rijksoverheid, 1931-1990  
(samenstelling drs. M.J.B. Kavelaars; ISBN 90-74442-50-1) ‘s-Gravenhage 1998
- 47      *Het verdiende loon*  
Een institutioneel onderzoek op het terrein van inkomens- en arbeidsvoorwaardenbeleid, 1940-1994  
(samenstelling A. Ettekooven en A.T. Spieksma; ISBN 90-74442-51-X) ‘s-Gravenhage 1998
- 48      *De daden van de WEB*  
Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein beroepsonderwijs en volwasseneneducatie, 1945-1995  
(samenstelling drs. A.E.M. Jonker; ISBN 90-74442-54-4) ‘s-Gravenhage 1998
- 52      *Speciaal centraal*  
Een institutioneel onderzoek naar het deelbeleidsterrein speciaal onderwijs, 1950-1996  
(samenstelling Y. van Dam-Kooij; ISBN 90-74442-53-6) ‘s-Gravenhage 1998
- 53      *Geschiedschrijving van de toekomst*  
Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein algemene wetenschappelijke beleidsvoorbereiding,  
(1982) 1945-1996  
(samenstelling drs. F. van der Doe, drs. A.G. de Vries en drs. Ch. M. Zeegers; ISBN 90-74442-58-7) ‘s-Gravenhage 1998
- 55      *Een academische zaak, deel II*  
Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de Rijksoverheid op het beleidsterrein wetenschappelijk onderwijs, (1945) 1960-1997  
(samenstelling drs. Ch. M. Zeegers; ISBN 90-74442-59-1) ‘s-Gravenhage 1998
- 56      *Behoorlijk behandeld*  
Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van de Nationale Ombudsman,  
(1964) 1982-1997  
(samenstelling drs. R.J.B. Hageman; ISBN 90-74442-55-2) ‘s-Gravenhage 1998
- 57      *Staatsdeelnemingen en financiering van het bedrijfsleven*  
Een institutioneel onderzoek naar de handelingen en taken van de Rijksoverheid op het beleidsinstrument staatsdeelnemingen en financiering van het bedrijfsleven, 1940-1995  
(samenstelling drs. G. Beks en drs. A.G. de Vries; ISBN 90-74442-56-0) ‘s-Gravenhage 1998
- 58      *De Sociaal-Economische Raad*  
Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de SER, adviesorgaan van de regering en toporgaan van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, 1950-1997  
(samenstelling E.A.T.M. Schreuder; ISBN 90-74442-65-5) ‘s-Gravenhage 1998
- 59      *Met rede gekaveld*  
Een institutioneel onderzoek naar taken en handelingen van actoren op het terrein van de landinrichting,  
1945-1993  
(samenstelling drs. R.J.B. Hageman; ISBN 90-74442-67-6) ‘s-Gravenhage 1999
- 60      *Een academische zaak, deel I*  
Een institutioneel onderzoek naar universiteiten op het beleidsterrein wetenschappelijk onderwijs, (1981) 1968-1998  
(samenstelling J. van der Meer en A. Spieksma; ISBN 90-74442-64-1) ‘s-Gravenhage 1999
- 61      *De militaire inlichtingendiensten*  
Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de overheid op het terrein van de militaire inlichtingendiensten, (1930) 1945-1999  
(samenstelling dr. D. Engelen; ISBN 90-74442-65-X) ‘s-Gravenhage 1999
- 62      *Hoger beroepsonderwijs*  
Een institutioneel onderzoek naar het handelen van nationale overheidsorganen op het beleidsterrein hoger

- onderwijs, (1945) 1968-1998  
(samenstelling drs. Ch.M. Zeegers; ISBN 90-74442-66-8) 's-Gravenhage 1999
- 63 *Mammoetsporen, deel I*  
Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein voortgezet onderwijs, 1968-1998  
(samenstelling Y. van Dam-Kooij; ISBN 90-74442-68-4) 's-Gravenhage 1999
- 64 *Klaar...af*  
Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein basisonderwijs, 1945-1998  
(samenstelling Y. van Dam-Kooij, H. Sauter, J. Yard; ISBN 90-74442-69-2) 's-Gravenhage 1999
- 65 *Belastingen: de geheiligde schuld*  
Een institutioneel onderzoek naar het handelen van actoren op het beleidsterrein van de heffing van rijksbelastingen op grond van de wet- en regelgeving betreffende de zogenaamde heffingswetten per belastingsoort, met uitzondering van de invoerrechten en accijnzen, 1940-1993  
(samenstelling P.C.A. Lamboo; ISBN 90-74442-70-6) 's-Gravenhage 1999
- 66 *Verstrekkende zekerheid*  
Een institutioneel onderzoek op het beleidsterrein sociale zekerheid ten aanzien van de sociale verzekeringen, 1940-1997  
(samenstelling J. van der Meer, A. Wittkamp, J. Lendering; ISBN 90-74442-71-4) 's-Gravenhage 1999
- 67 *Toezicht verzekerd*  
Een institutioneel onderzoek naar het overheidshandelen op het beleidsterrein toezicht op het verzekeringsbedrijf, (1945) 1968-1998  
(samenstelling drs. B.J. Abels; ISBN 90-74442-73-0) 's-Gravenhage 1999
- 68 *Constitutionele zaken*  
Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein constitutionele zaken, 1945-1997  
(samenstelling M. Schaap, drs. M.C. Windhorst; ISBN 90-74442-74-9) 's-Gravenhage 1999
- 69 *Mammoetsporen, deel II*  
Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de (rijks)overheid op het beleidsterrein middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo), 1968-1999  
(samenstelling Y. van Dam-Kooij; ISBN 90-74442-75-7) 's-Gravenhage 1999
- 70 *Volgens de regelen der kunst*  
Een institutioneel onderzoek naar het handelen van overheidsorganen op het beleidsterrein kunsten, 1965-1999  
(samenstelling drs. Ch.M. Zeegers; ISBN 90-74442-76-5) 's-Gravenhage 1999
- 71 *Volgens de regelen der kunst*  
Rapport institutioneel onderzoek naar het handelen van overheidsorganen op het beleidsterrein kunsten 1965-1999  
(samenstelling: drs. Ch. M. Zeegers; ISBN 90-74442-76-5) 's-Gravenhage 1999
- 78 *Herverzekerd*  
Een institutioneel onderzoek naar het overheidshandelen op het beleidsterrein herverzekering van export- en importkredieten en investeringsgaranties, 1940-1996  
(samenstelling: A.A. Mietes; ISBN 90-74442-81-1) 's-Gravenhage 1999
- 81 *Macro-economische politiek*  
Een institutioneel onderzoek op het beleidsterrein macro-economische politiek in de periode 1947-1999  
(samenstelling drs. H.M. Schrauwers en drs. A.P. Smit; ISBN 90-74442-80-3) 's-Gravenhage 1999
- 87 *Reclassering*  
Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein reclassering, 1948-1999  
(samenstelling: drs. P.R. te Slaa; ISBN 90-74442-82-X) 's-Gravenhage 2000

- 90      *Wapens in het vizier*  
Een institutioneel onderzoek naar taken en handelingen op het beleidsterrein wapens en munitie, 1945-1997  
(samenstelling: drs. L.P.A. Siepel; ISBN 90-74442-84-6) 's-Gravenhage 2000